

JOURNAL OF SUSTAINABLE EQUITY AND SOCIAL RESEARCH

SÜRDÜRÜLEBİLİR EŞİTLİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

• VOL2 • NO:1 • JANUARY 2025 • E-ISSN:3061-9564

SÜRDÜRÜLEBİLİR EŞİTLİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

JESER

From the Editor

Dear readers,

We are excited to share with you the third issue of the Journal of Sustainable Equity and Social Research (JESR). This issue presents rich content covering social change, modernization processes, and contemporary issues.

It is with deep sadness that we must note that the opening article of this issue is the final academic work of the esteemed diplomat Bülent Karadeniz, whom we lost on January 1, 2024. His comprehensive analysis on the Gaza crisis is an important work reflecting his diplomatic experience and intellectual accumulation. We remember him with respect and mercy for his valuable contributions to Turkish diplomatic history and intellectual life.

In the 100th year of our Republic, our study examining the Turkish modernization process from a historical perspective analyzes the transformation process from the Ottoman era to the present in detail. This article offers important insights for understanding our past and shaping our future.

In this issue, we have devoted extensive space to women's rights and gender equality. Our comprehensive research examining women's rights reforms during the Atatürk period emphasizes Atatürk's discourse in the founding philosophy of modern Turkey. Our following article analyzes women's representation in the early Republican period through literary works, addressing the social dynamics and intellectual discussions of the period from a feminist perspective.

While our study examining current legal developments presents important findings on women's surname rights, our final article evaluates the relationship between urbanization and social justice from a sustainability perspective.

We believe that each article will make unique contributions to its field and enrich the academic literature. We thank our valuable academics who contributed to this issue of our journal, our referees who provided support with their meticulous evaluations, and you, our valued readers, for your interest in our journal.

We will continue to work for a more just and sustainable world in the light of scientific thought.

Sincerely,

The Editorial Board

Journal of Sustainable Equity and Social Research (JESR)

Editörden

Değerli okuyucularımız,

Journal of Sustainable Equity and Social Research'ün (JESER) üçüncü sayısını sizlerle paylaşmanın heyecanı içindeyiz. Bu sayımız, toplumsal değişim, modernleşme süreci ve güncel meseleleri kapsayan zengin bir içerik sunmaktadır.

Derin bir üzüntüyle belirtmeliyiz ki, bu sayımızın açılış makalesi, 1 Ocak 2024 tarihinde kaybettiğimiz değerli diplomat Bülent Karadeniz'in son akademik çalışmasıdır. Gazze krizi üzerine kaleme aldığı bu kapsamlı analiz, kendisinin diplomatik tecrübesi ve entelektüel birikimini yansıtan önemli bir eserdir. Türk diplomasi tarihine ve düşünce hayatına yaptığı değerli katkıları için kendisini saygı ve rahmetle anıyoruz.

Cumhuriyetimizin 100. yılında, Türk modernleşme sürecini tarihsel bir perspektifle ele alan çalışmamız, Osmanlı'dan günümüze uzanan değişim sürecini detaylı bir şekilde incelemektedir. Bu makale, geçmişimizi anlamak ve geleceğimizi şekillendirmek için önemli içgörüler sunmaktadır.

Bu sayımızda kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği konularına geniş yer verdik. Atatürk dönemindeki kadın hakları reformlarını inceleyen kapsamlı çalışmamız, modern Türkiye'nin kuruluş felsefesinde Atatürk'ün söylemlerini vurgulamaktadır. Bunu takip eden makalemiz, erken Cumhuriyet döneminde kadın temsilini edebi eserler üzerinden analiz ederek, dönemin toplumsal dinamiklerini ve entelektüel tartışmalarını feminist bir perspektifle ele almaktadır.

Güncel hukuki gelişmeleri inceleyen çalışmamız, kadının soyadı hakkı konusunda önemli tespitler sunarken, son makalemiz kentleşme ve sosyal adalet ilişkisini sürdürülebilirlik açısından değerlendirmektedir.

Her bir makalenin alanında özgün katkılar sunacağına ve akademik literatürü zenginleştireceğine inanıyoruz. Dergimizin bu sayısına katkıda bulunan değerli akademisyenlerimize, titiz değerlendirmeleriyle destek veren hakemlerimize ve dergimize gösterdiğiniz ilgi için siz değerli okuyucularımıza teşekkür ederiz.

Bilimsel düşüncenin ışığında, daha adil ve sürdürülebilir bir dünya için çalışmaya devam edeceğiz.

Saygılarımızla,

Editör Kurulu

Journal of Sustainable Equity and Social Research (JESER)

JOURNAL ADMINISTRATION / DERGİ YÖNETİMİ

Editor-in-Chief / Genel Yayın Yönetmeni

Zeynep Banu DALAMAN, Sustainable Equity and Social Research Association

Associate Editor / Yardımcı Editör

Gökhan AK, Istanbul Topkapı University

Editorial Review and Layout / Yayın ve Mizanpaj Editörü

Furkan TOZAN, Istanbul Topkapı University

Editorial Board / Yayın Kurulu

Nilüfer NARLI, Bahçeşehir University

Olçay Bige AŞKUN, Marmara University

Zeynep Banu DALAMAN, Sustainable Equity and Social Research Association

Ceren AVCİL, Ağrı İbrahim Çeçen University

Ahu ÖZMEN, Istanbul Kent University

Savaş BİÇER, Nişantaşı University

Gökhan AK, Istanbul Topkapı University

Dilek ÇINAR, Istanbul Topkapı University

International Scientific Advisory Board / Uluslararası Bilim Danışma Kurulu

Abhilasha SINGH, Emirates American University, UAE

Carter V. FINDLEY, Ohio State University, USA

Catherine WIHTOL DE WEDEN, CERI, France

Elise MASSICARD, Sciences Po Paris, France

Emre ALKİN, Istanbul Topkapı University, Türkiye

Fabio L. GRASSİ, Sapienza University, Italy

Göran THERBORN, Linnaeus University, Sweden

Gülriiz UYGUR, Ankara University, Turkey

Habib Kazdagli, University of Manouba, Tunisia

İbrahim SİRKECİ, University, Salford Business School, England

Jeffrey H. COHEN, Ohio state University, USA

Nuray EKŞİ, Marmara University, Türkiye

Ömer ÇAHA, Istanbul Commerce University, Türkiye

Philippe DROZ-VINCEN, SciencesPo Grenoble, France

Ruşen KELEŞ, Ankara University, Türkiye

Suska Sassen, Columbia University, USA

Deilton Ribeiro BRASIL, University of Ituna, Brazil

Özgür H. ÇINAR, Greenwich University, England

Beyza Solveig EVENSTAD, Norwegian University of Science and Technology (NTNU), Norway

Bahadır KALEAĞASI, Institute du Bosphorus, France

Giovanni ERCOLANI, University of Murcia, Spain

Judith KOHLENBERGER, Vienna University of Economics and Business, Austria

Oksana Koshulko, University of Milano-Bicocca, Milan, Italy

Field Editors / Alan Editörleri

International Relations and Security Studies / Uluslararası İlişkiler ve Güvenlik Çalışmaları

Suleyman OZMEN, Rumeli University

Suat DÖNMEZ, Istanbul Topkapı University

Foreign Policy and Public Diplomacy / Dış Politika ve Kamu Diplomasisi

Gizem BİLGİN AYTAÇ, Istanbul University

Recep ŞEHİTOĞLU, Gaziantep University

Migration Studies / Göç Çalışmaları

Melih GORGUN, Yeditepe University

Çağatay SARP, Kırıkkale University

Geography, Climate and Water Policies / Coğrafya, İklim ve Su Politikaları

Süheyla ÜÇİŞİK ERBİLEN, Middle Eastern University

Gender Studies / Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları

Ayşe GÖNÜLLÜ ATAKAN, Manisa Celal Bayar University

Tuba DEMİRCİ, Beykoz University

Selime BÜYÜKGÖZE, Istanbul Topkapı University

Urban Studies / Kent Çalışmaları

Uğur SADIÖĞLU, Hacettepe University

Betül Hande GÜRİSOY HAKSEVENLER, Marmara University

Current Society, Identity and Politics Studies / Güncel Toplum, Kimlik ve Politika Çalışmaları

Fatma İlknur AKGÜL, Istanbul Commerce University

Elif GENÇKAL EROLER, Istanbul Topkapı University

Ahmet GÖRGEN, Izmir Democracy University

Historical Studies / Tarih Çalışmaları

Kerim Köksal KAYA, Istanbul Topkapı University

Alişan ÇAPAN, Bilgi University

Corporate Communication and Social Responsibility / Kurumsal İletişim ve Sosyal Sorumluluk

Mine DEMİRİTAŞ, Beykent University

Özgenur Reyhan GÜLER, Marmara University

Literature, Theater and Cinema / Edebiyat, Tiyatro ve Sinema

Ferma LEKESİZALIN, Istanbul Topkapı University

Aziz Tamer GÜLER, Istanbul Topkapı University

Strategy and Management Information Systems / Strateji ve Yönetim Bilişim Sistemleri

Fazlı YILDIRIM, Istanbul Topkapı University

Bora GÜNDÜZYELİ, Istanbul Topkapı University

Organizational Behavior and Strategy / Örgütsel Davranış ve Strateji

Duysal AŞKUN ÇELİK, Istanbul Topkapı University

Labor, Employment and Labor Market / Çalışma, İstihdam ve İşgücü Piyasası

Nuran Halise BELET, Ankara Hacı Bayram Veli University

Ural AKÜZÜM, Bilgi University

Social Policies and Development / Sosyal Politikalar ve Kalkınma

Ahu ÖZMEN, Istanbul Kent University

Onur YAMANER

Göze ÇAKIR YÜCE

Tourism and Gastronomy / Turizm ve Gastronomi

Ali HALICI, Istanbul Topkapı University

Rıdvan YURTSEVEN, Istanbul Topkapı University

Child, Adolescent and Educational Psychology / Çocuk, Ergen ve Eğitim Psikolojisi

Mehmet Fatih VARLI, Istanbul Topkapı University

Merve UYSAL, Final University

English Language Editors / İngilizce Dil Editörleri

Furkan TOZAN, Istanbul Topkapı University

Deniz Bade AKKOYUN, Turkish-German University

Editorial Assistants / Editör Asistanları

Muhammet OZCAN, Istanbul Topkapı University

Semih ÇAĞMAN, Istanbul Topkapı University

Sevdiye KEMİK, Istanbul Topkapı University

Emirhan UYSAL, Istanbul Topkapı University

Nagihan KARTAL, Istanbul Topkapı University

Publisher: Sustainable Equity and Social Research Association

Editorial Office: Sürdürülebilir Eşitlik ve Sosyal Araştırmalar Derneği, 19 Mayıs Mah. Etfal Hastanesi Sokak.
Kent Apt. 2/96 Şişli/İstanbul-Türkiye

E-mail: editor@journalsesr.com **Journal Issue Cover Design:** Gülçin GÖKGÖZ, Contact More PR

Publication Type: Published biannually, peer-reviewed, open-access academic journal.

WEB: <https://journalsesr.com/index.php/pub> **ISSN:** 3061-9564

Indexed: Google Scholar, Zenodo and OpenAire

CONTENTS / İÇİNDEKİLER

- 1. Foreword: The Gaza Tragedy and Western Hypocrisy: The Israel-Palestine Crisis Through a Diplomat's Eyes**
Giriş: Gazze Trajedisi ve Batı'nın İkiyüzlülüğü: Bir Diplomatın Gözünden İsrail-Filistin Krizi
Bülent KARADENİZ.....01
- 2. Türkiye in its 100th Anniversary: Roots from the Foundations of Ottoman-Turkish Modernization to Modernism**
Gökhan AK.....06
- 3. Atatürk Döneminde (1923-1938) Türk Kadın Hakları Reformları ve Modernleşme Süreci: Atatürk'ün Söylemleri Işığında Bir İnceleme**
Feyza ÖZDEMİR.....30
- 4. Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Temsili ve Feminist Eleştiri: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Eserlerinde Kadın Söylemleri ve Selma Rıza'nın Eleştirel Yaklaşımı**
Zeynep Banu DALAMAN, Sema METİN.....47
- 5. Kadının Evlilik Birliği Dışında Doğan Çocuğuna Soyadını Verme Hakkı'nın Bireysel Başvuru Işığında Değerlendirilmesi**
Özge ÇELEBİ.....69
- 6. Kentlerde Sosyal Adalet ve Kentsel Tarım İlişkisi**
Esin YALÇINTAŞ.....82

Önsöz / Foreword

GAZZE TRAJEDİSİ VE BATI'NIN İKİYÜZLÜLÜĞÜ:
BİR DİPLOMATIN GÖZÜNDEN İSRAİL-FİLİSTİN KRİZİ¹

The Gaza Tragedy and Western Hypocrisy:

The Israel-Palestine Crisis Through a Diplomat's Eyes²

Bülent KARADENİZ³

Gazze'de insanlık trajedisinin başlangıcından beri bir yorum yapmaktan imtina ediyordum. Bundan sorumlu olmayan ve büyük çoğunluğu demokrat zihniyette olan masum Yahudi arkadaşlarımı incitmekten çekiniyordum. Fakat durum o kadar kötüye evrildi ki herhangi bir insan için isyan etmemek artık mümkün değildir.

Kurbanlar arasında tam 1000 bebek var. Bu, her 15 dakikada bir bebeğin öldürülüyor demektir. Şimdi televizyon açıkladı: Gazze'de Anglikan Kilisesi'ne ait El Ahli Baptist Hastanesi'nin İsrail tarafından bombalanması sonucunda 471 ölüden bahsediliyor.

Bu acımasız ölüm ve kara matem tablosu insani suçların tablosudur. Hiçbir şey, hatta Hamas'ın alçakça aşırılıkla giriştiği ve İsraililerin haklı olarak terörizm olarak nitelendirdikleri korkunç saldırılar bile İsrail'in işlediği katliamları ve bütün bir halkı mahkûm etmeyi haklı kılmaz. Kuşkusuz Hamas'ın bu haince saldırıları en güçlü şekilde kınanmalıdır, ancak bu saldırılar insanlığa karşı suç boyutlarını kazanmamıştır. Doğru ölçüleri oturtmak ve terörist eylemlere orantılı mukabele etmek gerekir.

Keza savaş hukukunu geçerli kılmak ve bu hukuku kendi askerlerinin lehine geçersiz ("null and void") ilan etmemelidir. Kendi bakanlarının tanımına göre "avlayacakları hayvanlarla karşı karşıya oldukları" ilan edilen bu askerlerin elleri, "Seçilmiş Halkın"

çocukları oldukları gerekçesiyle zulüm ve kıyımlara girişmekte serbest bırakılmamalıdır.

Mevcut durumun dayanılmaz bir noktaya vardığı konusunda benimle hemfikirsinizdir sanırım.

Üstelik İsrail, elektrik, gıda ve su bağlantılarını kestiği Gazze'ye yönelik eylemlerini hava bombardımanlarına ilaveten kara operasyonlarıyla sürdüreceğini ilan ediyor. İsrail'in eylemleri bütün olarak ve görüş birliği içinde şimdiden ancak insanlığa karşı suç, hatta apaçık bir soykırım olarak tanımlanabilir. Bu saldırının karada devamının ne boyutlara varacağını düşünmek ise çok zor.

Batı dünyasına gelince, Batı, bir arenanın basamaklarında gladyatörleri daha fazla ölüm için kışkırtarak heyecanlarını sergileyen seyircileri oynuyor. AB'nin Gazze'yi kana boyayan İsrail'e sınırsız destek beyan etmesi çok utanç verici olmuştur. Bundan daha utanç verici olan ise ABD Başkanı'nın İsrail'e ABD'nin tam desteğini ifade etmesi ve Yahudi olmayan birisi için bile Siyonist olmamak mümkün değildir şeklindeki konuşması oldu. ABD'den İsrail'e durmaksızın silah ve mühimmat sevkiyatı için köprü kurulması ise adil vicdanları sızlattı. Fransa'nın ve Almanya'nın Filistinlilere destek amaçlı gösterileri yasaklamasını duymak da tam bir şaşkınlıkla karşılandı. Ya Avrupa ülkelerinde kariyerleri cezalandırılan

¹ İşbu yazı, 01 Ocak 2024 tarihinde vefat eden emekli diplomat Bülent Karadeniz'in 19 Ekim 2023 tarihinde kaleme aldığı son akademik çalışmasıdır. Dergimiz hem yazarın anısını yaşatmak hem de Türk diplomasi tarihine ve düşünce hayatına önemli katkılarda bulunmuş bir aydının perspektifini gelecek nesillere aktarmak amacıyla bu değerli çalışmayı yayımlamayı uygun görmüştür.

² This article is the final academic work written on October 19, 2023, by retired diplomat Bülent Karadeniz, who passed away on January 1, 2024. Our journal has deemed it appropriate to publish this valuable work both to honor the author's memory and to transmit to future generations the perspective of an intellectual who made significant contributions to Turkish diplomatic history and intellectual life. English translation provided by Assoc. Prof. Dr. Zeynep Banu Dalaman.

³ Retired Diplomat, Istanbul – Türkiye.

futbolculara ve bir kitap fuarından dışlanan Filistinli yazarlara ne demeli?

Bir soykırımı ve etnik temizliği kışkırtan ve alkış tutan Batı, bundan böyle İnsan Hakları Savunucusu ruhsatını ve vasfını kaybetmiştir. Bundan sonra İnsan Hakları konusu Batı için bir baskı aracı olmaktan çıkmıştır. Bu hakları ağızlarına aldıklarında ancak alay konusu olabilirler.

Gazze'nin kuzeyinde soykırımın sürdürülmesini önlemek için Dünyanın İnsan Hakları Şampiyonları, halkın alelacele ve süratle Gazze bandının güneyine göç etmesini öneriyorlar. Bunun adını koyalım: Bombaların saldıdığı korkunun şekillendirdiği bir gönüllü irade sayesinde gerçekleştirilecek etnik bir temizleme öneriyorlar.

Medeni dünya halkları empati duygularına neden kilit vurdu? Yoksa bu tür duyguları sadece Yahudi-Hristiyan (judéo-chrétien) toplumun kendi sınırları içinde tutmak için mi bir format yediler?

Soğuk bir şekilde bütün Filistin halkının Gazze'den boşaltılmasını önerenlerin - yani tehlikedeki bir halkı kurtarma görünümü altında etnik bir temizliği önerenlerin - paralı askeri olmak İsrail'in büyüklüğüne yaraşır mı diye kendime sormadan edemiyorum.

Güvenlik Konseyini ele alacak olursak, Gazze'deki çatışmanın bütün bölgeye yayılma konusunda çok ciddi bir risk taşımaya rağmen Konsey kapkaranlık bir sessizliğe bürünmüş görünmektedir.

Türkiye'ye gelince, İsrail'in bütün uluslararası hukuk normlarını ve insanı insan yapan bütün erdemleri çiğneyen, gayrihukuki kaba güce dayanan alçaklık ve vahşet boyutlarındaki saldırılarını, özellikle hastane bombalamasını kınarken, uluslararası topluma bu kan tablosunu durdurma çağrısında bulunuyor. Bu krizin barışa dönüşümü için ümidini dile getiriyor, İslam ülkelerini öz güvenle hareket ederek İsrail lehine yerleşmiş hegemonik söylevi kırmaya davet ediyor. İki devletli bir çerçevede toprak devamlılığı olan, 1967 sınırlarına sahip, başkenti Kudüs olan bir

Filistin'in kurulmasını öngören iki devletli çözümü tesis etmek amacıyla Müslüman ülkelerin cesaretle eyleme geçmesini savunuyor. Müslüman ülkelerinin İsrail'e karşı zorlayıcı politikalar izlemesi gerektiğini, bundan sonra barışı ertelemesinin bir maliyeti olacağını İsrail'in bilmesi gerektiğini belirtiyor. Müslüman ülkelerin Filistin Halkının güvenliğini ve refahını teminat altına almalarını ifadeyle, bir garantör ülkeler mekanizmasının kurulmasını öneriyor. Buna göre Filistin halkı adına, bölge ülkelerinden oluşan bir barış garantörleri grubunun oluşturulmasını, İsrail'in de kendi adına barış garantörü olabilecek ülkeleri seçmesini teklif ediyor.

Türkiye, başta hastane bombalanması olmak üzere, Filistin halkının acılarını paylaşmak amacıyla 3 günlük yas ilan etti.

Yahudilerin yarısından fazlasının hümanist ve demokrat zihniyete sahip bireyler olduklarını biliyorum. Buna karşılık "Seçilmiş Halk" ideolojisiyle hareket eden yayılcı Siyonist aşırılıkçıların gücü karşısında Demokrat Yahudilerin ağırlığının buldozer altında kalmış gibi ezildiğini de görüyorum.

Filistin haritalarının kronolojik sıralamasına bakılırsa, sıkça iktidarda olmalarına rağmen demokrat Yahudilerin eylemlerinin etkisiz kaldığını anlayacaksınız. 1947 tarihli Filistin haritası ile 2023 haritası mukayese edilecek olursa, sonunda Batı Şeria'da neredeyse bir Filistin ülkesinin kalmadığı, halihazırda sadece Gazze bandının Filistin ülkesi olarak kaldığı görülecektir. Bu mukayese demokratların ağırlığının yayılcı Siyonist aşırılıkçı bir damar tarafından yok edildiğini açıkça göstermektedir.

Bu yayılcı aşırılıkçı Siyonist damar başlangıçta İsrail Devletinin çimentosuna da akmış görünmektedir. Her şeye rağmen Demokrat Yahudilerin sonunda bu damarı siyaset dünyasında, hatta İsrail devletinin çimentosunda önemsiz kılacağına inanıyorum.

Demokrat Yahudilerin bundan sonra bu yayılcılık senaryosunda, demokratlara hiçbir

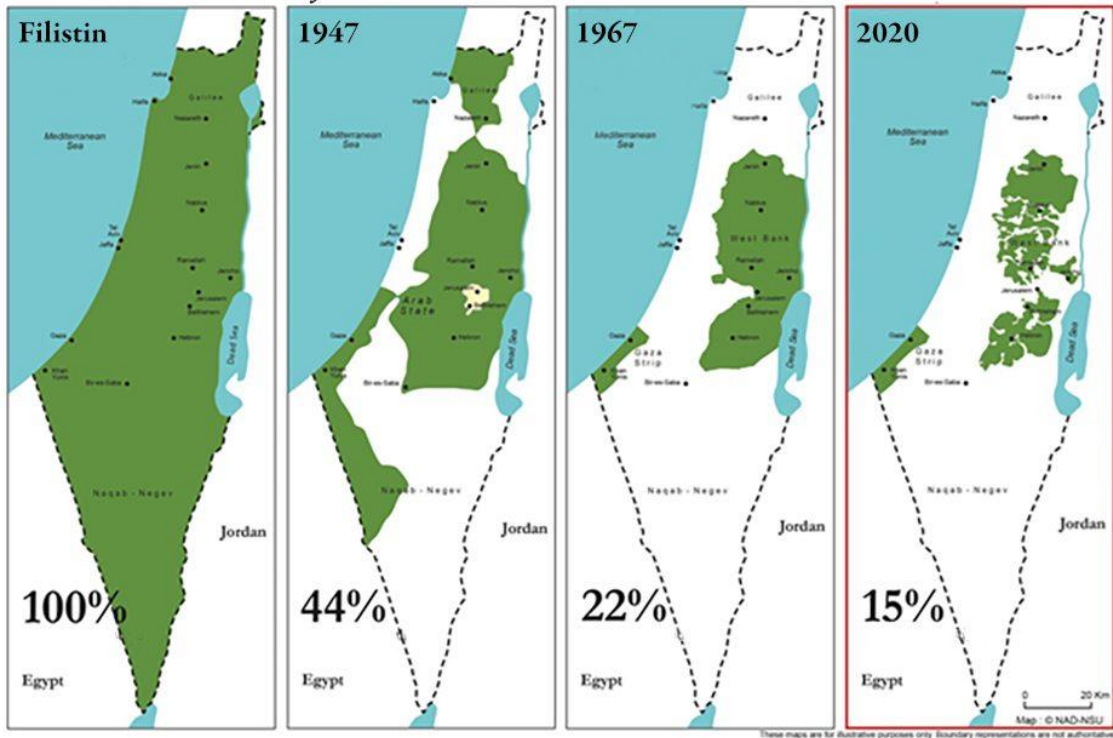
şekilde uygun düşmeyen figüran rolü oynamaya asla katlanmayacaklarına da inanıyorum. Sonunda artık demokrat Yahudilerin önüne çıkan halkları katletmeyi öngören Siyonist yayılcılığı ve Siyonist aşırılıkçıları durdurmaya yönelik etkili yolları bulmaları gerekmektedir. Üstelik bu yayılcılığın nerede duracağı bilinmiyor. O halde demokrat Yahudilerin artık eylemlerine etki kazandırmanın yollarını bulmalarının zamanı gelmiştir.

Sözüm ona "Seçilmiş Halkın", sözüm ona "vadedilmiş topraklarının" sınırlarının nerede durduğunu bilmiyorum. Galiba Toros Dağları, belki de daha kuzeyi sınır oluşturuyor gibi görünüyor. Bu takdirde aile kökenimin şehri Kilis'i ve doğum yerim Gaziantep'i de kapsıyor. Tevrat tarafından sözüm ona vazolunan bu yayılma başarılı olursa, Kilis ve Gaziantep halkı "Seçkin Halkın" mücahitleri ve zulümleri karşısında insan olarak değil, ancak hayvan değerinde muamele

görebilecekler. Aman Allah'ım! Düşünmek bile istemiyorum.

Bütün bu kabuslara ve trajedilere son vermenin yolu, demokrat Yahudilerin yayılcı Siyonist aşırılıkçıların karşısında sadece siyasal hayatta kalıcı etkisi olan politikalar oluşturmakla kalmayıp, İsrail devletinin çimentosundaki bu aşırılıkçı ve yayılcı damarı gözden geçirmelerinden geçmektedir. Aksi takdirde insanlık suçu işleyen yayılcı Siyonistlerin 1945'ten beri başarıyla yürüttükleri senaryoda figüran olarak tarihe geçeceklerdir.

Başka milletler üzerinde üstünlük hakimiyeti sağlayan iki budala inançtan - yani "Seçilmiş Millet" inancından ve kendi medeniyetlerini Yahudi-Hristiyan (judéo-chrétien) kültürüne indirgemekten - vazgeçen uluslardan oluşan bir dünyayı ömrüm sonlanmadan görebilmeyi hayal ediyorum.

THE GAZA TRAGEDY AND WESTERN HYPOCRISY: THE ISRAEL-PALESTINE CRISIS THROUGH A DIPLOMAT'S EYES

I had been refraining from commenting since the beginning of the humanitarian tragedy in Gaza. I was hesitant to hurt my innocent Jewish friends who were not responsible for this and who are largely democratic-minded. However, the situation has evolved so badly that it is no longer possible for any human being to remain silent.

Among the victims are 1,000 babies. This means a baby is being killed every 15 minutes. Television has just announced: 471 deaths are reported from Israel's bombing of the Anglican Church's Al-Ahli Baptist Hospital in Gaza.

This cruel tableau of death and mourning is a tableau of crimes against humanity. Nothing, not even Hamas's despicable and extreme attacks that Israelis rightfully characterize as terrorism, can justify Israel's massacres and the condemnation of an entire people. While Hamas's treacherous attacks must be condemned in the strongest terms, these attacks have not reached the level of crimes against humanity. It is necessary to establish proper measures and respond proportionally to terrorist acts.

Likewise, the laws of war must be upheld and not declared null and void in favor of their own soldiers. These soldiers, who according to their own ministers' definition are facing "animals to be hunted," should not be given free rein to engage in oppression and massacre on the grounds that they are children of the "Chosen People."

I believe you would agree with me that the current situation has reached an unbearable point.

Moreover, Israel announces that it will continue its actions against Gaza, where it has cut off electricity, food, and water connections, with ground operations in addition to air bombardments. Israel's actions can already be defined, unanimously and in their entirety, as crimes against humanity, even outright genocide. It is difficult to imagine the extent to which this attack will escalate on the ground.

As for the Western world, the West is playing the role of spectators in an arena who display their excitement by inciting gladiators to more death. The EU's declaration of unlimited support for Israel, which has bathed Gaza in blood, has been deeply shameful. Even more shameful was the U.S. President's expression of full U.S. support for Israel and his statement that it's impossible not to be a Zionist even for non-Jews. The establishment of a bridge for continuous weapons and ammunition shipments from the U.S. to Israel has wounded consciences of justice. The news of France and Germany banning pro-Palestinian demonstrations was met with complete astonishment. And what about the footballers whose careers were penalized in European countries and Palestinian writers who were excluded from a book fair?

The West, which instigates and applauds genocide and ethnic cleansing, has henceforth lost its license and qualification as a Human Rights Defender. From now on, Human Rights can no longer serve as a pressure tool for the West. When they mention these rights, they can only be objects of mockery.

To prevent the continuation of genocide in northern Gaza, the World's Human Rights Champions suggest that people hastily and rapidly migrate to the southern Gaza strip. Let's call this what it is: They are proposing ethnic cleansing to be carried out through a voluntary will shaped by the fear of bombs.

Why have the civilized world's peoples locked away their feelings of empathy? Or did they format themselves to contain such feelings only within the boundaries of Judeo-Christian society?

I cannot help but ask myself whether it befits Israel's greatness to be the mercenary of those who coldly propose the evacuation of all Palestinian people from Gaza - that is, those who propose ethnic cleansing under the guise of saving people in danger.

Regarding the Security Council, despite the conflict in Gaza posing a very serious risk of spreading throughout the entire region, the

Council appears to be shrouded in pitch-dark silence.

As for Turkey, while condemning Israel's attacks that violate all international legal norms and all virtues that make humans human, based on illegal brute force reaching the dimensions of vile and brutality, especially the hospital bombing, it calls on the international community to stop this tableau of blood. It expresses hope for this crisis to transform into peace, inviting Islamic countries to act with self-confidence and break the hegemonic discourse established in favor of Israel. It advocates for Muslim countries to take courageous action to establish a two-state solution that envisions the establishment of a Palestine with territorial continuity, 1967 borders, and Jerusalem as its capital within a two-state framework. It indicates that Muslim countries should pursue coercive policies against Israel, stating that Israel needs to know there will be a cost to postponing peace from now on. It proposes establishing a guarantor countries mechanism, expressing those Muslim countries should secure the safety and welfare of the Palestinian People. Accordingly, it suggests forming a group of peace guarantors from regional countries on behalf of the Palestinian people and proposes that Israel choose countries that could be peace guarantors on its behalf.

Turkey declared three days of mourning to share the pain of the Palestinian people, particularly regarding the hospital bombing.

I know that more than half of Jews are individuals with humanist and democratic mindsets. However, I also see that the weight of Democratic Jews has been crushed like under a bulldozer in the face of expansionist Zionist extremists who act with the ideology of the "Chosen People."

If you look at the chronological sequence of Palestinian maps, you will understand that the actions of democratic Jews have remained ineffective despite frequently being in power. If you compare the 1947 Palestine map with the 2023 map, you will see that ultimately almost no Palestinian country remains in the West Bank, with only the Gaza strip remaining as Palestinian territory. This comparison clearly shows that the

weight of democrats has been eliminated by an expansionist Zionist extremist vein.

This expansionist extremist Zionist vein appears to have initially flowed into the cement of the State of Israel as well. Nevertheless, I believe that Democratic Jews will eventually render this vein insignificant in the political world, even in the cement of the Israeli state.

I also believe that Democratic Jews will never again tolerate playing a figurant role in this expansionism scenario, which in no way suits democrats. Finally, democratic Jews must find effective ways to stop Zionist expansionism and Zionist extremists who envision massacring peoples who stand in their way. Moreover, it's unknown where this expansionism will stop. Therefore, it's time for democratic Jews to find ways to make their actions impactful.

I don't know where the borders of the so-called "Chosen People's" so-called "promised lands" end. It seems the Taurus Mountains, or perhaps even further north, form the border. In this case, it includes my family's hometown of Kilis and my birthplace Gaziantep. If this expansion supposedly ordained by the Torah succeeds, the people of Kilis and Gaziantep will be treated not as humans but only as animals in the face of the "Chosen People's" militants and oppression. Oh God! I don't even want to think about it.

The way to end all these nightmares and tragedies is for democratic Jews to not only create policies with lasting impact in political life against expansionist Zionist extremists but also to review this extremist and expansionist vein in the cement of the Israeli state. Otherwise, they will go down in history as figurants in the scenario that expansionist Zionists who commit crimes against humanity have been successfully executing since 1945.

I dream of seeing a world composed of nations that have abandoned two foolish beliefs that establish superiority over other nations - namely, the belief in being the "Chosen People" and reducing their civilizations to Judeo-Christian culture - before my life ends.

TÜRKİYE IN ITS 100TH ANNIVERSARY: ROOTS FROM THE FOUNDATIONS OF OTTOMAN-TURKISH MODERNIZATION TO MODERNISM¹

Gökhan AK²

Abstract

World modernization history and modern age has been the history and era of conflict, and clashes. All these are basically the contradiction between the “old” and the “new”; in other words, this history and era is the fight of the superstitious and fatalistic tradition and the contemporary. Because, it had been witnessed regularly that modernity would inevitably permeate every part of life. Therefore, religion-based tradition, sanctified tradition and traditionalized superstitions had been in direct conflict and conflict with modernity and modernization for centuries. The aim of this study is to reveal the main contexts of this modernism movement that reached the Turkish Republic, historically, socially and politically, by examining the foundations of Ottoman-Turkish modernization that started with the 1699 Treaty of Karlowitz. As a matter of fact, the modernization of Republican Türkiye means being contemporary, secular encircling secularism and modernity are its most significant, outstanding and distinctive features. For this reason, Ottoman-Turkish modernism has been a modernization movement open to development and progress from the very beginning, and had reached its highest point, the secular contemporary level, with the Republic of Türkiye and Atatürk’s Revolutions and reforms. As a matter of fact, it is highly likely to see these rationality and developmental impulses, which are the origins of Turkish modernization, in its desire to constantly anticipate and adopt a social life that includes the requirements of the age and a social, political, economic and cultural characteristics compatible with them. Within the scope of the research methodology, this study mainly has adopted the qualitative research methodology, based on the deductive approach, and accordingly benefited from scientific research methods such as document analysis, content analysis, discourse analysis, grouping and comparison.

Research Article in English

Event History

Received: 01.05.2024

Accepted: 05.01.2025

Keywords

Türkiye, 100th Anniversary, Ottoman-Turkish modernization, Republic, modernism.

¹ This study is the revised and shortened version of the published book chapter tag as follows: “Gökhan AK (2023). Türk Modernleşmesinin Temelleri [Foundations of Turkish Modernization], Zeynep Banu Dalaman, Enver Emre Öcal, Suat Dönmez ve Gökhan Ak (Eds.), 100 Yıllık Cumhuriyet ve Türk Modernleşmesi [100 Years of Republic and Turkish Modernization], (16-46), İstanbul: İstanbul Topkapı University Pubs.”

² Assist. Prof. Dr., İstanbul Topkapı University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Political Science and International Relations (Eng.), İstanbul-Türkiye, gokhanak@topkapi.edu.tr.

*“Without deviation from the norm, progress is not possible.” Frank ZAPPA
(The Tribun India, 2024)*

1. INTRODUCTION

“Modernization” is both a mentality and the act of deviating from the norm with this mentality. The root and key concept of the phenomenon of “modernization” is - naturally - the term “modern (contemporary, secular)”.¹ In this sense, modernization, conceptually and factually, directly embraces and supports the terminology of modernization, being up-to-date, being in tune with the times, and being open to development and progress. From this point of view, being modern (contemporary), which is the sociological result of the modernization process, expresses respect for humans, human mind, rational science, humanism, secularism, democracy, law, justice, nature and fundamental human rights and freedoms.

Therefore, individuals who can approach social developments with a modern, humanist mentality and attitude, and the contemporary social groups they form, can modernize; social, political, economic, legal, cultural etc. of the age. It is seen that it can keep up with modern developments such as all conditions, qualities, needs and requirements. For this reason, political culture is highly developed, mature and high in modern societies that respect human beings, human minds, rational science, anthropocentrism (humanism), secularism, democracy, law, justice, nature and basic human rights and freedoms. Thus, in these societies, the methods of finding solutions to all kinds of problems that concern citizens are much more successful and effective as a result of being more rational, pluralistic and contemporary.

In this sense, it is possible to recount that modernization actually means “contemporary” or “becoming contemporary”. Thus, modernization is the understanding and ability to keep up with the social, political, scientific, technological, economic,

legal and cultural developments and needs of the current era, and to adopt and apply the universal and global ones. However, societies and states that try to implement the opposite of this situation are, in today’s modern and secular (namely, contemporary) world, as societies that desire to live in the dark bigotry and darkness of the Middle Ages, one of the worst periodic examples of human history in the past ages, as if they are following the rules of things and nature. However, behaving contrary to that, they show an insistent and yet paradoxical resistance to modernization and a secular-contemporary life.

As a matter of fact, this persistent resistance against modernization is as contradictory and paradoxical as it is ironic and meaningful; because the political powers of the states in question are implementing policies that violate human rights and dignity by inflicting poverty, unemployment, injustice, lawlessness and many other injustices and sufferings on their citizens, standing against all the secular-democratic secular principles and principles of the Modern Age. As a result, they make their countries uninhabitable for their citizens. However, societies that are exposed to all these negativities still ignore the prosperity, wealth, job opportunities, sustainable development and democracy that modernization will bring, and in an ironic and paradoxical contradiction, reject a secular-modern human-centered social, political, economic and legal order. They -especially- prefer not to “modernise”. As a matter of fact, it is thought that this emphasized “anti-modernization” factor (among others) - in its place, in its homeland - was also very effective in the fact that cross-border irregular migration movements increased considerably in the 2000s and became one of the biggest problems of the international community.

However, when human history is examined, it is seen that no matter how reluctant and persistent-resistant the individual is on the path of modernization, and in the words of Althusser (2016: 50-51), no matter how influenced, directed and pressured by the ideological apparatus of the state,²

¹ In this study, the pair of terms such as “modernization=contemporization”; “modern=contemporary”; “secularization=contemporary” and “secular=contemporary” are accepted as synonyms.

² Contemporary French philosopher Louis Althusser (1918-1990) claims that the state has two basic apparatuses that it uses in line with its goals: “Ideological State Apparatuses” (ISAs) and

“Repressive State Apparatuses” (RAs). Although there is no clear-cut distinction between these two, it can be said that the main difference between them is the methods they use. Likewise, ISAs consist of the following elements: Religious ISA, Educational ISA (system of different private and state schools), Family ISA, Legal ISA, Political ISA (political system including different parties), Trade Union ISA, Communication ISA (press,

the human soul is essentially free, cannot be hindered in any way. As a matter of fact, human history is always full of evidence of this. For this reason, the human soul tends to develop and progress, in other words, to become modern, to keep up with the times, to adapt to the times. It had been like this throughout the ages. Therefore, in anti-modernist societies, there will inevitably be individuals and groups who will eventually demand their rights and freedoms. Because nothing, neither in space nor on earth, can be maintained forever contrary to nature and its universal laws.

In this context, modernism, as the main thrust of modernization, is a phenomenon that opens the way for the person to be an "individual" and "himself" in the "private" field, which is the first layer of social life, and the phenomenon of "democracy", freedom and freedom in the "public" field, which is the second social layer. It is the basic paradigm, in other words, an exemplary model, of the establishment of human values such as equality, basic human rights and freedoms in society. Therefore, the "political" area, which is the top layer of societies that can achieve this basic paradigm in private and public areas and includes the elected political representatives of the society, is also secular, rational, scientific, democratic, contemporary and pluralistic. For this reason, modernity is the development of a modern mentality, understanding and approach both in individuals and in society. In other words, just like secularism, modernity is also a matter of mentality. In this respect, modernity should be in essence, not in words, and that is exactly why it is a matter of mentality. As a matter of fact, societies in which this emphasized issue of understanding and mentality is not sufficiently developed continue to live a social life focused on the Medieval mentality in the Modern Age we are in - even in 2024, in other words, the Millennium Age - or, despite all the modern requirements of the age, they are trying to maintain the medieval understanding, attitude and behavior models with all their resistance.

radio-television, etc.), Cultural ISA (literature, fine arts, sports, etc.). Without straying too far from this framework, ISAs are; government, administration, army, law enforcement (including police, gendarmerie, etc.), courts and prisons (Althusser, 2016: 50-51). As Larrain (1995: 91) emphasizes in this context, ideological devices are objective and -definitely- a part of daily

Modernization is still a virtual phenomenon for many individuals and societies that seem modern-living today. The main reason for this is the contradiction and conflict of the phenomena of "modernism", "science", and "religion" in many societies. As a matter of fact, as can be seen in many so-called "modern" states today, especially in political regimes that have politicized science and religion and in communal societies that resist adaptation to the age; in other words, it is perceived and accepted as such that modernization under their conservative-reactionary-autocratic governments, modernism and rational scientificism are almost an anti-religion. Because for such communal societies that seem to lead contemporary lives today, modernization is ultimately a virtual-phenomenal phenomenon.

Hencewith, societies under the bigotry, oppression and influence of superstitious traditionalism, fatalism and communalism have difficulty understanding this phenomenal reality due to its virtual artificiality, in other words, its spiritual (celestial) relationship with the mind and mentality. Therefore, like "artificial intelligence", which is one of the most interesting and remarkable developments of today's advanced science, human history has seen and experienced "artificial modernizations" from past to present, and it is possible to say that these still exist in the international community in an artificial and virtual way. Because modernization and democratization should be in essence, not in words, so that social, political, economic, legal, scientific, religious and cultural phenomena do not mix with each other and become nominal and meaningless in a state that appears contemporary...

As a matter of fact, Ottoman-Turkish modernization experienced and was affected by all these issues emphasized above. For this reason, Ottoman-Turkish modernization had experienced all these conflicts, clashes and contradictions from past to present and still continues to exist. In this respect, it is likely to describe the Ottoman-Turkish modernization as one of the most "paradoxical" modernization movements in history. In this

life. They are not subjective and cannot be produced by any subject; however, they are structured phenomena that shape the subject and repeat themselves. In addition, since they have an objective and external structure, they also represent the objective face of society.

context, it is plausible to argue this contradictory and paradoxical situation of Ottoman-Turkish modernization with at least two basic factors.

The first of these is that, against the Ottoman-Turkish modernization, which has achieved and experienced a rising modernization momentum since the Ottoman Empire period and reached its highest level with the Atatürk Revolution and Reforms carried out in the early period of the Republic of Türkiye, even in the period when the Millennium Age has entered, it is a rigid mentality of resistance and anti-modernity that still exists. As a matter of fact, this socio-political mentality, which has evolved into such a contradictory and paradoxical structure that it has developed opposition and even hostility to the founding leader of modern Türkiye, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, and the Republican political regime he excellently established together with the Turkish Nation, and constitutes a very interesting example in terms of political sociology. It has remained almost unchanged since 1950, when it became more visible, and had not lost sociological ground.

Secondly, since the concept of “modern” means modern, suitable for the times and times we live in, and because the Ottoman-Turkish modernization took place in an Islamic society for the first time in history, it is perhaps the most important and popular in the New Age, which started with 1453. However, it can also be seen as one of the paradoxical modernizations. For the first time in history, the Republic of Türkiye, whose social religion is Islam and whose political regime is a republic, has been able to achieve rational, scientific and laic-secular modernization and democratization. There is no other example of this kind of second modernization in history yet. As a matter of fact, in the words of Bernard Lewis (Tra. by Genim, 2021):

Turkey was both an interesting and encouraging example for us because of its extraordinary nature. He spread optimism around him. I think this is one of the reasons why I chose Turkey.

In this context, the general research outline of this study will be as follows: after briefly presenting the research methodology and literature review, what Turkish modernization is and where it came from and how it evolved will be examined; the foundations of Turkish modernization in line with the root factors and development will be analyzed

in the context of historical-conceptual relations and interactions, and in this context, the two basic concepts of Ottoman-Turkish modernization, namely Westernization (Europeanization) and Secularism, will be explored in detail; and eventually, the study will be concluded by emphasizing the important conclusions and findings from all the findings obtained in the context of the review.

2. LITERATURE REVIEW

Within the scope of the literature review of the research, which basically adopted qualitative research methodology, secondary data sources were mainly used in terms of resource usage within the framework of obtaining scientific data. In this context, scientific (e-)books, scientific (e-)articles, scientific (published e-)dissertations, scientific proceeding (e-)books, and scientific (e-)reports of international organizations, NGOs', think-tanks that were obtained from public and university libraries and/or virtual environments related to the subject had been given priority in terms of references, and accordingly included in the research as for the scientific data. Following obtaining, the afore-mentioned sources were scanned, found in related data-bases, and examined thoroughly. In this way, the main and secondary sources that would support the findings of the research were obtained properly and read entirely and accurately; then, the information in the sources was classified in accordance with the tentative outlines of the research; later, it was subjected to an analytical review and was included in the research in accordance with ethical publication rules.

3. METHODOLOGY

Regarding the scope of the methodology of the research, this study mainly adopted qualitative research methodology and was based on a deductive approach. In this study, while “descriptive” explaining the concepts and relationships and dealing with the subject within the conceptual framework of the research, “causal” trying to find the facts behind the events, “theoretical” that extracts principles from the events that have occurred, “historical” examining the effect of a past event and the effects of this situation today will be referred to; in this vein, accordingly, scientific research methods such as document analysis, content analysis, discourse

analysis, grouping and comparison were used in the study, and additionally, advanced research methods such as hermeneutics was also utilized in the secondary methodological context. Scientific studies based on information obtained from sources such as libraries, archives and the internet e-sources related to the problematic of the research.

3. FINDINGS & DISCUSSION:

MODERNISM FROM OTTOMAN-TURKISH MODERNIZATION TO THE REPUBLIC

World history of modernization and the modern age had been a history and age of social clashes and disputes. This conflict is essentially between the 'old' and the 'new'. In other words, this history and age is the battle between tradition - superstitious and fatalistic - and the contemporary. However, it is all the time witnessed that modernity will inevitably spread to every part of life. For this reason, especially religion-based tradition, sanctified tradition and traditionalized superstitions had been in direct conflict and collision with modernity and modernization for centuries. As a matter of fact, Ottoman-Turkish modernization had been a modernization movement open to development and progress from the very beginning. It reached its highest, secular contemporary level with the Revolutions and reforms of the Republic of Türkiye via Gazi Mustafa Kemal Atatürk's modernist approach. As a matter of fact, it is likely to see these rationality and modern development impulses, which are the roots of Turkish modernization, in its desire to constantly foresee and adopt the requirements of the age and a social life that includes social, political, economic and cultural qualities compatible with them.

The foundations of Turkish modernization, which started in the last 200 years of the Ottoman Empire, reached its peak with the Republic of Türkiye, and continues today - despite all the enemies of Atatürk and the Republic - are based both on the long centuries of modernization history of world societies and on this history. It lies within the enlightenment adventure of the human mind. Because modernization, as an "inevitable" development fact of human history, had continued - ironically - from the New Age, which started with the conquest of Istanbul by the Ottoman Turks in 1453 to the present day, in other words, including the Modern Age, which started in 1789. It stands before us as a global phenomenon until today's

Modern (Millennial) Age. Therefore, as science and technology develop and progress, it seems to be an inevitable reality that all societies will get a share from modernization in some way, and more importantly, even if they do not desire it. Turkish modernization is a "sui generis" manifestation of this reality experienced in world history, with its inevitable, yet very meaningful, unique and paradoxical qualities.

In this context, Ottoman-Turkish modernization was, in essence, contemporary, up-to-date, aiming to catch up with the times, purposeful and focused. More interestingly, it is likely to argue that it has been partially secular, contemporary and scientific since the Ottoman period. Likewise, this partiality in the Ottoman period comes from the strong influence of the Islamic religion on politics and social life at that time. Full secular, contemporary and rational scientific modernization will occur in and after 1923, in other words, with the Republic period, the 100th anniversary of which we celebrate currently. Therefore, it is important to emphasize that Ottoman-Turkish modernization could only gain its secular, scientific, democratic and contemporary character, which are the main sources and basic features of Western modernization, with the Republic of Türkiye. The main factor in this is Gazi Mustafa Kemal Atatürk's rational, secular (contemporary), democratic, scientific, human-oriented and law-abiding contemporary mentality. For this reason, Atatürk's period is indisputably obvious that the Republic century was the most successful period in many areas such as modernization, enlightenment, social progress, economic development, progress in education and science, as well as great successes in foreign policy and many more other areas of life. As a matter of fact, this period is a period in which Turkish modernization benefited from the Kemalist thought system and mentality at the highest level and made great strides in modernization.

The fact that it is the first and perhaps the last example of secular modernization in a state like the Republic of Türkiye, whose social religion is Islam and whose political regime is a republic, is the main factor that distinguishes it from its peers and makes sense of why this modernization is so popular and critical. Ottoman-Turkish modernization adds meaning, importance and privilege to the history of world modernization with these essential features; It crowns itself with its quality and reformist

richness and puts itself in a separate place within this intense and deep history of modernization. Likewise, Ottoman-Turkish modernization, especially after 1923, was Westernist, secular, rational scientific, humanist and logical; and it was established through a democratic modernization movement compatible with the current era and its requirements. Bernard Lewis (Cited in Genim, 2021) describes this situation as follows:

I personally witnessed every stage of Turkey's first election, the election in which the government was defeated. This sounds like a paradox, but the government's defeat was also its greatest victory; To have made a truly free choice! To be defeated and to accept defeat. To date, such an event has never occurred anywhere in the Islamic world except Türkiye. Turkey showed two great truths: first, it was very, very difficult to establish a real democracy in these lands, which have a tradition of command and submission for thousands of years. Secondly: yes it was difficult, but it was possible.

Therefore, the modernization of Republican Türkiye means being in compliance with modern rational science, reason, rationality, positivism, democracy, human-centeredness and basic human rights and freedoms, and secularism, scientificity are its most conspicuous and distinctive features. For this reason, Ottoman-Turkish modernization had been a modernization movement open to development and progress from the very beginning. It reached its highest point, namely its full secular-contemporary-scientific level, with the establishment of the Republic of Türkiye, and the subsequent modern revolutions and reforms carried out by Gazi Mustafa Kemal Atatürk. In this manner, the basic roots of the 20th century Turkish modernization, whose ultimate focus paradigms were the "Turkish Revolution", maybe so to speak a "Turkish Renaissance" in Anatolia (Akçam, 2009), carried out by the Founding Leader of the Turkish Republic, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, and the most robust power he counted on, namely Turkish Nation, and all those rested on rationality, scientificity, secularism, humanism, democracy. and in conformity with the times (being contemporary, namely "secularism"). Thus, it is likely to sort out the impulses for development and progress in his desire to constantly foresee and adopt social life, which includes the requirements

of the age and the socio-political, economic-political and cultural qualities compatible with them.

3.1 TURKISH MODERNIZATION: FROM WHAT TO WHERE; FROM WHERE TO WHERE...

Turkish modernization had experienced a long-term and unique modernization process since the Ottoman Empire period. This is why modernization, resulting from the urge to catch up with the times, left its mark on the last 200 centuries of the Ottoman Empire. In this respect, Turkish modernization has always been modern and contemporary; and it is possible to argue that it always had this impulse. The main reason for this is that Turkish modernization is one of the modernization movements that has a special and unique position in history. As a matter of fact, Turkish modernization has managed to incorporate historical developments and phenomena such as (European) Enlightenment, Renaissance, Reformation, democratization and secularization movements, which mainly originate from Western civilization, successfully and with a wide social acceptance and harmony. In this context, Turkish modernization started with the Treaty of Karlowitz in 1699 (Kocabaşoğlu, 2009), and the Republic of Türkiye, which had a modern, secular, democratic, social, parliamentary and constitutional political regime, became the national movement of recent history as a result of the Turkish National Struggle of Gazi Mustafa Kemal Atatürk and his friends. It is a unique modernization movement that left its mark on the 20th century with its emergence on the stage of states. In this context, the modern and secular Republic of Türkiye is the last point reached by this modernization movement and will last forever. For this reason, the modern Republic of Türkiye, as Berkes (1965: 94) emphasizes

It is the modernization movement that has started for two centuries, finding its right path and turning towards it.

However, another important feature of Turkish modernization being one of the most unique, rare and popular modernization movements in history is that this movement was initiated and sustained in history in a society with Ottoman-Turkish citizen identity, social religious Islam, and finally realized in a contemporary way with the Republic of Türkiye in 1923. As a matter of fact, although it is

similar to many revolutionary modernization movements in history such as Russian modernization, Japanese modernization, Scottish modernization, Polish modernization, Turkish modernization is a unique movement in history with its revolutionary political, social, economic, legal and cultural reforms, as it took place in a religious Islamic society for the first time in the Modern Age. It constitutes one of the modernization movements in the last four centuries of the Western history. Because modernization is primarily a social and cultural phenomenon. Then, to the extent that the individual can modernize, that state also improves its politics, democracy, economy, law, justice, military, etc. It can keep up with the times with its administrative and public mechanisms. Therefore, it is not wrong to claim that Turkish modernization, similar to the modernization movements experienced in some European states, is an inevitable result - albeit late - of many socio-political, socio-economic and intellectual events and developments that have occurred especially in Europe in the last 500 years.

As a matter of fact, it is possible to argue that Turkish modernization is a necessity of the intellectual, political, scientific, technical, economic and geopolitical based events and developments that took place in the New Age that started with the conquest of Istanbul in 1453, the Modern Age that started with the French Revolution in 1789, and the Modern Age that started in the 20th century. Because the phenomenon known as history is a phenomenon that constantly progresses and develops in the triangle of time-space-events since the history is a cultural evolution of humanity. For this reason, the adaptation of all world societies to the age, in other words, modernity, which lives within the framework of interaction and common values with the global society, emerges as a historical necessity. It is not possible to stand in front of this movement, to be against this movement; because the ancient Greek philosopher Heraclitus emphasized in this manner; "...in this change nothing remains constant, everything flows (Panta rei)." Based on the philosophical discourse of Heraclitus, the fact that life is in constant motion requires human communities to be in constant change. As a matter of fact, this has always happened from past to present, and throughout human history, no force or power has been able to

stand in the way of change and progress (İşçi, 2004: 46).

In this context, in accordance with the theory of "historical movement", which finds its meaning in Marx and Engels (1999: 105-110), human communities have been in a state of constant change and related development - throughout history - since their first grouping in the prehistoric period. This situation can be said to be just like the Turkish Revolution and Turkish modernization that started on May 19, 1919 and after Mustafa Kemal's understanding and thinking of a kind of "Anatolian Renaissance" (Akçam, 2009) in the Ottoman geography of that period, and took place in the period after October 29, 1923. Likewise, the Republic and the Atatürk Revolution are the last point of modernization reached by the Ottoman-Turkish modernization movement. Going on the path of modernization is only possible by sustaining this revolution with social continuity. Because what Mustafa Kemal achieved in the new Republic was a complete "revolution", and the name of this revolution was the Turkish Revolution. However, "The Turkish revolution means a change different from and broader than the meaning that the word first brings to mind." (Berkes, 1973: 469, 439, 441; 1984a: 91-99)

Hence, it can be argued that the situation in question is a synthesis arising from inevitable contradictions in the logic of social history, in other words, dialectics. This synthesis, whose thesis is Ottoman-Turkish modernization and whose anti-thesis is anti-modernization, is essentially one of the laws of social history. Because this is the dialectical law in the flow of historical events. According to Aydemir (1979: 14-15), conditions arising from the accumulation of contradictions in the structure of societies or social relations will create events. These events will also mutually affect the conditions. Conditions will always change, so it will go on and on. In the explosions or leaps of events resulting from these new conditions, there will be a struggle not only against the orders, beliefs and institutions of that universe and that day, but also against the beliefs, movements and remnants whose roots go back to antiquity. That's why every revolution has to reckon with these separately. Therefore, modernization appears to be a dialectical and revolutionary cycle. And the ultimate synthesis of

this cycle is a contemporary and secular social structure whose “modernism-science-religion” conflict seems to never end.

Turkish modernization, which had its share of this conflict, experienced one of its brightest synthesis years in 1933. As a matter of fact, in the 10th Anniversary Speech given by Gazi Mustafa Kemal Atatürk (Berkes, 1997: 99), who gave many intellectuals the wonderful celebration night of the 10th Anniversary of the Republic in Ankara in 1933, he said:

...We did things. The greatest of these works is the Republic of Turkey, whose foundation is Turkish heroism and high Turkish culture.

The young Republic, which he celebrated by saying (Çotuksöken, 1999: 53), is the culmination of a certain and effective modernization process in Ottoman-Turkish history. Because the historical events that took place from the beginning of the 18th century until the establishment of the Republic in 1923, show that Ottoman-Turkish modernization - necessarily - flowed in the direction of the arrival of a modern regime (Berkes, 1973: 9). Therefore, it can be claimed that the modern Republic of Türkiye is the result of the preconditions created by the social, economic-political changes and transformations that occurred in the approximately 220 years from the Treaty of Karlowitz in 1699 to 1923.

The events and impulses behind these changes and advances are examined in detail in Niyazi Berkes's two-volume work titled *Turkish Economic History* (1972; 1975a). In this context, as commented by Yorgancıoğlu (2000: 93-94), Niyazi Berkes, in his critically important two-volume work, compares the Ottoman social structure with the Western social structure, and tries to reveal the significant differences between them. Accordingly, what is important in the Ottoman system is not evolution, but “balance”. On one side there is the folks, on the other side there is the Sultan, the representative of God on earth, and in the middle there is the service class consisting of bureaucrats. Political power is significant in this manner since the bureaucracy provides public power while the intellectuals

provide intellectual power, and accordingly, the army provides military power. However, innovation, also known as modernization, abolished the sultanate and enabled the transition to the “Republic” political regime and administration. Likewise, societies cannot escape tradition and evolve unless their consciousness reaches a certain level. In this sense, it can be said that the point that the Turkish society has reached in its thousands of years of history, especially after the 624-year Imperial Age, with the establishment of the Republican political regime in 1923, and even - at the time these lines were written - the effort and will it has shown to protect it for 100 years, shows the level of consciousness in question.

Therefore, in past modernization analyzes up to the level of secular modernization reached with the modern Republic, civilization, (national) culture, ideology, the phenomenon of religion (Islam), religion, etc., which had a direct impact on the Ottoman-Turkish modernization that could be initiated with the Treaty of Karlowitz in 1699 (Kocabaşoğlu, 2009). The relative-abstract theoretical concepts of political theory such as world relations, secularism, rational traditionalism, development-modernization (secularization), Turkish Revolution (in other words, Republican Revolutions), Westernization, modernism, social progressive-revolutionaryism, democracy are an economic-political historical process. analysis is very important. As an undeniable reality, the modern Republic of Türkiye founded by Atatürk is the highest point of Ottoman-Turkish modernization (Berkes, 1964).¹ Again, according to Berkes (1984b: 156), the modern Republic of Türkiye emerged as the last phase and even the solution of the economic-political history of the last 200 years and the necessity of becoming a nation and its state that can live in the modern and civilized world. This conclusion was reached as a natural solution to the distorted direction of the history of the Ottoman Empire, reaching a line that does not fit the contemporary world.

In fact, Turkish modernization is directly related to the theoretical and practical development of

¹ For detail, see; (Eliçin, 1970; Zürcher, 2001; Ateş, 2001)

concepts such as democracy, contemporary law, laicism and secularism in the history of world political ideas, in the context of a praxis (Türkmen, 2014). Turkish modernization, which finds its roots in the context of these historical developments, can be revealed more clearly with the relational connection between the “universal trio” formed by secularism, modernization (secularization) and Atatürk’s Thought, which is open to change, transformation and development in every age of the civilization history. In this context, if we consider the Turkish Revolution and Atatürk’s Thought as the basis of Turkish modernization, the concept of “secularism” will form the framework of this contemporary structure in this manner. Naturally, some columns are needed to keep the roof on the foundation. In this regard, it is obvious that the first of the mentioned pillars will be modernization (secularization) and the others will be humanism, rational thought, revolutionism, scientificness, national sovereignty, territorial integrity, democracy, freedom and independence. Because the modernization structure will naturally require these, as required by its content.

In this respect, the concept of “democracy”, which includes multi-party political life, political participation, rule of law, separation of powers, free press, existence of opposition, free and fair political elections and similar principles and requirements in the classical literature, is actually an outcome of a modern-secular state. And it seems that it is directly related to the idea and understanding of management as well as the laic-secular social mentality is, in addition to the generally valid principles and demands in the literature, for a modern and good society - in the context of democracy by us. However, it is possible to argue that democracy dictates some basic principles such as goodwill, tolerance, empathy, love and respect - which are considered to be much more important requirements - in every aspect of social life, and thus provided the “good society” that philosophers have been pursuing for thousands of years. However, it seems that today’s good society is likely possible with modern, democratic and humanist democracy.

3.2 FOUNDATIONS OF TURKISH MODERNIZATION: HISTORICAL, CONCEPTUAL RELATIONSHIPS AND INTERACTIONS

In most of the research conducted during the Republican period, it has been argued that Turkish modernization was based on a number of economic-political developments and modernization movements that took place in the Western world and especially in the history of Western political thought. All of this seems true when viewed from a historical perspective, that is, from the perspective of the historical sequence of events and developments. However, this study prefers the methodology of analysis from a historical-sociological perspective. In this context, it would be appropriate to look at the foundations of Turkish modernization through the historical process, but within the framework of the relationships and interactions with various sociological concepts such as religion, world, civilization, ideology, ages, Islam and tradition. The methodology of researching the foundations of Turkish modernization adopted by this study will be shaped in this direction. Because the general methodology adopted in the studies on the foundations of Turkish modernization in the literature is that the political thought that has been developing in Eurasia, Africa, Europe and North America for approximately 3000 years, mixed with sociology, economics and culture, develops together, feeds each other, and ultimately - inevitably - it is the examination of Western civilization, Western enlightenment, Western secularism and Western modernization, which emerged through its change and transformation, through a series of historical events through their socio-political, military-political, economic-political and psycho-cultural effects on the Ottoman Empire.

However, of course, Western modernism, which had inevitable and sharp effects on the Ottoman-Turkish modernization, shaped, guided and developed it, especially in the last 200 years of the Empire, and caused it to reach its peak with the Republican modernism in 1923, was a political, social, economic, military as well as various historical events, theoretical-empirical

developments, phenomena and revolutions including financial, cultural, legal and commercial aspects that had been experienced and developed for centuries. Additionally, instead of treating these as consecutive historical events and revealing their possible effects on the Ottoman-Turkish modernization, this study, with a different perspective and methodological approach, examines the foundations of Turkish modernization as the historical process of Western modernism and continues today. It will be examined by taking into account that it lies in more historical and sociological conceptual relationships and interactions.

Turkish modernization is primarily historical, then sociological, intellectual, cultural and economic. In this context, Turkish modernization is a type of modernization that developed under the influence of some socio-political and socio-economic events, especially in the West, in the New Age that started in human history after 1453. The foundations of Turkish modernization lie in the intellectual, social, political, economic and ideological developments that took place in the West after 1453, such as geographical discoveries, revolutions, mercantilism, commercial revolution, industrial revolution, capitalism, liberalism, Enlightenment, Renaissance, Reformation and science. However, these are the main sections of the economic-political and intellectual history of the West, in other words, Europe. For this reason, the fact that the Ottoman Empire, as a neighbor of Europe, was included in these processes that Europe was going through, sometimes on time and sometimes quite late, caused the Empire to have to first lay the mortar of Westernization on the basis of the modernization process it inevitably entered. The most important point here, which should not be overlooked and which constitutes one of the basic mortars of today's modern Republic of Türkiye, is that this historical first mortar was an inevitable development for the Ottoman Empire; because throughout history, the Ottomans were an Empire that turned its face primarily and at every opportunity to the West, and in this context, the Turkish Nation is also a society that is prone and willing to modernize.

3.3 THE FIRST FOUNDATION OF OTTOMAN-TURKISH MODERNIZATION: WESTERNIZATION (EUROPEANIZATION)

The Ottoman Empire was one of the most important non-Western Eurasian states from the Middle Ages to modern times and played a vital role in European and world history (Quataert, 2005). The Osman Dynasty, which struggled to survive in the 18th century with its traditional-religious and Eastern-type despotic structure, at a time when Europe, with which it had interacted the most for centuries, was rapidly changing and transforming socially and developing in the economic-political field, tried to find solutions to its social, political and economic problems. These problems began to become more severe as the Ottoman Empire was gradually surrounded by an ever-expanding world economy centered in Western Europe (Ahmad, 1994).

The loss of territory and the eventual collapse of the Ottoman Empire were not only the result of external pressure, its interaction with the separatist nationalism developed by the empire's non-Muslim communities, defeats in wars, and inadequate military equipment (Zürcher, 2010). Thus, the component units or subsystems of the political system began to change as it evolved in response to both environmental change and forces originating from within the system itself. In the exchange of external developments and internal dynamics of the empire, the Western world, on the one hand, gained economic power against the Ottoman Empire in the international arena, and on the other hand, it had an influence on the change of the political system and intellectual thought through a new ideology such as nationalism. These two challenges, nationalism and the great economic-political and intellectual influence coming from the West, were the period when the Ottoman Empire experienced developments that it could not control in the international arena and was even forced to be a part of (Davison, 1981). One of these developments is the capitalist economy combined with imperialism, namely "to rule". Indeed, since the 1500s, if not before, the economic power of Europe has become equal to or even superior to that of any other region of the world, including the Ottoman Empire (Quataert, 2005: 67). In the 16th and 17th centuries,

with the gradual consolidation of military power, material wealth and scientific progress among European states, the Ottomans began to lose their military superiority over the West (Göçek, 1987). The Ottoman Empire, which entered stagnation and decline starting from the Treaty of Karlowitz in 1699, sought to establish alliances with European states until the 16th century. However, starting from the 18th century, it realized its backwardness in economic, political and cultural parameters and started the process of Westernization (in other words, modernization) in the name of modernization tendencies (İnaç, 2004).

In order to better observe the birth of modern Türkiye and the foundations of Turkish modernization, the first step should be to search for the roots of modernization in the Ottoman Empire. There is no doubt about continuity in the history of civilization; however, critical points in social developments are at historical turning points. There are some dominant factors that are always critical historical moments for states (Ahmad, 2007). Many important developments occurred in European industries, technologies and armies in the 17th century. These developments are also related to new logistics and technological innovations in armies. The Ottoman Empire, which had a closed and isolated economic-political management system in its internal and external system, remained far away from all these technological and industrial developments, and it could not adapt to them. The main thrust of this is that not enough importance and value was given to science and technology, discoveries and inventions, and the development of political and intellectual thought in the Ottoman Empire since the 16th century.

Therefore, when we look at the origins of modernization in the Ottoman Empire, starting from the Treaty of Karlowitz in 1699, the Empire turned its face to the science and technology of the West rather than turning its back and emulating it. In this regard, innovation initiatives primarily stand out in the military field; therefore, Westernization, modernization and change efforts in the 18th and 19th centuries can be easily seen. As a matter of fact, with the Treaty of Karlowitz in 1699, the period of stagnation of the Ottoman Empire began. The first

cost of this period, in which the empire entered a period of stagnation, was the empire's first major land loss. This important influence increased even more with the 1718 Treaty of Passarowitz. The subsequent Treaty of Küçük Kaynarca in 1774 had another humiliating and humiliating effect on the Empire. The empire still survived for about 200 years after all these devastating and sharp international events. The most important reason why this situation continues is the strategic realities of the international system directly related to the balance of power between England, France and Russia in the 18th and 19th centuries. All these facts caused erosion in the authority of the Empire both inside and outside its borders. The Ottoman Imperial system is based entirely on conquest and expansion. Such internal dynamics are related to the military organization, tax system, and land tenure system of a system. With the tension in distribution, the entire system began to fail to meet the needs of the Empire (Lewis, 2007). Based on this chronicle, new ideas and acceptances emerged for the requirements of modernization in the Ottoman Empire. These are as follows:

- (a) First Reform Movements Period (1789-1839) (periods of Selim III and Mahmud II [in other words, "Period of Auspicious Events"]),
- (b) Tanzimat Period (1839-1876),
- (c) The First Constitutional Monarchy Period (1876-1878), the Second Constitutional Monarchy Period (1908-1918) and
- (d) The Republican Period (1923).

As seen clearly, it is likely to claim that these are four important milestones in Turkish modernization (Kuran, 1976; Görgün, 2014). In this context, Ottoman-Turkish modernization is actually the Europeanization of the Ottoman Empire in social, political, military, economic, fiscal-financial, legal, educational and cultural fields, in other words, it was an era of the efforts for the Ottomans to catch up and modernize (secularize) as the Age had dictated. Therefore, in reality, this situation was the Ottoman Empire's "primitive" secularization in all areas, especially in social and political areas. Because, within the scope of the Ottoman-Turkish modernization process, which began to take shape

with the first primitive intellectual-theoretical cores that were “inevitable” after the Treaty of Karlowitz in 1699, in other words, which could not be resisted by the Age and the developments of the Age, the first reform (innovation) activities were carried out especially in the time of III. Selim and 18th century. When we look at the innovation and reform movements of the II. Mahmud’s period, it is possible to categorize these developments under the modernization pillar of practical and empirical Europeanization, contrary to what is defined at the theoretical level. Because Ottoman modernization (in other words, Ottoman Europeanization and secularization) was a form of modernization implemented under the concept of Westernization.

It is a fact that during the Ottoman modernization period there was a common European legal system that defined the complex structure of political powers in Europe and how they handled the problems at hand, and since justice was the basis of property, the Ottoman Empire was also influenced by this primitive European legal system. For the Ottomans, a certain degree of integration into this system was compatible with theoretical Europeanization. Moreover, Ottoman Europeanization, like the theoretical definition, was subject to a top-down approach. However, these similarities did not mean that Ottoman Europeanization was directly comparable to theoretical and practical Europeanization. Because the Ottoman Empire did not have a European past with its legal, economic, religious, ethnic and socio-cultural structure; nor was it a part of its past. It had no common historical heritage with Europe, neither culturally, ethnically nor geographically.

Therefore, Ottoman reform/modernization was implemented by modeling the existing European system of the period, rather than through policy implementation, as defined in theoretical Europeanization. As a matter of fact, the Ottoman Empire has been in close relations with Europe for centuries, and therefore, the modernization of the Ottoman Empire was carried out within the framework of Westernization (Erülker, 2015). While the empire was experiencing its heyday, Europeanization was never on the agenda of the political power. However, when the Empire could

not keep up with the socio-political, socio-economic, economic-political, scientific-technological, intellectual-intellectual and military developments and advances that started in Europe, especially since the 1500s, in other words, when it could not catch up with the times, it came to a halt, and had entered a period of decline with the Treaty of Karlowitz in 1699. Therefore, in the post-1699 period, Westernization emerged as a necessity and an inevitable reality for the Empire and its ruling ruling classes. However, as the Empire began to decline and suffer major defeats, especially in the military field, the Europeanization (Westernization) reformation became an important internal understanding for the Ottoman Empire, both in the military field and in diplomatic services.

As a matter of fact, the concept and idea of “modern” derives from the Latin word “modernus”, which describes the difference between “new” Christians and “old” pagans. Technically, this term appears to be reused whenever there is a dialectical conflict between new and old in history. As a matter of fact, at the end of the 18th century, when the Enlightenment challenged religious universalism and highlighted positive sciences as old and new concepts, the “new” idea of Westerners emerged, arguing that the West was superior because it strengthened rationality and positive sciences over others. The reason why modernization is associated with the West is the essential, fundamental and radical transformation that took place in scientific and intellectual thought and social life in Western Europe and North America. This radical transformation has been further accelerated by technological innovations and geographical discoveries. In addition, the information collected until the 18th century was supported by education and positive sciences, and eventually factorization increased the speed of change and transformation (Metin, 2011: 23-25).

According to Black (1967), in the context of the modernization process, the Ottoman Empire was a country that was not directly affected by the outside. However, it is considered one of the societies that modernized under the influence of these previously modernized societies. Although

the countries classified under this heading have deep-rooted bureaucratic traditions, they are integrated with a state tradition. These have often been subjected to foreign aggression. However, again as Black (1989) emphasized that they were not fully occupied and/or colonized. In such political entities, modernization was used to change the state system and was carried out by a leader who came to power through traditional methods. Nevertheless, when political leaders and ruling ruling classes reach power and power, they cannot make an effort to continue reform and innovation despite the traditional methods that brought them to power, due to the impulse and idea of traditionalism and conservatism that resurface in their minds.

Ottoman modernization has similarities with this approach. First of all, the Ottoman Empire has very important and deep-rooted state traditions. As a matter of fact, although the Empire was at war with the West for centuries, it was not fully occupied until World War I. Secondly, the encouragement of change came from able sultans and their political elites. Moreover, the Ottoman Empire began to modernize only after the 1750s, with European-derived military-political tools such as military technologies, military tactics, and a system of foreign policy institutions based on reciprocity. Because the European continent and civilization is the only and closest example that started to modernize before the Ottoman Empire and caught up with the times; therefore, as emphasized in Black's (1967) approach, there is a military-political political entity for the Ottoman Empire that can be taken as a model or influenced in keeping up with the age, like Europe. For this reason, Europeanization, in other words Westernization, was the main route of modernization in the Ottoman Empire (Erülker, 2015).

Hencewith this situation, it seems more reasonable to consider the initial basis of Ottoman-Turkish modernization in the context of European Westernization. As a matter of fact, as a result of the increasing number of military defeats, the Ottoman army became the starting point of transformation and modernization. The army was the first institution to modernize in the Ottoman Empire.

Because countering the technological superiority of European armies in the 18th century was only possible with an army that used European warfare methods (Kuran, 1964; 1999). Thus, while Europe showed its own civilization as unique and superior with its technological progress, the Ottoman Empire began to modernize its army by taking Europe as a military-political model (Kolbaşı, 2014: 5). Therefore, it is necessary to evaluate the first modernization and Westernization efforts, moves and initiatives in the Ottoman Empire in this context. However, the main reason for the Ottoman Army's defeats on the battlefields was not only Europe's advancement in military technology. Nevertheless, the ruling political and civil classes of the Ottoman Empire were not at the intellectual and educational level to understand this. Because the thought, education and intellectual world of the Empire could not see and catch up with the requirements and progress of the age. Since the 1600s in Europe, economic-political concepts such as democracy, secularism, popular sovereignty, equality, freedom, religion, freedom of thought and expression began to be considered, questioned and developed theoretically and empirically. However, in the Ottoman Empire, which had an Asian-type despotic Eastern social life (Weber, 2012), the first kernels of this intellectual, intellectual and economic-political progress began to be seen only after the 1750s. In this regard, Mardin (2012: 9-10) highlights the following points; "During the rise of the Ottoman Empire, it did not become a problem for the Ottomans to follow Europe as a "model" because they considered their own civilization superior. (...) As the Empire declines, the question of why the Empire decays is answered either by identifying the problem of corruption within the state or by recognizing the military superiority of the West."

In this context, the idea of 'the decline of the Ottoman Army compared to its European counterparts', which emerged after the devastating defeat in the Second Siege of Vienna in 1683, was the result of not only military modernization but also economic modernization as a result of the heavy military-political defeat received with the Treaty of Karlowitz in 1699. Based on the feeling that political

and social change was needed, the “Westernization” initiative was born and this initiative became the starting point of the future definition of Turkish modernization (Kolbaşı, 2014: 6). A new world view emerged in the Ottoman Empire, which accepted the superiority of Europe while this new intellectual development was the first steps and seeds of modernization, in other words, a secular-contemporary style, in the Ottoman Empire. In this regard, Ottoman Sultans such as III. Selim and II. Mahmud could be considered as being the first progressive leaders of Ottoman modernization (Heper, 1973).

However, another important point in the Ottoman-Turkish modernization debate was the role of religion. Religious/traditional resistance against Ottoman modernization came to a “temporary” end after the “real and modern” modernization process of modernization, modernization, and ultimately secularization, which was entered into through the Republic declared in 1923 and the Atatürk reforms and revolutions carried out thereafter. However, this resistance, which always opposes modernization, modernization and secularism, in other words, an economic-political and social structuring in which human exploitation of another is minimized, and desires to realize this exploitation in the context of its own plans, has never ended; and it will not end forever... Therefore, the reform/religion axis became an important parameter and determining impulse in the Ottoman Empire, as in the early Republic period, which can be called dual institutionalism (Heper, 1973).

In this context, in the Ottoman Empire, since the second half of the 18th century, religious and secular-based institutions have coexisted with an education system such as madrasas and secular military engineering schools, which provide religious-based education. In this context, the Ottoman Army’s first reform/Europeanization attempts sought to legitimize Islamic institutions while borrowing new technologies from Europe (Heper, 1973). If borrowing from Europe is limited, Islamic institutions may allow reform of the military, because “...Sharia allowed Muslims to use the tricks of their enemies to defeat them.” (İnalçık, 1964: 49) This approach should not mean that the

army was previously a completely secular organization; but rather, the newly introduced reforms had a secular meaning. Moreover, “... as debt increased, even in the military, the limit of what Islamic traditions could tolerate was quickly reached.” (Heper, 1973)

Because, while borrowing money from Europe to develop the army, on the other hand, Europe’s military sciences, training methods and uniforms had to be borrowed, however, this contradicted the idea of Islamic superiority (Heper, 1973). However, challenging Islamic notions of superiority should be considered part of the military’s traditional side. Therefore, the modernization and reform of the Ottoman Empire was carried out by modeling the European system. This attempt to model the European system, which can also be described as Westernization, was initiated by the sultans and the Ottoman ruling elite in public institutions such as the army and the foreign affairs. In this manner, new Army, namely Nizam-ı Cedid, was the first modernization attempt in the military power, as the army was the main policy tool of the Ottoman state system. It was founded by III. Selim. In this way, it was believed that the army was westernized, and this incredible development was intended to be used as leverage to reform the entire state system. Since the army was the primary source of Ottoman foreign policy, the implementation of state policies also changed after the army was reformed. It was believed that these developments would eventually put an end to the decline of the Empire. Considering this fact, Ottoman modernization can be considered a top-down process (Erülker, 2015).

3.4 THE LAST FOUNDATION OF OTTOMAN-TURKISH MODERNIZATION: SECULARISM

It is widely accepted that secularism advocates the separation of politics from religion - especially in the Turkish understanding of secularism. There are generally two types of distinctions in this context. The first defines separation by exclusion. For the latter, separating means creating distance or drawing certain boundaries between the two (Raz, 1986). The secular state is not anti-religious, but on the contrary, the state, which has adopted secularism, is against using religion for and in

politics. It is against the politicization of religion and the formation of a new exploitation order based on the state and political regime, as seen in ideologies such as liberalism, communism, socialism, conservatism, and capitalism, which is an economic-political phenomenon. As a matter of fact, in states where religion is politicized, all kinds of exploitation domination over citizens, especially social, economic, fiscal-financial, legal and cultural, is very easily established, and the middle-bourgeois class is eliminated with grassroots-based religious politics, creating an allegiant, grateful and obedient community culture, and it is seen that the mass of the population has emerged.

On the other hand, the most common definition of secularism is the separation of religion from state affairs and the state's lack of many important features of a religious government. In other words, secular states can never be religious states, like the Islamic State, the Christian State and so on. Because a secular state and its government are neutral towards all religions and religious beliefs. For this reason, the state cannot demand an official religion neither in its Constitution, nor in its government, nor in the state administration, and it does not protect one religion or religious belief at the expense of another. Likewise, all individuals are equal before the law, regardless of their religion or religious beliefs (Wing and Varol, 2005). Additionally, a secular regime requires that education and legal systems be tolerant of different religious orientations and at the same time do not contain laws based on a particular religion or religious belief. Therefore, a secular government requires absolute freedom of religion and conscience. Therefore, secularism does not require religion not to exist in society or the removal of religion from social life. On the contrary, it protects religion and religious beliefs against each other, and secures each other from all kinds of domination and hegemonic attitudes and initiatives - whether state-supported or not. In a secular state, individuals practice their religion, religious beliefs and religious rituals freely and as they wish, and the state supports them to the fullest. Therefore, in a secular state, individuals are free to express and demonstrate their religion and religious beliefs both

in private and public areas. A secular state cannot impose restrictions on the religious activities of its citizens. A secular regime is based on pluralism, which requires the government to respect all religions and religious beliefs (Burak, 2012). Therefore, secularism is not specific to Christianity alone, but is a universal socio-political and socio-economic phenomenon. Because secularism has no basis, foresight or idea of enmity or anti-religion while secularism prevents religion from being instrumentalized by politics and used for economic-political and social domination, hegemony and exploitation.

It is very important to note that these qualities of secularism define a perfect secular state, both theoretically and conceptually-practically. Likewise, the basis of a modern, secular social life in every aspect is a secular state and its secular administration. The phenomenon of secularism is directly related with the state, society, groups and individuals; quality of being a society, freedom, equality, social justice, wealth, being oneself, freedom of life, gender freedom, women's rights, social rights, rights, law, justice, democracy, sustainable development and social development, welfare, wealth and wealth, in short. It offers a good earthly life. Spiritual life and its aftermath are up to the individual. No one can interfere with it, including the laity, but on the contrary, secularism protects these rights and freedoms of the individual. Naturally, according to some, the secular state exists theoretically, however, it does not exist in practice (Bangstad, 2009).

At the same time, such claims and opinions do not reflect reality, and dictates that religion dominate political life. Ultimately, it envisages the state to be a religious state. On the contrary, secularism is against political religiousism in state affairs and the use of religion as a tool to seize political power. Because religion does the exact opposite, in other words, in every field, including private, public and political areas. Although it commands not to lie, not to violate others' rights, to govern justly, to be open, transparent and accountable, and to defend people's rights and laws to the end, it is obvious that religious belief has weakened since all these are

frequently seen in societies where religion is politicized.

In this context, it is possible to emphasize that the phenomenon of secularism is the basis of Western free thought, libertarianism, and therefore modernism. Therefore, secularism is a salvation from the Middle Ages (approximately 500-1500 AD) and the Dark Ages (approximately 476-900 AD) in the history of Western civilization, which were oppressive, monolithic, cruel, impoverishing, trampling on human dignity and involving tens of thousands of crimes against humanity. Beginning in the 17th century in Europe, thanks to rationalist, positivist, enlightenment, renaissance and reformist thinkers/philosophers and the strong progressive-transformative impulses of the British, American and French Revolutions, the phenomenon of secularism became a part of the West, the religion of Christianity (especially Catholicism, the Church and the Clergy).

It also provided great theoretical and empirical support to the world class trinity to get rid of the destructive effects of the Middle Ages and the Dark Ages. As a result, it put an end to the domination and hegemony of the Christian religion over social and individual life. Thus, political and economic institutions also got their share from this change and transformation, and thanks to secularism, the monarchy of the Kings in Europe was ended in politics, led to the flourishing of liberal-democratic Constitutional Republics, and led to the birth of liberal-capitalism in economic life (Holyoake, 1896).

As a matter of fact, with works such as John Locke's *A Letter Concerning Toleration* (1689) and John Stuart Mill's *On Liberty* (1859), many rationalist-enlightenment intellectuals advocated and encouraged religious tolerance in society and secularism in their writings. These and similar Enlightenment thinkers and philosophers emphasized their intense and strong opposition to the Church and the Clergy, which gave Europe the Middle Ages, in other words the Dark Ages, and intellectually attacked the Catholic Church. Except this, geographical discoveries, commercial revolution, mercantalism, revolutions, ideologies, industrialization, urbanization and the increasing

role of different economic class groups led to the weakening of the effects of religion on socio-political and socio-economic life and the secularization and laicization of politics and political regimes in line with the age, in other words, politics. It helped religion to emerge from its domination and hegemony, thus helping the development of secularism in the West (Holyoake, 1896).

However, the first intellectual roots of Western secularism lie in the thoughts of Middle Age philosopher Marsilius of Padua, also an Italian thinker and academic, who lived between 1270 and 1342, and who was also the Rector of the University of Paris in 1313, which were "unreasonable" for that period, so to speak, for the opponents of modernism. According to Marsilius of Padua, the secular government, as the bearer of coercive authority, should be politically superior to the priesthood. If the priests refuse to obey the government and its laws, then they must be forced to do so. It was due to the strong belief that such disobedience would threaten the unity of coercive authority without which society cannot live. The main idea on which Marsilius based his political theory was the idea of popular sovereignty. Ultimately, all power is in the hands of the people. The secular ruler exercises his political authority not because he receives it as a divine right, and also because he receives it from the citizens of the state. According to Marsilius, political authority in the state derives from the citizens. Only they, acting as a whole or through delegated authority, have the right to make laws for the state. To ensure peace in the state, it is necessary to have an institution of government, which can but need not be a hereditary monarchy. Such a head of state should be elected by the entire society. If the ruler acts contrary to the welfare or laws of the community, he can be deposed. As a result, Marsilius of Padua, a Christian thinker who made the most serious intellectual contributions to Protestantism and the Protestant reformation in history, saw and described the church of his time as one of the most powerful disruptors of social peace (Herbermann, 1913; Wellborn, 1962; Marsilius of Padua, 1967; Gewirth, 1967: 166; Garnett, 2006; Lee, 2008).

Therefore, today's secularism in the West has a very deep social, political, economic, religious and cultural history and foundations. Therefore, secularism has brought to the West endless respect for human fundamental rights and freedoms, a solid democracy and social structure, and most importantly, honest politics and justice-legal system. This enabled them to spread to the Western world from the 15th century, especially within the scope of the developments in the West after the Turks' conquest of Istanbul in 1453. That is why Western democracies are the most robust and well-functioning democracies today. Because secularism is also the basis of a solid and functional democracy. A solid and functioning democracy is the result of a justice and legal system of the same quality. In this context, it is possible to say that secularism is actually a justice and legal system that is solid and works equally for everyone and truly constitutes the basis of the state. Today's Western secular states are therefore the countries where the rule of law is most ensured in the world. Because the democracy concept of secularism is basically the freedom of thought, speech, life and belief as a requirement of a secular society. Therefore, the phenomenon of secularism is directly linked to the concept of democracy (Berkes, March 1979: 3).

Accordingly, secularism in the Western sense is actually and essentially a matter of "mentality". This issue of "mentality" issue is an enlightenment-progressive process that involves a chain reaction of a preliminary secular mentality that will lead to a secular mentality in the future. In other words, it is not just the liberation of the mind from the yoke of sanctified religious tradition, like secularism, which can be seen as a sub-concept of Western secularism. It is to ensure that the mind is both subjected to such liberation and can catch up with the principles of contemporary civilization. Therefore, if secularism, in other words, is the phenomenon of modernity, it means the modernized secular mentality, the secular mentality that has caught up with the times (Berkes, 1976). However, in a society with most of the "contemporary" tools of the "contemporary" world, there are still differences in the relationships between individuals, groups, ethnicities, belief groups, congregational communities, professional

groups and all the like that make up the society, or in the patterns of individual or group behavior within them. A "Middle-Age-mentality" can easily be observed in the 21st century, in other words, in the Millennium. The main reason for this is that Eastern societies take the substance, not the essence, of the secularism and secularism of Western civilization. Therefore, secularism and modernism are fundamentally a matter of mentality. Because if a person's mentality is corrupt, if he is bigoted, fatalistic and superstitious, secularism, in other words being contemporary, will be problematic and paradoxical.

Therefore, secularism takes place at every point, turn and corner of life, from politics to social life, from economy to education, from justice to law, from basic human rights and freedoms to a humane and autonomous life, in short, in every aspect of life, and thus, it affects and direct effects on individual, group, social and international relations. The Republic of Türkiye, which was founded in 1923, as a state that turned its face to the West and attempted to Westernize despite the West, adopted the concept of secularism, which the West gained after centuries of socio-political and socio-economic developments, with a rapid revolution and reform process, and in a short time, the state had adapted to the society. However, in the lines above, we emphasized that secularism and modernizm are matters of mentality. As a matter of fact, Adanır (2010: 220-221) draws attention to this interesting approach and understanding, and compares the transition from the Ottoman Empire to the Republic of Türkiye to the silkworm turning into a butterfly in its cocoon, and states that the new contemporary social order established with the Republican Revolutions is of Western origin, but has become Turkish, in other words, it does not represent the essence of Western civilization. He points out that it is an embodied socio-political form.

Before moving on to the short history of the development of secularism in Türkiye since the Ottoman period and eventually taking its place in the Constitution as one of the basic founding elements of the state with the Republic, it is

important to understand the importance of Western secularism in terms of imperialism (global political hegemony and exploitation order) and capitalism (global economic hegemony and exploitation). Therefore, it is a likely-undeniable fact that it should not be forgotten that the civilized West also has an imperialist West face and that this face should be analyzed very well on the path to modernization. Because what Atatürk was against was not the civilized West, for which he fought all his life, but the imperialist West. That's why it fought with the imperialist West. However, it adopted the civilization and science of the West and contemporary civilization (Kavcar, 1985: 276, 279).

As a matter of fact, while Berkes, on the one hand, states that Türkiye's change in historical direction constitutes the prerequisites for the social revolution, on the other hand, he judges that some of the realities of Western civilization are not sufficiently understood (Kayalı, 1994: 22-23). In this context, according to Berkes (1975b: 186), one of the fundamental truths that the Turkish Nation should never forget is this; "...The biggest lesson [the War of Independence] taught was that it taught that the thing called the West had a side called imperialism. The Ottoman Empire, with its policy of Western [French, British, German] satelliteism, had set itself against the West in such a way that the West became the force called imperialism against it. This means that unless the Turkish society remains independent from the West, the West will definitely confront it in the form of imperialism. This is an economic necessity. The most dangerous aspect of this is that it loses the possibility of changing its own structure to suit modern civilization. No underdeveloped society that is not independent from the West can Westernize or progress; It cannot give itself a new order, either through reform or revolution; It drifts away like a straw caught in a flood..."

In this context, during the Ottoman Empire, especially in the face of Islamism, religiousism, caliphate and sharia, which increased with the political influence gained by the Shaykh al-Islams over the monarchical administration of the Sultans in the last 150 years of the Empire, III. Selim II. Mahmud, Sultan Abdulmecid. The Westernization

and modernization efforts and initiatives undertaken by Ottoman Sultans such as II. Abdulhamid in the political, social, economic, educational and legal fields, especially in the military, could neither gain a social revolutionary nor an enlightenment-progressive structure. All these initiatives could only constitute the basic-primitive steps of Turkish modernization until the Republic of Türkiye and could not go further than that. Because these Ottoman Sultans did not have enough of Gazi Mustafa Kemal Atatürk's enlightenment, reformist, positivist and rational mentality and thought, so to speak, nourished by the Renaissance and Reformationist Anatolian Humanism spirit; thus, frankly, they could not analyze the era as much as he did.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, on the other hand, made this analysis in the right place and time with a perfect analysis and made secularism one of the foundations of state policy, and as a result of the acceptance of the bill submitted by the Sultanate in 1922 and by Sheikh Saffet Efendi and his 53 friends on March 3, 1924, the Caliphate became the leader of the Ottoman Empire. It is the result of a process that started with the abolition of the Constitution (Öcal, 2020: 79), and resulted in the entry of secularism into the Constitution and thus the state system as a fundamental principle in 1937. Gazi Mustafa Kemal Atatürk's radical secularism policy has increased its effectiveness since 1922, and this revolutionary policy aimed to reduce the influence of the Islamic religion on the state to zero and significantly reduced the role of the Islamic religion, especially in the political and social fields (Kireev, 2007; Izmaylov et al., 2019). Because religion, religious belief, is a personal matter, decision and freedom. No institution, organization, structure or person, including the state, can force an individual who has been trained to act from his mind (of course, if the individual has been trained in this way) on any issue, including religion. Therefore, it should be noted that this step is quite important; because Islam should not be the only phenomenon that unites society, as it was in the Ottoman period. On the contrary, secularism, in short, should be democracy, in other words, it is a society and social structure consisting of fair, honest, moral, modern-

minded, respectful of everyone's rights and laws, well-intentioned, empathetic and tolerant individuals. Likewise, only laicism and secularism can transform a society from being a community, an ummah, into a modern society and make it livable. Otherwise, today we will see states that have not achieved contemporary, modern and democratic living conditions and their unhappy citizens who lack law, justice and social justice.

The secularism of the West expresses deep philosophical and even socio-political issues. It is a way of keeping ideology away from humanity, being human, being oneself. Because ideologies, like religions, contain dogmas and unchangeable provisions. For this reason, nothing that does not change and cannot be adapted to the conditions of life can bring humanity neither rational and healthy progress nor development in science, technology, social life, politics, economy, culture, education, law and many other social fields. Secularism, as being a honest human condition, enables the ability to empathize, show respect and love to other people, be tolerant and have good intentions. In fact, in today's interstate environment, in societies where secularism does not exist, the existence of both these characteristics and a sustainable economic-political economy is not possible. Therefore, although such states appear to be contemporary and modern, the political power is oppressive and authoritarian; social life is unfair, unequal, unlawful, conservative, reactionary; citizens are left behind, poor, unemployed, unhappy, hopeless and without a future. Thus, modern science, far from being rational and scientific, has evolved into a science of ignorance. The economy is weak, bad and fragile. This situation is best described by the following words of Gazi Mustafa Kemal Atatürk on 30 August 1925: "...Know that, gentlemen and people; The Republic of Türkiye cannot be a country of sheikhs, dervishes, disciples and followers. The truest sect is the sect of civilization. Civilization has one condition - being human and that is enough..." (Cited in Tanfer, 1999: 46)

Therefore, secularism, as the umbrella revolutionary principle above all the principles and reforms of the Turkish Revolution as a whole, is both the guarantee and the basis of the Atatürk

Revolutions and the contemporary Republic of Türkiye. Because, thanks to secularism, the birth of a modern and contemporary state, instead of a theocratic Middle Age empire, was possible with the emergence of a mentality based on freedom of mind, science and conscience. Therefore, secularism is the basis of Turkish modernization. However, thanks to the rational, positivist and enlightenment-progressive revolutionary spirit of Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Republican Türkiye, as a country that adopted Western secularism for the first time in history (and still has no second example), is today as modern and Western as possible. Although it is a part of the Western world, a candidate member of the European Union, a member of NATO, and a state that has been able to integrate with the Western world under the maximum possible conditions and is a center of attraction for Asian, African and Arab societies, the Kemalist understanding of secularism is both authoritarian and anti-democratic. There are also many opinions in the literature that claim that Türkiye aims to completely eliminate religion from the social life of citizens or that, in the context of Türkiye, the state's interpretation and practice of secularism has negative effects on democracy (Karakas, 2007: 11; Şan, 2012; Burak, 2012).

As a matter of fact, the basic illusions of these views are the constitutional, ethnic, or religious-based approaches they advocate (Karakas, 2007), or the fact that Turkish secularism has chosen the mission of completely eliminating the Islamic religion from social life (Şan, 2012), or that Türkiye has not gone into arguments such as representing an example that sheds light on the dominant role of the state institution over religion in the secularism-democracy relationship (Burak, 2012), but especially in arguments such as "secularism", which is the fundamental socio-political phenomenon that leads to the full implementation of the Republic-democracy duo in the context of Western-style contemporary principles and principles. It is thought that the reason behind this lies in their failure to fully analyze the fact that secularism is the most effective socio-political medicine to prevent the politicization of the Islamic religion in Muslim societies and all kinds of

injustice, favoritism, incompetence, corruption, decay and decay that this will cause in the state administration. Because secularism, above all constitutional, ethnic, religious, sectarian, sexual, racial, ideological and similar abstract and relative facts and concepts, the human condition of being human, in other words, by internalizing love, respect, empathy, goodwill and tolerance, is truly free, equal and fair. It is a phenomenal notion that contributes the most to being honest, moral, rights-loving, rights-protecting, people-loving, nature-loving, animal-loving, plant-loving and essentially democratic.

Therefore, if a person, compromising on being human in the first place, recklessly and violently opposes “love, respect, empathy, good will and tolerance”, which in our opinion are the basic principles of democracy, then both himself, the society he lives in, and the country of which he is a citizen are free, equal, fair, honest, moral, rights-loving, rights-protecting, human-loving, nature-loving, animal-loving, plant-loving, in short, social peace, harmony, security, co-existence, respect for everyone’s rights in a pluralistic manner. It will see that it is moving away from being rich, modern and livable day by day, with care, attention and value. Secularism, as a matter of a superior and developed mentality, means respecting, loving, having good will, tolerance and empathy towards other people. To the extent that this can be fully adopted by the state and taught to all its citizens through modern normative education, constitutional, ethnic, religious, sectarian, sexual, racial, ideological and similar problems in that society are minimized. Secularism has never had, and cannot have, the aim or goal of completely removing religion from social life, because this is against the nature of things and also against the nature of man. It will be seen that the state does not have an institutional dominant role over religion in the secularism-democracy relationship, on the contrary, secularism is one of the most fundamental impulses in the democratization of a state.

4. CONCLUSION

As a result, we had reached to some important and critical findings in this study that can be emphasized within the scope of the foundations of Ottoman-Turkish modernization as follows.

In this regard, the first important finding is that Turkish modernization is a movement to catch up with an era that started during the Ottoman Empire. Therefore, Turkish modernization should actually be evaluated as Ottoman-Turkish modernization. Because Turkish modernization, as a whole, is a process that started in the last 200 years of the Ottoman Empire, evolved into the Republic of Türkiye, and still continues.

The second important finding is that Ottoman-Turkish modernization is a movement of necessity. Since the mid-1600s, the Ottoman Army began to suffer defeats against its main enemies, the European and Russian armies, and the Empire began to lose territory. In short, the Empire’s feature of being an empire of conquest, world and age has begun to decline.

The third important finding is that the foundations of Ottoman-Turkish modernization lie in Europe, which has entered a development leap especially with the New Age. Because the aim of the Ottoman-Turkish modernization movement is to become European. However, this Europeanization is never about being like the Christian West, but only about catching up with its scientific and technological development in the military field. In other words, the impulse that forced the start of this movement was only the defeats of the Ottoman Army against the European armies. Therefore, this Europeanization was an understanding that was envisaged by the Ottoman Sultans to be implemented only in the military field, for religious, political, cultural and social reasons.

The fourth important finding is that the main impulses in the evolution of European civilization into modern Europe are secularism, democracy, Enlightenment, Renaissance and Reformation in religion. When humanism was added to these, Europe and later North America created a modernization model known as ‘Westernization’ for Eastern societies that were under the dark and

reactionary influence of superstitious, mystical, fatalistic traditionalism. The Ottoman Empire, as an Asian-type-despotic Eastern society, received its maximum share from Westernization, especially since the 1700s, due to its proximity to Europe and close interactions with Europeans. Therefore, the first main thrust of Ottoman-Turkish modernization is Westernization.

The fifth important detection is the most important issue that the Ottoman ruling classes could not actually foresee, contrary to what the Ottomans understood from this Europeanization. It is an inevitable reality that the relations and interactions between deep-rooted and ancient civilizations and societies cannot only catch up with the times in the military field. Additionally, these interactions will lead to increasing changes and transformations that will have an increasing impact on the Ottoman society, politics, army, economy, law and social culture. As a matter of fact, this phenomenon, which resulted in change and transformation in many social areas, is known as Westernization in the literature, and it can be said that this was accepted as inevitable and mandatory by the Ottoman ruling elites. Likewise, empires are multi-

national, multi-cultural, multi-religious political structures. In other words, the Ottoman Empire, by virtue of being an Empire, necessarily entered the path of Westernization.

After all these detections, the only point that can be emphasized in the last word is this: Despite all the superstitious traditionalism, fatalism, religiousism, reactionism, communalism, bigotry, and hostility towards Atatürk and the Republic, The Turkish Nation as a deep-rooted, ancient and modern nation, established the secular, democratic and Western Republic in 1923 under the leadership of Gazi Mustafa Kemal Atatürk and his comrades will preserve forever. Because secularism, modernity and Western characteristics, nourished by social revolutionism and modernization, are ancient and original characteristics that have always existed in the noble veins of the Turkish Nation. The future foundations of Turkish modernization are the rational-scientific mentality of Gazi Mustafa Kemal Atatürk, the Founding Leader and Great Leader of the Republic of Türkiye, that directs the modern future, and these noble characteristics that he always saw and believed in the Turkish Nation.

REFERENCES

- Adanır, O. (2010). *Eski Dünyaya Yeni Bir Bakış: Baudrillard, Berkes, Mauss ve Ülgener Üzerinden Kuramsal bir Deneme*. Doğu Batı Yayınları.
- Ahmad, F. (1994). *The Making of Modern Turkey*. Routledge.
- Ahmad, F. (2007). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, 6th ed. Kaynak.
- Akarçay, P., & Ak, G. (2017a). A Way to Democratic Quality for Women: 'Counterpartizm' Between Civil Society and Political Participation. *International Journal of Social Science and Economic Research (IJSSER)*, 2(10), 4919-4947, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3104965>
- Akarçay, P., ve Ak, G. (2017b). Anadolu Eğitim Aydınlanmasında Çağdaş Bir Meşale: Köy Enstitüleri Örneği Üzerine. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(16), 130-140, DOI : 10.23929/ijavs.583
- Akarçay, P., & Ak, G. (2018a). 1940'lı Yıllarda Türkiye'de Entelijansiya, Basın ve Siyaset İlişkisi Üzerine. *Research Studies Anatolia Journal*, 1(2), 126-141, <https://doi.org/10.33723/rs.429262>
- Akarçay, P., & Ak, G. (2018b). Multi-Voiced Language in 'Society of Democracy': Harmony Far Beyond Being Human. *International Journal of Language Academy (IJLA)*, 6/3, 31-56, DOI : <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3962>
- Akarçay, P., & Ak, G. (2018c). 1940'ların Türkiye'sinde Amerikan Emperyalizmi ve 'Hami Arayışı' Adeti İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 18(36), 265-293, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ctad/issue/39883/473895>
- Akçam, A. (2009). *Anadolu Rönesansı Esas Duruşta!...* Arkadaş Yayınevi.
- Althusser, L. (2016). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. 5th ed. trans. A. Tümertekin. İthaki.
- Anayurt, Ö. (2020). *Anayasa Hukuku Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar)*. Seçkin.
- Ateş, T. (2001). Kemalizm ve Özgünlüğü. In A. İnel (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Vol 2, (317-322). İletişim.
- Aydemir, Ş. S. (1979). *Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları*. Çağdaş.
- Bangstad, S. (2009). Contesting Secularism/s: Secularism and Islam in the Works of Talal Asad. *Anthropological Theory*, 9(2), 188-208.
- Berkes, N. (1964). *The Development of Secularism in Turkey*. McGill University Press.
- Berkes, N. (1965). *İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?*. 2nd ed. İstanbul Matbaası.
- Berkes, N. (1972). *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi (1. Cilt: Osmanlı Ekonomik Tarihinin Temelleri)*. 2nd ed. Gerçek.
- Berkes, N. (1973). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Bilgi.
- Berkes, N. (1975a). *100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi (2. Cilt: Osmanlı Devletinin Ekonomik Çöküşü)*. 2nd ed. Gerçek.
- Berkes, N. (1975b). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. Bilgi.
- Berkes, N. (1976). *Asya Mektupları (Gezi, İzlenimler, Eleştiriler)*. Çağdaş.
- Berkes, N. (Mart 1979). Komşunun Kaz Boyutlu Tavuğu. *Sesimiz*, 116, 3-4.
- Berkes, N. (1984a). Teokrasi ve Feodalizm. In *Teokrasi ve Lâiklik*. (81-90). Adam.
- Berkes, N. (1984b). Anayasa Kaynağı Olarak Söylev. *Teokrasi ve Lâiklik*. (155-158). Adam.
- Berkes, N. (1997). *Unutulan Yıllar*. R. Sezer (Ed.). İletişim.
- Black, C. E. (1967). *The Dynamics of Modernization: A Study in Comparative History*. Harper & Row.
- Black, C. E. (1989). *Çağdaşlaşmanın İtici Güçleri*. trans. F. Gümüş. Verso.
- Brinton, C. (1965). *The Anatomy of Revolution*. Vintage Book.

- Burak, B. (2012). Can Secularism Hinder Democracy? The Turkish Experiment. *İnsan & Toplum*, 2(4), 65-82, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanvetoplum/issue/69996/1120848>
- Çotuksöken, Y. (1999). *Atatürk Antolojisi*. 3rd ed. İnkılâp Kitabevi.
- Davison, R. H. (1981). *Turkey: A Short History*. Eothen Press.
- Eliçin, E. T. (1970). *Kemalist Devrim İdeolojisi*. Ant.
- Erülker, C. (2015). *Understanding the Reform Process of the Ottoman Diplomacy: A Case of Modernization?*. Published MBA Thesis. METU European Studies Program, Ankara.
- Garnett, G. (2006). *Marsilius of Padua and 'The Truth of History'*. Oxford University Press.
- Genim, S. (2021). "Bernard Lewis'in Sözleriyle Türkiye", 16 October, *Milliyet*, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sinan-genim/bernard-lewisin-sozleriyle-turkiye-6620392> (Accessed on: 02.08.2023).
- Gewirth, A. (1967). Marsilius of Padua. P. Edwards (Ed.), *The Encyclopedia of Philosophy*, Vol. 5. Macmillan.
- Göçek, F. M. (1987). *East Encounters West: France and the Ottoman Empire in the Eighteenth Century*. Oxford University Press.
- Görgün, M. (2014). *The Role of Turkish Theatre in the Process of Modernization in Turkey (1839-1946)*. Published Doctorate Thesis. Yeditepe University ISS, İstanbul.
- Herbermann, C. (Ed.). (1913). Marsilius of Padua. *Catholic Encyclopedia*. Robert Appleton Company.
- Heper, M. (1973). Osmanlı-Türk Devletinde Bürokrasinin Siyasal Rolü: Karşılaştırmalı Kamu Yönetimi Açısından Bazı Gözlemler. *Amme İdaresi Dergisi*, 5(July), 29-40, https://ammeidaresi.hacibayram.edu.tr/documents/article/1/6/2/3_heper.pdf
- Holyoake, G. J. (1896). *The Origin and Nature of Secularism; Showing That Where Freethought Commonly Ends Secularism Begins*. Watts & Co.
- Izmaylov, R., Imamutdinova, A., & Mefodeva, M. (2019). Laicism in the Republic of Turkey in the 1920-1930s. *Humanities & Social Sciences Reviews*, 7(5), 692-695, DOI:10.18510/hssr.2019.7584
- İnaç, H. (2004). Identity Problems of Turkey during the European Union Integration Process. *Journal of Economic and Social Research*, 6(2), 33-62, <https://katalog.marmara.edu.tr/veriler/yordambt/cokluortam/B/E/B/C/B/T0048274.pdf>
- İnalçık, H. (1964). The Nature of Traditional Society: Turkey. In E. Ward and D. A. Rustow (Eds.), *Political Modernization in Japan and Turkey*. (42-63). Princeton University Press.
- İşçi, M. (2004). *Siyasi Düşünceler Tarihi*. Der.
- Karakas, C. (2007). *Turkey: Islam and Laicism Between the Interests of State, Politics, and Society (PRIF Reports No. 78)*. trans. K. Horn. Peace Research Institute Frankfurt Pubs.
- Kavcar, C. (1985). *Batılılaşma Açısından Servet-i Fünun Romanı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Kayalı, K. (1994). *Türk Düşünce Dünyası Üzerine Sınırlı Değerlendirmeler I*. Ayyıldız.
- Kireev, N. D. (2007). *History of Turkey: The Twentieth Century*. Kraft+ IV RAS.
- Kocabaşoğlu, U. (Ed.). (2009). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt-3: Modernleşme ve Batıcılık*. 5th ed. İletişim.
- Kolbaşı, A. (2014). XIX. Yüzyıl Osmanlı Yenileşmesi ve Değişimi Üzerine Kavramsal Yaklaşım. In M. A. Beyhan (Ed.), *Nizam-ı Cedid Başlangıcının 220. Yılı Münasebetiyle Tarih Boyunca Yenileşme Hareketleri*. (1-16). Kitabevi.
- Kuran, E. (1964). Türk Ordusu ve Batılılaşma. *Türk Kültürü*, II/22, 11-13.
- Kuran, E. (1976). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yenileşme Hareketleri. In *Türk Dünyası El Kitabı* (1003-1016). Ayyıldız Matbaası.

- Kuran, E. (1999). Osmanlı Türklerinin Batı'yı Algılamaları (1839'a Kadar). *Türk Yurdu*, 19-20(148-149), 37-40.
- Laclau, E. (1990). *New Reflections on Revolution of Our Times*. Verso.
- Larrain, J. (1995). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. trans. N. N. Domaniç. Sarmal.
- Lee, H-Y. (2008). *Political Representation in the Later Middle Ages: Marsilius in Context*. Lang.
- Lewis, B. (2007). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. 10th ed. Türk Tarih Kurumu.
- Locke, J. (1689). *A Letter Concerning Toleration: Humbly Submitted*. Black Swan.
- Mardin, Ş. (2012). *Türk Modernleşmesi Makaleler*. M. Türköne and T. Önder (Eds.). İletişim.
- Marsilius of Padua (1967). *The Defender of Peace*. trans. A. Gewirth. Harper & Row.
- Marx, K., & Engels, F. (1999). *Felsefe Metinleri*. trans. A. Kardam, A. Gelen, K. Somer, S. Belli, V. Erdoğan and Y. Fincancı. Sol.
- Metin, C. (2011). *Emperyalist Çağda Modernleşme: Türk Modernleşmesi ve İran (1800-1941)*. Phoenix.
- Mill, J. S. (1859). *On Liberty*. J. W. Parker and Son.
- Öcal, E. E. (2020). Uriel Heyd'in Türk Milliyetçiliğinin Kökleri Eseri Bağlamında Ziya Gökalp. S. Sönmez and A. Kara (Eds.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Güncel Araştırmalar*, Cilt-II, (61-97). Duvar.
- Raz, J. (1986). *The Morality of Freedom*. Clarendon Press.
- Şan, M. K. (2012). Baskıcı Bir Laiklik Modeli Olarak Türk Laikliğinin Anatomisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 7(2), 1-25, <https://dergipark.org.tr/pub/akademikincelemeler/issue/1546/18984>
- Tanfer, M. V. (1999). Atatürk'ün Din Ve Lâiklik Anlayışı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(43), 41-52, <https://dergipark.org.tr/pub/aamd/issue/61068/903326>
- The Tribune India* (2024). Thought for the Day. Thursday, 18 April 2024. <https://www.tribuneindia.com/news/thought-for-the-day/without-deviation-from-the-norm-progress-is-not-possible-%E2%80%94frank-zappa-234622> (Accessed on: 19.04.2024).
- Trimberger, E. K. (1978). *Revolution from Above*. Transaction Books.
- Türkmen, S. (2014). Spinoza'da Sonsuzluk Sorunu ve Praksis. *Kayı (Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi)*, 23(Güz), 117-127, <https://doi.org/10.20981/kuufefd.31704>
- Weber, M. (2012). *Ekonomi ve Toplum*, Cilt-1. trans. L. Boyacı. Yarın.
- Wellborn, C. (1962). Marsilius of Padua: A Modern Look. *Journal of Church and State*, 4(2) (November), 191-204.
- Wing, A., & Varol, O. (2005). Is Secularism Possible in a Majority-Muslim Country? The Turkish Example. *Texas International Law of Journal*, 42(1), 1-54, SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1130262>
- Quataert, D. (2005). *The Ottoman Empire, 1700-1922*. Cambridge University Press.
- Yorgancıoğlu, O. M. (2000). Prof. Dr. Niyazi Berkes Üzerine Bir Değerlendirme 1908-1988. In İ. Bozkurt (Ed.). *İz Bırakmış Kıbrıslı Türkler 1. Sempozyumu: Niyazi Berkes: 21-23 Nisan 1999*. (85-96). DAÜ KAM.
- Zürcher, E-J. (2001). Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları. In A. İnsel (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2. (44-55). İletişim.
- Zürcher, E-J. (2010). *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*. I. B. Tauris.

To Cite

Ak, G. (2025). Türkiye in its 100th Anniversary: Roots from the Foundations of Ottoman-Turkish Modernization To Modernism. *Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESER)*, 2(1), 06-29. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14602475>

ATATÜRK DÖNEMİNDE (1923-1938) TÜRK KADIN HAKLARI REFORMLARI VE MODERNLEŞME SÜRECİ: ATATÜRK'ÜN SÖYLEMLERİ İŞİĞİNDA BİR İNCELEME¹

*Women's Rights Reforms and the Modernization Process During the Atatürk Era (1923-1938): An Analysis Through
Atatürk's Discourse*

Feyza ÖZDEMİR²

Özet

Bu çalışmanın amacı, Atatürk döneminde (1923-1938) Türk kadınlarının elde ettiği medeni ve yasal hakları, Atatürk'ün söylemleri çerçevesinde incelemektir. Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan Atatürk'ün vefatına kadar (1923-1938) uygulanan kadın hakları reformlarını kapsamakta olup, tarihsel bağlam olarak Tanzimat'tan Meşrutiyet dönemine kadar Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın hareketinin gelişimini de ele almaktadır. Araştırmada birincil ve ikincil kaynakların incelenmesi yoluyla tarihsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Özellikle dönem yayınları, Atatürk'ün meclis konuşmaları, halka hitapları ve resmî belgelerin sistematik analizi üzerinde durulmuştur. Araştırmanın muhtemel bulguları; Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen reformların, kadınların siyasi hakları (1930'da belediye seçimlerinde, 1934'te genel seçimlerde oy kullanma ve seçilme hakkı), Medeni Kanun'un (1926) kabulüyle hukuken güvence altına alınan toplumsal cinsiyet eşitliği ve genişletilen eğitim olanakları gibi önemli kazanımlar sağladığı; Atatürk'ün, özellikle kadınların Millî Mücadele'ye katkılarını ve eğitim yoluyla toplumsal gelişimdeki rollerini vurgulayan söylemlerinin, reform sürecinin ideolojik temellerini oluşturduğu, minvalde şekillenmiştir. Bu çalışma, bir yandan Atatürk dönemi kadın hakları reformlarını Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihsel süreklilik içinde inceleyerek modernleşme projesinin toplumsal cinsiyet eşitliği boyutunun kapsamlı bir analizini sunarken, öte yandan Atatürk'ün söylemlerinin sistematik analizi yoluyla, Türk modernleşmesinde kadın haklarının ideolojik ve felsefi temellerini anlamaya yönelik özgün bir yaklaşım ortaya koymakla, belirgin bir bilimsel özgünlük sergilemektedir.

Türkçe Araştırma Makalesi

Olay Geçmişi

Teslim: 17.12.2024

Kabul: 03.01.2025

Anahtar Kelimeler

Atatürk dönemi,
kadın hakları
reformları, kadın
çalışmaları,
modernleşme,
Atatürk'ün söylemleri.

¹ Bu çalışma, yazarın Doç. Dr. Zeynep Banu Dalaman danışmanlığında tamamladığı "Atatürk Dönemi'nde Türk Kadınının Modernleşme Süreci ve Kadın Hakları: Atatürk'ün Söylemleri Bağlamında Bir İnceleme (1923-1938)" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² İstanbul Topkapı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Merkezi, Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul – Türkiye, feyzakurter@yahoo.com

Abstract

The purpose of this study is to examine the civil and legal rights that Turkish women gained during the Atatürk period (1923-1938) within the framework of Atatürk's statements. This study covers the women's rights reforms implemented from the foundation of the Republic of Turkey until Atatürk's death (1923-1938) and also addresses the development of the women's movement in the Ottoman Empire from the Tanzimat to the Constitutional Monarchy period as a historical context. The historical analysis method was used in the research by examining primary and secondary sources. In particular, period publications, Atatürk's parliamentary speeches, public addresses and systematic analysis of official documents were emphasized. The probable findings of the research are that the reforms carried out during the Republic period provided important gains such as women's political rights (the right to vote and be elected in municipal elections in 1930 and in general elections in 1934), gender equality legally secured with the adoption of the Civil Code (1926), and expanded educational opportunities; and that Atatürk's statements, especially emphasizing women's contributions to the War of Independence and their role in social development through education, formed the ideological foundations of the reform process. This study, on the one hand, presents a comprehensive analysis of the gender equality dimension of the modernization project by examining the women's rights reforms of the Atatürk era within the historical continuity from the Ottoman Empire to the Republic, and on the other hand, it exhibits a distinct scientific originality by presenting an original approach to understanding the ideological and philosophical foundations of women's rights in Turkish modernization through the systematic analysis of Atatürk's discourses.

Keywords

Atatürk era, women's rights reforms, women's studies, modernization, Atatürk's discourses.

1. GİRİŞ

Yirminci yüzyılın başlarında gerçekleşen toplumsal dönüşümler arasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Atatürk dönemi (1923-1938), kadın hakları bağlamında paradigmatik bir değişimi temsil etmektedir. Kemalist modernleşme projesinin temel bileşenlerinden biri olarak kadın hakları reformları, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsallaşması ve kadınların kamusal alanda görünürlüğünün artırılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu süreçte, kadınlara tanınan siyasi haklar (1930'da belediye seçimlerinde, 1934'te genel seçimlerde oy kullanma ve seçilme hakkı), Medeni Kanun'un (1926) kabulüyle yasal zeminde güvence altına alınan kadın-erkek eşitliği ve eğitim olanaklarının genişletilmesi gibi reformlar, Cumhuriyet'in modernleşme projesinin somut göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Ak, 2024: 11-24).

Atatürk döneminde, Türk kadınına yeni cumhuriyetin şekillendirilmesinde aktif bir rol verilmiştir. Kadınların özgürleşmesi ve kamusal alana katılımı, modernleşmenin kritik bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin modernleşme sürecini diğer gelişmekte olan ülkelerden ayıran önemli bir özellik olmuştur. Atatürk'ün kadın hakları konusundaki ilerici tutumu, sonraki dönemlerde de Türkiye'de kadın haklarının gelişiminde önemli bir referans noktası oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kuruluşu, saygın, Avrupalı ve laik bir devlet olma yolculuğunun başlangıcını temsil etmektedir. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki cumhuriyetçi kadro, yeni kurulan devletin egemenliğini pekiştirmeye odaklanırken, iç ve dış düzeni tesis etmek amacıyla hızlı modernleşme ve gündelik yaşamın Batılılaşması süreçlerini teşvik etmiştir. Bu süreçte, toplumsal yaşamın her alanında köklü değişimler yaşanmış, özellikle kadın hakları konusunda atılan adımlar, ülkenin modernleşme sürecinin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Atatürk döneminde gerçekleştirilen kadın hakları reformları, Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme sürecinin temel unsurlarından birini

oluşturmaktadır. 1923-1938 yılları arasında, kadınların sosyal statüsünü yükseltmek ve cinsiyet eşitliğini sağlamak amacıyla bir dizi kritik adım atılmıştır. Bu bağlamda, Atatürk'ün Meclis konuşmalarında Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasında kadınların katkılarını yaptığı vurgu, kadınların toplumsal rolünün yeniden tanımlanmasında önemli bir etken olmuştur (Ak, 2022: 27-52).

Bu makalenin temel amacı, Atatürk döneminde Türk kadınının modernleşme sürecinde kazandığı medeni ve hukuki hakları, Atatürk'ün söylemleri bağlamında kapsamlı bir şekilde incelemektir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Atatürk Dönemi olarak adlandırılan 1923-1938 yılları, ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan büyük bir dönüşüm yaşadığı kritik bir dönemdir. Bu dönemde, Kurtuluş Savaşı'nın ardından Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde güçlü bir Türkiye Cumhuriyeti'nin temelleri atılmış, ekonomik ve sosyal yapının sağlam kurumsal temellere dayanması için çok sayıda reform hayata geçirilmiştir.

Çalışmanın önemi, Türkiye'de kadın haklarının gelişimini tarihsel bir perspektiften ele alması ve bu gelişimin arkasındaki itici gücü derinlemesine analiz etmesinde yatmaktadır. Atatürk'ün söylemlerinin sistematik bir şekilde incelenmesi, Türkiye'de kadın hakları konusundaki politikaların ve toplumsal değişimlerin temelini oluşturan düşünce yapısını ortaya çıkarmada büyük önem taşımaktadır. Bu analiz, aynı zamanda Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen kadın hakları reformlarının arkasındaki felsefi ve ideolojik temelleri anlamamıza da yardımcı olacaktır.

2. OSMANLI'DA KADIN HAREKETİ: TANZİMAT'TAN MEŞRUTİYETE TOPLUMSAL DEĞİŞİM

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hakları mücadelesinin başlangıcı, Tanzimat dönemine dayanmaktadır. Bu dönem, 19. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen ve Osmanlı toplumunda önemli değişimlere yol açan bir reform sürecini ifade etmektedir. Tanzimat dönemi reformları,

kadınların sosyal, eğitim ve ekonomik alanlarda daha fazla hak ve özgürlük elde etmelerine olanak tanımıştır (Tekeli, 1995). Bu süreç, Osmanlı toplumunda kadınların statüsünün yükselmesine ve toplumsal hayatta daha aktif rol almalarına zemin hazırlamıştır. Tanzimat döneminde Batı'nın insan hakları ve özgürlük söylemlerinden etkilenen aydınlar, kadın hareketinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuşlardır (Çakır, 1996: 18-19; Caporal, 1982: 21).

Kadın hakları konusunda atılan adımlar, dünya genelinde yaşanan gelişmelerle paralellik göstermektedir. 19. yüzyıl, dünya çapında kadın hakları hareketlerinin yükselişe geçtiği bir dönemdir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1848 yılında gerçekleşen Seneca Falls Konvansiyonu, modern kadın hakları hareketinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Avrupa'da da benzer hareketler ortaya çıkmış, özellikle İngiltere'de süfraj hareketi güç kazanmıştı (Gürcüm ve Arslan, 2017: 1393). Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadın hareketini daha iyi anlamak için, dönemin küresel kadın hakları mücadelesi çerçevesinde değerlendirmek gerekmektedir (Dalaman, 2021a: 38).

Tanzimat döneminde, kadın hareketinin ortaya çıkışında eğitim faktörü önemli bir rol oynamıştır. Sultan II. Mahmut döneminde başlayan eğitim reformları, geleneksel medrese eğitimine alternatif oluşturarak Osmanlı toplumunda kadın hareketinin temellerinin atılmasına katkıda bulunmuştur (Caporal, 1982). Eğitim alanındaki bu reformlar, kadınların toplumsal statüsünün yükselmesinde ve kamusal alanda daha fazla yer almalarında kritik bir rol oynamıştır.

1839'dan başlayarak, kadınların eğitim hakları konusunda önemli adımlar atılmıştır. Bu süreçte ebeklik eğitiminden başlayarak, kız ortaokulları, meslek liseleri ve öğretmen okullarının açılması, kadınların eğitim olanaklarını genişletmiştir. 1869'da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kız çocukları için zorunlu eğitim getirilmiş, bu düzenleme eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması açısından önemli bir adım olmuştur.

Tanzimat döneminde, Osmanlı hukuk sisteminde köklü değişiklikler yapılmış, Batı hukuku örnek alınarak yeni düzenlemeler getirilmiştir. Kadınların miras hakları iyileştirilmiş, mülkiyet hakları güçlendirilmiş ve çalışma hayatına katılımları desteklenmiştir (Toprak, 2014). Ancak, aile hukuku başta olmak üzere medeni hukukun birçok alanında şer'i hukukun etkisi devam etmiş, bu durum kadın hakları konusunda ilerlemelerin sınırlı kalmasına neden olmuştur (Tekeli, 2017).

Bu dönemde kadın dergileri ve gazetelerinin yayımlanmaya başlaması, kadın sorunlarının kamusal alanda tartışılmasına olanak sağlamıştır (Çakır, 2016; Dalaman, 2021). "Kadınları Teşvik Grubu" ve "Kadın Haklarını Savunma Örgütü" gibi oluşumlar kurulmuş, bu gruplar kadın hakları konusunda önemli çalışmalar yapmışlardır. Özellikle sağlık ve eğitim sektörlerinde kadın istihdamı artmış, hemşirelik, öğretmenlik ve ebeklik gibi mesleklerde kadınlar aktif rol almaya başlamıştır (Berktaş, 2015: 15).

Dolayısıyla, Tanzimat dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hakları ve kadınların toplumsal statüsü açısından kritik bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde atılan adımlar, kadınların eğitim, çalışma hayatı ve hukuki statülerinde ilerlemeler kaydetmelerine olanak tanımış ve modern Türkiye'de kadın haklarının temellerinin atılmasında önemli bir rol oynamıştır (Tekeli, 2017).

Meşrutiyet dönemi ise, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hakları açısından kritik bir dönüm noktası olmuştur. Basın ve cemiyetler aracılığıyla kadın hakları hareketi güç kazanmış, eğitim ve toplumsal statü konularında önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Has Er, 2000). Bu dönem, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

İkinci Meşrutiyet döneminde, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hakları hareketi, Batı'daki feminist hareketlerle eşzamanlı bir gelişim göstermiştir (Berktaş, 2015). Bu süreç, kadın

haklarının kurumsallaşması ve toplumsal dönüşüm açısından kritik bir dönem olarak değerlendirilmektedir (Çakır, 1996: 22). Toplumsal ve siyasi katılımın artması, eğitim olanaklarının genişlemesi ve iş hayatına entegrasyonun güçlenmesiyle karakterize edilen bu dönemde, kadın odaklı süreli yayınların çoğalması, ifade özgürlüğünün gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Toprak, 2014).

"Kadın", "Mehasin", "Kadın Bahçesi", "Kadınlar Dünyası", "Kadın Hayatı", "Kadın Duygusu" ve "Kadın Kalbi" gibi periyodik yayınlar, kadınların sosyo-politik mevzulardaki söylemlerini ifade etmelerine zemin hazırlamıştır (Toprak, 1992: 230; Caporal, 1982:77; Dalaman: 2021). Bu yayınlar, kadınların eğitim, istihdam, siyasi temsil ve sosyal haklar konularındaki taleplerini sistematik bir şekilde ele almış ve kamuoyu oluşumuna katkıda bulunmuştur. Nitekim dönemin kadın dergilerinde yer alan söylemler, feminist hareketin temel paradigmasını yansıtmaktadır. Örneğin, bir dergide yer alan şu alıntı dönemin ruhunu açıkça ortaya koymaktadır; "Şunu çok açık bir şekilde belirtmek gerekiyor; erkekler kadınlara hizmet etmek için yaratılmadı, kadınlar hâlâ erkeklerin eşleri olmak üzere yaratılıyor... Eller, ayaklar, göz, akıl—bütün bu vasıflarla o zaman erkeklerden ne farkımız var? Biz insan değil miyiz? Durumumuzun tek nedeni cinsiyetimiz mi?" (Gündüz, 2002: 13)

Bu söylem, kadınların eşitlik taleplerinin ve toplumsal cinsiyet rollerine yönelik eleştirel bakış açılarının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir (Kandiyoti, 1991). 1869'dan itibaren yayın hayatına başlayan "Kadın" gazetesi ve "Terakki" gibi karma hitaplı yayınlar, toplumsal cinsiyet söyleminin dönüşümünde önemli roller üstlenmiştir. 1868'de neşredilen ilk kadın dergisi "Terakki-i Muhadderât", kadın hakları konusundaki müzakerelerin başlatılmasında katalizör işlevi görmüştür (Tekeli, 1995).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hareketinin gelişiminde önemli rol oynayan üç temel süreli yayın, dönemin feminist düşüncesinin ve kadın

hakları mücadelesinin gelişimini yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. "Şükûfezar" dergisi, kadınların edebi üretimlerini destekleyerek entelektüel birikimlerinin görünürlük kazanmasına katkıda bulunmuştur. "Hanımlara Mahsus Gazete", kadınların düşünsel üretimlerinin ve eserlerinin geniş kitlelere ulaşmasını sağlayarak toplumsal farkındalığın artmasında önemli bir işlev görmüştür. 1880'de yayın hayatına başlayan "Aile Dergisi" ise, kadınların geleneksel toplumsal rollerini sorgulayan ve bu rollerin yeniden tanımlanmasına yönelik tartışmalara zemin hazırlayan yazılara yer vermiştir. Bu süreli yayınlar, Osmanlı toplumunda kadının konumu gibi hassas konuları ele alan makaleler yayınlamaya kadınların toplumsal ve siyasi hayata katılımlarını teşvik etmiş (Caporal, 1982: 77; Toprak, 2014; Dalaman, 2021), böylece Osmanlı kadın hareketinin gelişiminde ve kadınların kamusal alanda görünürlük kazanmasında katalizör işlevi görmüştür.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı İmparatorluğu'nda liberal, İslami ve milliyetçi paradigmaları benimseyen, entelektüel formasyona sahip bir bürokrat ve aydın sınıfı teşekkül etmiştir. "Genç Osmanlılar" ve müteakiben Fransa'da "Jeune Turcs" olarak tesmiye edilen bu hareket, 1876 Anayasası'nın teorik çerçevesinden hareketle, İmparatorluğun modernizasyonu, Batılılaşması ve kadın haklarının tesisi fikirlerini savunmuştur (Hanioglu, 2008). Bu hareket, başlangıçta İmparatorluğun inhatını durdurmak ve devleti ihya etmek amacıyla teşekkül etmiş, ancak zamanla kadın hakları da dahil olmak üzere kapsamlı toplumsal reformları içeren bir programa evrilmiştir (Mardin, 2000).

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin müessisi Ahmet Rıza Bey'in kadınların içtimai mevkiine dair fikirleri, dönemin kadın hakları paradigmasını yansıtmaları bakımından önemlidir. Ahmet Rıza Bey'in "Vazife ve Mesuliyet" külliyyatının son cildi olan "Kadın" eseri, Osmanlı münevverlerinin ve İslam coğrafyasındaki kadın hareketinin temel parametrelerini tespit etmek açısından ehemmiyet arz etmektedir (Dalaman, 2021: 16).

1908'de İttihat ve Terakki Partisi'nin (İTP) Teşkilat-ı Esasiye'yi yeniden tatbik koymasıyla başlayan süreçte, kadınların eğitim, istihdam ve içtimai hayata iştirak hakları hususunda mühim adımlar atılmıştır. Parti programında kadın hakları konusunda müsavatchı bir yaklaşım benimsenmiştir (Toprak, 1992; Caporal, 1982: 79). Bu dönemde tatbik edilen maarif reformları, bilhassa kız çocukları ve kadınlar için tahsil imkanlarını tevsi etmiştir. 1913'te kızlar için mecburi ilk tahsil başlatılmış, 1914'te Darülfünun'da kadınlar için hususi dersler açılmış, 1917'de hususi sınıflar teşkil edilmiş ve nihayet 1921'de kadınlar erkeklerle müşterek sınıflarda tahsil görmeye başlamıştır (Uçar ve Ertuğrul, 2020).

Selma Rıza, İttihat ve Terakki Partisi'nin yegâne kadın azası olarak, birader-i Ahmet Rıza'nın kadın hakları hususundaki fikirlerinin tekâmülünde mühim bir rol ifa etmiştir (Dalaman ve Metin, 2024: 84). Selma Rıza'nın "Uhuvvet" romanı, kadının içtimai mevkiini sorgulayan mühim bir eser olarak tavsif edilmektedir.

Netice itibariyle, Meşrutiyet dönemi ve bilhassa Jön Türkler ile İttihat ve Terakki devrinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın hakları hareketi mühim bir ivme kazanmıştır. Bu dönemde vaz edilen esaslar, Cumhuriyet devrinde tatbik edilecek olan daha şümüllü kadın hakları reformlarının temelini teşkil etmiştir (Zihnioğlu, 2003). Kadın tahsili sadece bir hak olarak değil, aynı zamanda cemiyetin terakkisi için bir zaruret olarak telakki edilmeye başlanmış, kadınların iktisadi istiklallerini ihraz etmeleri ve içtimai hayata daha faal iştirak etmeleri teşvik edilmiştir.

Türk kadınlarının özgürleşme süreci, 1918-1923 ulusal kurtuluş mücadelesiyle başlamıştır. Bu dönemde kadınlar hem cephede hem de cephe gerisinde kritik roller üstlenmişlerdir. 1919'da Kurtuluş Savaşı başladığında, kadınlar toplumsal ve siyasi alanda aktif roller üstlenmeye başlamışlardır. Halide Edip Adıvar gibi aydın kadınlar, özellikle İstanbul'da düzenlenen mitinglerde öncü roller üstlenmiş ve halkı milli mücadeleye destek vermeye çağırılmışlardır

(Özbilen, 2023). Halide Edip, hem feminist edebi eserleriyle hem de Kemalist Devrim sırasında Türk silahlı kuvvetlerindeki göreviyle öne çıkan önemli bir figür olmuştur (Kurnaz,1996).

Türk kadınları, 1920'nin başından itibaren ülkenin bağımsızlığı için verdikleri mücadelede çeşitli roller üstlenmişlerdir. Bu roller cephane taşıma, istihbarat sağlama, lojistik destek ve hatta bazı durumlarda savaşta düşen komutanların yerini alma gibi geniş bir yelpazede yer almıştır. Bu dönemde kadınların geleneksel rollerinin dışına çıkması, toplumsal cinsiyet kalıplarının sorgulanmasına yol açmıştır. Nitekim Nezihe Muhiddin'in belirttiği gibi, Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşanan zorlu dönem, Türk milleti için güçlü bir uyanış ve harekete geçiş dönemi olmuştur. Bu süreçte kadınlar ve erkekler, milli mücadelede eşit fedakarlıkla yer almış, toplumsal sınıf farkları büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Muhiddin, 2006: 446).

Atatürk'ün de çeşitli konuşmalarında vurguladığı üzere, Anadolu kadınları savaş döneminde çok yönlü roller üstlenmiştir. Tarımsal üretimden cephane taşımacılığına, aile ocağını ayakta tutmaktan cephe gerisindeki lojistik desteğe kadar pek çok alanda kritik görevler yerine getirmişlerdir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006). Özellikle Hilal-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde gösterdikleri fedakârlık ve hizmetler, ordunun başarısına önemli katkılar sağlamıştır (Hakimiyeti Milliye, 29.03.1923: 1; Tekin, 2019: 448).

Milli Mücadele döneminde kadınların gösterdiği olağanüstü çaba ve özveri, Cumhuriyet'in ilanından sonra kadınlara tanınan hakların temelini oluşturmuştur. Bu dönemdeki kadın katılımı, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kadınların toplumsal ve siyasi konumunun güçlendirilmesine önemli katkılar sağlamıştır (Kütükoğlu, 2020:13). Bu süreç, Türkiye Cumhuriyeti'nin kadın hakları ve özgürlükleri konusunda Müslüman ülkeler arasında öncü bir konuma gelmesinde etkili olmuştur.

3. ATATÜRK'ÜN KADIN HAKLARI VİZYONU VE ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1923-1938 döneminde, toplumsal cinsiyet eşitliğini tesis etmek ve kadınların sosyo-ekonomik statüsünü yükseltmek amacıyla sistematik reformlar hayata geçirilmiştir. Atatürk'ün toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusundaki perspektifi, Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme paradigmasının temel yapı taşlarından birini teşkil etmektedir. Kadınların toplumsal pozisyonunun yeniden yapılandırılmasında, Atatürk'ün Meclis konuşmalarında Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasındaki kadın katılımına yönelik vurgusu kritik bir katalizör görevi görmüştür. Kurtuluş Savaşı sürecinde, kadınlar geleneksel toplumsal rollerinin sınırlarını aşarak multidisipliner alanlarda kayda değer katkılar sağlamışlardır. Atatürk, bu katkıların stratejik önemini şu sözlerle ifade etmiştir; "Çift süren, tarlayı eken... cephenin harp malzemesini taşıyan hep onlar, hep o ulvi, o fedakâr, o ilahi Anadolu kadınları olmuştur." (Tanin, 29 Mart 1923)

Atatürk, bu tarihsel katkılarından dolayı Türk kadınlarına karşı kolektif bir minnet ve şükran borcu olduğunu vurgulamıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006). Bu tarihsel deneyim, Cumhuriyet döneminde kadın haklarına atfedilen önceliğin epistemolojik temelini oluşturmuştu. Nitekim Atatürk'ün Türk kadınlarının Millî Mücadele'ye katkılarına ilişkin söylemleri, kadınların Türkiye'nin modernleşme sürecindeki dönüştürücü rolünü vurgulayan önemli tarihsel metinler olarak değerlendirilmektedir. Bu söylemler, Atatürk'ün kadınların toplumsal ve siyasi yaşamdaki pozisyonuna dair epistemolojik yaklaşımını ortaya koymaktadır. Atatürk'ün kadın hakları konusundaki bu paradigması, 1918-1923 Kurtuluş Savaşı esnasında Türk kadınının sergilediği sivil mobilizasyondan derin bir şekilde etkilenmiştir (Kütükçü, 2022). Atatürk'ün Anadolu kadınlarının fedakârlıklarını tasvir eden retorik, savaş döneminde kadınların hem cephe hem de cephe gerisinde üstlendikleri çok boyutlu rollerin

ampirik bir kanıtını sunmaktadır. Bu söylemler, Cumhuriyet döneminde kadın haklarına atfedilen önceliğin teorik altyapısını oluşturmuş ve Türkiye'nin modernleşme sürecinde kadınların sosyo-politik statüsünün güçlendirilmesine somut katkılar sağlamıştır.

Atatürk'ün kadın hakları konusundaki düşünce yapısının oluşmasında, çevresindeki çağdaş ve eğitilmiş kadınların dönüştürücü etkisi öne çıkmaktadır (Kurnaz, 2011: 156). Özellikle, meslektaşı Ömer Lütfi Bey'in İtalyan eşi Madame Corinne ile yaptığı yazışmalar, Atatürk'ün toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları konusundaki düşünsel gelişimini yansıtmaya açısından önemlidir (Afetinan, 1982: 89). 25 Temmuz 1915 tarihli mektubunda İslami ahiret anlayışındaki cinsiyet eşitsizliğine yönelik eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır; "Erkekler huriler ve başka güzel eğlenceler vadeden Hazreti Muhammed, kadınlar için hiçbir taahhüd girmiyor. Bu duruma göre ölümden sonra erkekler, cennetteki kadınlara sahip olarak hoş vakit geçirirlerken, kadınların dayanılmaz hale düşecekleri anlaşılıyor. Öyle değil mi?" (Özverim, 1998: 45)

Latife Hanım, Mustafa Kemal Atatürk'ün eşi olarak, onun düşünce dünyasında önemli bir yere sahip olmuştur (Çalışlar, 2006: 178). Sahip olduğu geniş kültürel birikim, çağdaş dünya görüşü ve eğitiminden kaynaklanan etkileyici konuşma yeteneği ile Atatürk'ün düşünce yapısının gelişimine katkıda bulunmuştur. Atatürk, önemli konularda Latife Hanım'ın görüşlerine başvurmuş ve karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuştur. Bu durum, Atatürk'ün kadın-erkek eşitliğine ve düşünsel birikime verdiği önemi göstermektedir (Güler, 2024: 234).

Atatürk'ün kadın hakları konusundaki ilerici görüşlerinin şekillenmesinde, askeri öğrenciliği sırasında tanıştığı pozitivist düşünce ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ndeki siyasi deneyimi belirleyici olmuştur (Zürcher, 1993: 167; Berkes, 2002: 445). Bu felsefi ve siyasi etkileşimler, Atatürk'ün kadın erkek eşitliği ve kadın hakları konularındaki düşünce

yapısının gelişiminde hızlandırıcı işlevi görmüştür. Pozitivist yaklaşımına rağmen, Atatürk'ün konuşmalarında İslami kaynaklara başvurması dikkat çekicidir. Bu yaklaşım, Osmanlı aydınlarının kadın haklarını savunurken İslami hukuku kaynak göstermelerine benzer şekilde, geleneksel kesimlerin değişimi benimsemesini kolaylaştıran stratejik bir yöntem olarak değerlendirilebilir (Afetinan, 1982: 92; Toprak, 2014: 178). Atatürk, toplumsal ilerlemenin ancak kadın ve erkeğin eşit katılımıyla mümkün olabileceğini vurgularken, İslam'ın kadın eğitimini desteklediğini ve Türk-İslam tarihinde kadınların erkeklerle eşit, hatta bazı alanlarda daha ileri konumlarda bulunduğunu belirtmiştir (GKB, 1983: 177-181).

Bu bağlamda, Türkiye'deki kadın hakları hareketi, İslami gelenekler ile çağdaş değerlerin birleşimini oluşturma çabasını yansıtmaktadır (Kandiyoti, 1991: 42). Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasi yaklaşımı, geleneksel İslami toplum ile laikliği bütünleştirmeyi ve kadın hakları konusundaki Avrupa değerlerini İslami geleneklerle uyumlu hale getirmeyi amaçlamıştır (Durakbaşı, 2000: 156). Bu yaklaşım, Türkiye'nin kendine özgü çağdaşlaşma sürecinin temel taşlarından birini oluşturmuştur. Bu yöntemin somut örneği, Atatürk'ün örtünme konusundaki düşüncelerinde görülmektedir: İslam'ın önerdiği örtünmenin hem yaşama hem de erdeme uygun olduğunu belirtmiştir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 234). Görüşüne göre, dini kurallara uygun örtünme, aşırılıklardan uzak, dengeli bir biçimde olmalıdır. Dini örtünme uygulaması, kadınların toplumsal, ekonomik ve bilimsel alanlarda erkeklerle eşit katılımını engellemeyecek uygulanabilir bir biçimde olmalıdır.

Atatürk'ün kadın hakları konusundaki görüşü, kadınların toplumsal yaşama tam ve eşit katılımını sağlamayı, aynı zamanda dini ve kültürel değerleri çağdaş yaklaşımlarla uyumlu hale getirmeyi hedefleyen bütüncül bir bakış açısını yansıtmaktadır (Tekeli, 1982: 198). Bu düşünsel yaklaşım, Türkiye'nin çağdaşlaşma sürecinde kadınların konumunun yükseltilmesi ve toplumsal

cinsiyet eşitliğinin sağlanması açısından temel oluşturmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde, Mustafa Kemal Atatürk'ün kadın hakları konusundaki görüşü, dönemin geleneksel anlayışının ötesinde ilerici bir düşünce çerçevesi sunmaktadır (Dalaman, 2024: 30).

4. ATATÜRK'ÜN TÜRK KADINININ TOPLUMSAL STATÜSÜNÜ GÜÇLENDİRMEYE YÖNELİK SÖYLEM VE REFORMİST YAKLAŞIMLARI

Bu bölüm, Atatürk'ün modernleşme söylemlerinde kadın hakları paradigmasını dört temel boyutta ele almaktadır. Eğitim alanındaki söylemleri, hukuki modernizasyon sürecindeki demeçleri, siyasi katılım ve temsil konusundaki konuşmaları ile sosyokültürel modernleşme bağlamındaki açıklamaları detaylı olarak incelenecektir. Bu dört alan, Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün kadın hakları konusundaki vizyonunu yansıtan temel söylemsel çerçeveyi oluşturmaktadır.

4.1 ATATÜRK'ÜN EĞİTİM POLİTİKALARINDA KADIN KİMLİĞİNİN DÖNÜŞÜMÜ VE SÖYLEMLERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde, kadın kimliğinin yeniden inşası ve dönüşümü, eğitim politikalarının merkezinde yer almıştır. Bu dönemde, kadının toplumsal konumunun güçlendirilmesi ve çağdaş bir kimlik kazanması için kapsamlı eğitim reformları hayata geçirilmiştir. Atatürk'ün vizyonunda, eğitilmiş kadınlar modern Türkiye'nin temel dinamiklerinden biri olarak görülmüştür. Türk tarihinde kadın haklarının gelişimi, özellikle eğitim alanında yapılan reformlarla büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren, kadınların eğitim hakkı konusunda atılan adımlar, modern Türkiye'nin temel yapı taşlarından birini oluşturmuştur (Kurnaz, 2011; Tekeli, 1982).

Eğitim ve öğretimde cinsiyet kaynaklı eşitsizliklerin giderilmesi, Atatürk'ün çağdaşlaşma görüşünün temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair yaklaşımını şu sözlerle dile getirmiştir:

Bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey müslim ve müslimenin beraber olarak bilim ve irfandan yararlanmasıdır. Kadın ve erkek bu ilim ve irfanı aramak ve nerede bulursa oraya gitmek ve onunla donanmış olmak zorundadır. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1952: 86)

Bu sözler, Atatürk'ün eğitimde cinsiyet eşitliği ilkesine verdiği önemi vurgulamakla kalmayıp, dini dayanak noktalarını kullanarak toplumsal uzlaşmayı sağlama yöntemini de ortaya koymaktadır.

Kadınlar da erkekler gibi eğitilecek ve her kademedeki eğitim alacaklar. Kadınlar erkeklerle yan yana yürüyecek, birbirlerine yardım edecek, destek olacaklar. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1952: 151-152)

sözleriyle, kadınların eğitimde erkeklerle eşit haklara sahip olması gerektiğini vurgulamıştır.

Atatürk, toplumsal gelişmenin ancak kadın ve erkeğin ortak çabalarıyla gerçekleşebileceğini savunmuştur.

Bir heyeti içtimaiye aynı gayeye bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse terakki ve temeddün etmesine imkânı fenni ve ihtimali ilmi yoktur. (Caporal, 2000: 15)

sözleriyle, kadınların toplumsal yaşamdan dışlanmasının, Türkiye'nin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasını engelleyeceğini belirtmiştir:

Büyük atalarımız ve onların anaları, tarihin, olayların tanıklığıyla sabittir ki, cidden yüksek faziletler göstermişlerdir. [...] Bu sebeple kadınlarımız hattâ erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmağa mecburdurlar. Eğer hakikaten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdırlar. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 319)

Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşlaşma sürecinde, kadınların toplumsal yaşama tam ve eşit katılımı, geleneksel cinsiyet rollerini aşan ilerici bir bakış açısıyla ele alınmış; eğitimin bireysel gelişimin ötesinde, ulusal kalkınmanın temel itici güçlerinden biri olarak konumlandırılması gerektiği vurgulanmıştır. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti'nin

kuruluş döneminde, Gazi Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde gerçekleştirilen eğitim devrimi, toplumun laikleşmesi ve çağdaşlaşmasını hedeflemiş olup, bu süreçte kadınların en önemli kazanımı eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması olmuştur. 3 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu, eğitim kurumlarını Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğunda birleştirerek, erkek egemen bir yapılanma olan medreselerin kapatılmasını sağlamış ve karma eğitimin önünü açmıştır. Bu yenilik, eğitimde laikleşme ve çağdaşlaşma sürecinde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Akyüz, 2008: 285; Kaplan, 2005: 160). Eğitimin birleştirilmesi, kadınların erkeklerle eşit koşullarda eğitim almasını olanaklı kılmıştır.

1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ise, karma eğitimin yasal temelini oluşturmuştur. Bu gelişme, toplumdaki cinsiyet eşitsizliklerinin giderilmesi, kadın-erkek eşitliğinin sağlanması ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Karma eğitim sistemi, kadınların eğitime erişimini ve toplumdaki konumlarını güçlendirmiştir (Akyüz, 2008: 280). Yeni Türk Alfabesinin kabulünün ardından ise, okur-yazarlık oranının artırılması amacıyla kapsamlı bir seferberlik başlatılmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1928 tarihli Meclis açılış konuşmasında, bu seferberliğin toplumun tüm kesimlerini kapsayacak şekilde genişletilmesi çağrısında bulunulmuştur (TBMM Z.C. Devre 3, Cilt 5, 1 Kasım 1928: 4). Eğitim çalışmaları, resmi kurumların yanı sıra Halkevleri ve Halkodaları aracılığıyla da yaygınlaştırılmış, böylece eğitimin toplumun her kesimine ulaşması hedeflenmiştir (Çeçen, 1990). Nitekim Türkiye Büyük Millet Meclisi tutanaklarında (TBMM Z. C. Devre 3, Cilt 13, 1 Kasım 1929: 3) yer alan

Millet Mektepleri, normal eğitimin dışında, kadın ve erkek, yüzbinlerce vatandaşın aydınlanmasına hizmet etti.

ifadesi, bu çabaların toplumun geniş kesimlerini kapsadığını göstermektedir.

4.2 ATATÜRK'ÜN HUKUKİ MODERNİZASYON SÖYLEMLERİNDE KADIN HAKLARI

Hukuki söylemlerde kadın hakları meselesi, eşitlik prensibi etrafında şekillenmiştir. Kadınların hukuki eşitlik mücadelesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan önce başlamış olmasına rağmen, bu çabaların somut kazanımlara dönüşmesi, ancak Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. Hukuki birliğin eksikliği, özellikle miras, boşanma ve velayet gibi temel alanlarda kadınların modern hukuk sisteminin sağladığı haklardan yararlanmasını uzun süre engellemiştir (Konan, 2011). Nitekim Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Kasım 1926 tarihinde Türk Medeni Kanunu'nun kabulü sonrasında yaptığı değerlendirmede:

...hâkimlerimizin gösterdiği gayret ve isabeti takdir ederim. Bu kanunların milletin hakiki ihtiyacına ve deruni arzusuna ne derece mutabık olduğu derhal tezahür etmiştir.

ifadesiyle, kanunun toplumsal karşılığına işaret etmiştir (TBMM Z. C. Devre 2, Cilt 27, 1 Kasım 1926: 2).

Zira Atatürk'ün toplumsal cinsiyet eşitliği vizyonu, kadınların sosyal, siyasal, eğitimsel ve ekonomik alanlardaki konumlarının güçlendirilmesini hedeflemiştir. Bu bağlamda önemli bir söylemi şu şekildedir:

Bir sosyal hayat, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan oluşmaktadır. [...] Şüphe yok ki ilerleme adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve ilerleme ve yenilenme alanında mesafe kaydetmek lazımdır. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 354)

17 Şubat 1926'da yürürlüğe giren Medeni Kanun, kadın hakları tarihinde paradigmatik bir dönüşümü temsil etmektedir. Kanun, kadınlara tanıdığı eşit miras hakkıyla ekonomik özerkliklerini güvence altına almış, velayet hakkının ebeveynler arasında eşit paylaşımıyla çocuk yetiştirme süreçlerinde kadınların etkin katılımını sağlamıştır (Aydın, 2018). Medeni Kanun'un getirdiği reformlar arasında monogaminin yasal zorunluluk haline getirilmesi ve İslami hukuktaki poligami

uygulamalarının ilgası önemli bir yer tutmaktadır. Bu düzenleme, evlilik kurumunda kadın-erkek eşitliğinin tesis edilmesinde kritik bir rol oynamıştır. Kanun ayrıca, boşanma hakkının her iki cinse eşit şekilde tanınması, miras paylaşımı, velayet ve hukuki ehliyet gibi alanlarda cinsiyet eşitliğini gözetilen hükümler getirmiştir (Konan, 2011). Bu reformlar neticesinde, Türk vatandaşları, cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin çağdaş hukuk sistemlerindeki haklara kavuşmuştur. Medeni Kanun'un kabulü, özel hukukun sekülerleşmesi açısından da tarihi bir dönüm noktası teşkil etmektedir (Atamer, 2008; Öztan, 2015).

4.3 ATATÜRK'ÜN SİYASAL KATILIM VE TEMSİLİYET KONUSUNDAKİ SÖYLEMLERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında, kadınların siyasi hayata katılımı konusu, modernleşme ve demokratikleşme sürecinin önemli bir parçası olarak ortaya çıkmıştır. Dalaman'a (2024) göre, bu süreç yalnızca bir demokratikleşme hamlesi değil, aynı zamanda kadın erkek eşitliği açısından da kritik bir dönüm noktasıdır. Atatürk'ün;

Eminim ki, kadının siyasal ve toplumsal haklarını kullanması insanlığın mutluluğu ve prestiji için gereklidir. (Kocatürk, 1984: 94-99)

sözü, konunun evrensel boyutunu vurgulamaktadır. Nitekim Devletlerin, vatandaşlarının medeni ve siyasi haklarını garanti altına alma yükümlülüğü bulunmasına rağmen, bu hak kazanımı kadınlar için zorlu bir süreç olmuştur. Atatürk, bu zorluğu şu sözlerle dile getirmiştir:

Kadının siyasal yetersizliğine mantıklı hiçbir sebep yoktur. Bu konudaki tereddüt ve olumsuz düşünüş biçimi, geçmişin toplumsal bir niteliğinin can çekişen bir hatırasıdır. (Akt.Afetinan, 2010)

Siyasal katılım sürecinde karşılaşılan kurumsal engeller, Dalaman'ın "Türkiye'de Ulus Devlet İnşa Sürecinde (1923-1950) Kadın Asker ve Asker Annesi Tartışmaları" (2022: 47-71) başlıklı makale çalışmasında detaylı olarak incelenmiştir. Araştırma, kadınların milletvekili seçme ve seçilme

hak taleplerinin, askerlik hizmeti tartışmaları bağlamında nasıl şekillendiğini analiz etmektedir. Bu tartışmalar, kadınların kamusal alandaki konumunu ve eşit vatandaşlık kavramını sorgulayan teorik bir çerçevede ele alınmıştır (Dalaman, 2022: 48-50). Bu bağlamda, 1923-1935 döneminde, kadınların kamusal alandaki eşitlik talepleri "tam vatandaşlık" anlayışı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ancak, 1935 sonrası dönemde, bu söylemin yerini geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine dayalı bir yaklaşım almıştır (Dalaman, 2022). Bu dönüşüm, kadınların kamusal rollerinin yeniden tanımlanmasına yol açmıştır. Ancak Atatürk şu sözleriyle kadınların siyasi katılım taleplerinin meşruiyetini vurgulamıştır:

Türk kadınları memleketin mukadderatını millet namına idare eden siyasi zümreye dâhil olmak arzusunu izhar ile memleketin, milletin vatandaşlara tahmil ettiği vazifelerin hiçbirinden kendilerinin uzak bırakılacağını düşünmezler. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 393)

Kandiyoti'ye (1991) göre, Atatürk için kadın erkek eşitliği, yalnızca seçme ve seçilme haklarıyla sınırlı kalmayıp, yerel ve ulusal düzeyde aktif siyasi katılımı da içeren kapsamlı bir vizyonu yansıtmaktadır. Dalaman (2024: 28-30), bu vizyonun uygulamada karşılaştığı zorlukları ve kadınların siyasi katılımının uzun süre sembolik düzeyde kalmasının nedenlerini detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Atatürk'ün kadın hakları konusundaki söylemleri ile dönemin uygulamaları arasındaki uyum değerlendirildiğinde, liderin vizyoner yaklaşımının toplumsal dönüşümün hızını aştığı, ancak bu söylemlerin uzun vadede toplumsal değişimin katalizörü olduğu görülmektedir.

Türkiye'de kadınlara siyasi hakların tanınması süreci, sistematik bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir: Bu süreçte, özellikle Afet İnan'ın katkıları dikkat çekicidir. İnan'ın 1929-1930 eğitim-öğretim yılında yaşadığı bir sınıf deneyimi, kadınların seçme ve seçilme haklarının yasal zemine kavuşturulmasında katalizör görevi

görmüştür (Çolak, 2012). Yurttaşlık dersinde gerçekleştirilen örnek belediye seçiminde yaşanan tartışma, konunun Atatürk'e iletilmesine ve ardından hukuki sürecin başlatılmasına vesile olmuştur (Erdem, 2015: 1271).

Bu gelişmeler neticesinde, 3 Nisan 1930 tarihli ve 1580 sayılı Belediye Kanunu ile kadınlara ilk kez siyasi temsil hakkı tanınmıştır (Ünal, 2014). Bunu takiben, 28 Ekim 1933'te Köy Kanunu'nda yapılan değişikliklerle yerel yönetimlerde kadınların varlığı güçlendirilmiştir. Sürecin en önemli aşaması ise 4 Aralık 1934'te gerçekleşmiş, 1924 Anayasası'nda yapılan değişikliklerle kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmiştir (Sertel, 2015). Bu hak, 5 Aralık 1934'te 2589 Sayılı Kanun ile yasalaşmıştır.

Türkiye'nin bu ilerici adımı, uluslararası alanda da yankı bulmuştur. Birçok Avrupa ülkesi kadınlara seçme ve seçilme hakkını Türkiye'den sonra tanımıştır. Örneğin, Fransa'da kadınlar bu hakka 1944'te, Yunanistan'da 1952'de, İsviçre'de ise 1974'te kavuşmuştur (Erdem, 2015: 1272). Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti'nin kadın hakları konusundaki öncü rolünü açıkça ortaya koymaktadır. Bu hakların birçok Avrupa ülkesinden önce Türkiye'de tanınmış olması, dönemin ilerici karakterini göstermektedir. Bu yasal kazanımların pratikte tam anlamıyla hayata geçirilmesinin uzun bir süreç gerektirdiğini ortaya koymaktadır (Dalaman, 2024: 38).

Türk kadınlarına seçme ve seçilme hakkı verilmesinin ardından Atatürk, bu kararın tarihsel önemini vurgulayan şu sözleri kaleme almıştır:

Bu karar Türk kadınına sosyal ve siyasî hayatta bütün milletlerin üstünde yer vermiştir. [...] Medenî memleketlerin birçoğunda, kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onu salâhiyet ve liyakatle kullanacaktır. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 404)

Nitekim kadınların siyasi haklarının genişletilmesi sürecinde önemli bir dönüm noktası olan 3 Nisan 1930 tarihli 1411 numaralı Belediye Kanunu'nun 23. ve 24. maddeleri, 18 yaşını dolduran her Türk vatandaşına belediye seçimlerine katılma hakkı

tanımıştır (TBMM Z. C. Devre 3, Cilt 18, 3 Nisan 1930: 7). Bu yasal düzenleme, kadınların yerel düzeyde siyasi katılımının önünü açmış ve ulusal düzeyde siyasi hakların tanınması için bir basamak oluşturmuştur.

4.4 ATATÜRK'ÜN MODERNLEŞME SÖYLEMLERİNDE KADININ TOPLUMSAL KONUMU

Toplumsal yapıda kadın erkek eşitliğinin önündeki en büyük engel, geleneksel kültürel değerlere dayanan cinsiyet rolleridir (Berktaş, 2000: 27-29). Bu roller, kadınları ev yaşamıyla, erkekleri ise iş hayatıyla sınırlandırmaktadır. Türkiye'de ataerkil aile yapısı ve kültürel normlar, kadınların potansiyellerini gerçekleştirmelerini engellemiştir. Bu durum, sadece kadınların bireysel gelişimini değil, aynı zamanda toplumun genel ilerleyişini de olumsuz etkilemiştir. Nitekim modernleşme sürecinde kadın hakları konusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesinin temel taşlarından biri olarak öne çıkmıştır. Bu bağlamda Atatürk, kadın erkek eşitliğini devlet politikası haline getirmiştir. Nitekim şu sözleri bu yaklaşımı net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Kadınların hayatı içtimaiyemizde erkekler derecesinde sahibi hak olması lâzımdır. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 292)

Açıkça görüldüğü üzere, Atatürk'ün kadın hakları konusundaki vizyonu, döneminin çok ötesinde bir anlayışı yansıtmaktadır. Kadınların toplumsal yaşama aktif katılımını, modern bir toplumun vazgeçilmez unsuru olarak görmüştür. Bu düşüncesini şu sözlerle ifade etmiştir:

Bizim sosyal yaşamımızdaki başarısızlığın sebebi kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz kayıtsızlık ve kusurdan ileri gelmektedir. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 286)

Kadın hakları konusundaki bu ilerici yaklaşım, sadece teorik düzeyde kalmamış, aynı zamanda pratik uygulamalarla da desteklenmiştir. Atatürk döneminde kadınlara sağlanan medeni ve siyasi haklar, dünya genelinde birçok ülkeden önce tanınmıştır (Zihnioğlu, 2003: 124-126). Bu hakların

tanınması, Türk modernleşme sürecinin en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Nitekim toplumsal ilerlemenin kadın erkek eşitliğiyle doğrudan ilişkili olduğunu vurgulayan Atatürk, şu sözleriyle bu durumu açıkça ortaya koymuştur:

Bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Bundan dolayı bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken, diğer bir organı işlemezse, o sosyal toplum felçlidir. (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 286)

Atatürk'ün kadın erkek eşitliği konusundaki yaklaşımı, modern kalkınma teorilerinin öncüsü niteliğindedir (Dalaman, 2024: 30). Bu yaklaşım, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olması ve toplumun her alanında aktif rol alması gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim:

Buradaki en önemli husus kadının en az erkekler kadar her alanda 'sahib-i hak' yani 'hak sahibi' olmasıdır." (Akt. Caporal, 2000: 15)

sözleri, bu yaklaşımın özünü yansıtmaktadır. Nitekim dönemin toplumsal yapısında var olan önyargılar ve yanlış algılar konusunda da mücadele eden Atatürk, özellikle Türk kadınının yanlış anlaşılmasına karşı çıkmıştır. Atatürk, bu konudaki görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

Düşmanlarımız ve Türk kadınının ruhunu bilmeyen sathi nazarlar kadınlarımıza bazı isnatta bulunmaktadırlar... Şüphesiz ki Türk kadını bu suretle görmek, Türk kadını görmemektir." (Akt. Caporal, 2000: 15)

Kadınların ekonomik bağımsızlığı konusu da Atatürk'ün üzerinde önemle durduğu konulardan biri olmuştur. Kadınların ev işleriyle sınırlandırılmasına karşı çıkan Atatürk;

Kadının vezaif-i beytiyyesi [ev işleri] en ufak ve ehemmiyetsiz vazifesidir." (Kuran, 1994)

sözleriyle, kadınların toplumsal ve ekonomik hayatta daha aktif rol alması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, kadınların iş hayatına katılımını ve ekonomik bağımsızlığını teşvik

etmiştir. Atatürk döneminde yapılan yasal düzenlemeler ve uygulanan politikalar, kadınların çeşitli mesleklerde yer almasını sağlamıştır (Kandiyoti, 1997: 89-92). Bu düzenlemeler, kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanmaları açısından önemli bir adım olmuştur.

Dolayısıyla, açıkça görülmektedir ki, Atatürk'ün kadın hakları konusundaki vizyonu, Türk kadınının bilimsel, ahlaki, sosyal ve ekonomik hayatta erkeğin ortağı olması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır (Dalaman, 2023: 22). Nitekim Atatürk, bu görüşünü şu sözlerle ifade etmiştir:

Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, Türk kadınına ilmi, ahlaki, içtimai, iktisadi hayatta erkek şeriki, refiki, muavin ve müzahiri yapmak yoludur. (Akt. Caporal, 2000: 15)

Kadınların toplumsal görünürlüğü konusunda da önemli adımlar atan Atatürk, İnebolu'daki konuşmasında (28 Ağustos 1925) şu sözleri söylemiştir; *"Bazı yerlerde başlarının üzerine bir parça bez, eşarp ya da benzeri bir şey atarak yüzlerini ve gözlerini gizleyen kadınlar görüyorum... Bu durum milletimizi gülünç duruma sokuyor. Bu durum derhal düzeltilmelidir."* (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 2006: 354) Zira toplumsal kalkınmanın, ancak kadın ve erkeğin eşit katılımıyla mümkün olabileceğini savunan Atatürk, bu görüşünü şu sözlerle pekiştirmiştir:

Bir heyet-i ictimaiyye, cinsinden yalnız birinin icabat-ı asriyyeyi iktisab etmesiyle iktifa ederse o heyet-i ictimaiyye yarıdan fazla zaaf içinde kalır." (Akt. Kuran, 1994: 183-188)

Bu yaklaşım, kadınların toplumsal hayata katılımını sadece bir hak olarak değil, aynı zamanda toplumsal ilerleme için bir zorunluluk olarak görmüştür. Atatürk'ün bu vizyonu, günümüzde de geçerliliğini korumakta ve kadın erkek eşitliği mücadelesine ışık tutmaktadır (Tekeli, 2017: 45-48).

Sonuç olarak, Atatürk'ün kadın hakları konusundaki yaklaşımı, sadece kendi dönemi için değil, günümüz için de önemli bir rehber

niteliğindedir. Bu yaklaşım, kadın erkek eşitliğini toplumsal gelişmenin vazgeçilmez bir unsuru olarak görmekte ve bu doğrultuda kapsamlı bir dönüşümü hedeflemektedir (Arat, 1998: 83-83).

5. SONUÇ

Yirminci yüzyılın başlarında gerçekleşen toplumsal dönüşümler arasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Atatürk dönemi (1923-1938), kadın hakları açısından önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Kemalist modernleşme projesinin temel unsurlarından biri olarak kadın hakları reformları, kadın erkek eşitliğinin yasal zemine kavuşturulması ve kadınların kamusal alanda etkin rol alması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde, kadınlara tanınan siyasi haklar (1930'da belediye seçimlerinde, 1934'te genel seçimlerde oy kullanma ve seçilme hakkı), Medeni Kanun'un (1926) kabulüyle güvence altına alınan kadın-erkek eşitliği ve eğitim olanaklarının genişletilmesi gibi reformlar, Cumhuriyet'in modernleşme projesinin somut göstergeleri olmuştur.

Atatürk döneminde, Türk kadını yeni cumhuriyetin şekillendirilmesinde aktif görev üstlenmiştir. Kadınların sosyal ve ekonomik hayatta erkeklerle eşit haklara sahip olması ve kamusal alana katılımı, çağdaşlaşmanın temel göstergelerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, Türkiye'nin modernleşme sürecini diğer gelişmekte olan ülkelerden farklı kılan önemli bir özellik olmuştur. Atatürk'ün kadın-erkek eşitliği konusundaki ilerici tutumu, sonraki dönemlerde de Türkiye'de kadın haklarının gelişiminde önemli bir referans noktası oluşturmuştur.

Bu araştırma, Mustafa Kemal Atatürk'ün kadın hakları ve kadın erkek eşitliği konusundaki söylem ve reformist yaklaşımlarını derinlemesine analiz ederek, Türkiye'nin modernleşme sürecinde kadın erkek eşitliği ilkesinin gelişimini çok boyutlu bir perspektiften incelemektedir. Atatürk'ün; *"Bir toplum, cinslerden yalnız birinin yüzyılımızın gerektirdiklerini elde etmesiyle yetinirse, o toplum yarı yarıya zayıf kalır."* söylemi, bu yaklaşımın

temel felsefesini yansıtmakla birlikte, dönemin ötesinde bir vizyon ortaya koymaktadır.

Eğitim alanındaki reformist yaklaşımlar incelendiğinde, Atatürk'ün; "Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir." ifadesi, kadınların eğitim hakkının vazgeçilmezliğini vurgulamaktadır. Bu söylem, yalnızca teorik bir yaklaşım olmaktan öte, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile somutlaşmış ve karma eğitimin kurumsallaşmasını sağlamıştır. Atatürk'ün "Kadınlarımız için asıl mücadele alanı, asıl zafer kazanılması gereken alan, biçim ve kılıkta başarıdan çok, ışıkla, bilgi ve kültürle donanmış olmaktır." sözleri, eğitimde kadın erkek eşitliğinin stratejik önemini vurgulamaktadır.

Hukuki modernizasyon sürecinde, Atatürk'ün "Medenî hukukta takip edeceğimiz yol, ancak medeniyet dünyasının şimdiye kadar yürümekte olduğu ve muvaffakiyetleri görülen yol olacaktır." beyanı, 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu'nun felsefi temelini oluşturmuştur. Bu yaklaşım, miras hukuku, aile hukuku ve velayet hakları alanlarında kadın erkek eşitliğini tesis etmiştir. Özellikle; "Bizim toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir." söylemi, hukuki reformların toplumsal dönüşümdeki rolünü açıkça ortaya koymaktadır.

Siyasal haklar bağlamında, Atatürk'ün; "Türk kadınına siyasi haklarını tanımak, bizim için bir vicdan ve mantık icabıdır." söylemi, demokratik modernleşmenin temel taşlarından birini oluşturmuştur. Bu vizyon, 1930'da belediye seçimlerinde ve 1934'te milletvekili seçimlerinde kadınlara tanınan haklarla hayata geçirilmiştir. Nitekim, "Bu karar, Türk kadınına sosyal ve siyasi hayatta bütün milletlerin üstünde yer vermiştir." değerlendirmesi, bu reformların sadece ulusal değil, uluslararası önemini de vurgulamaktadır. Atatürk'ün "Dünyada hiçbir milletin kadını, 'Ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluşa ve zafere götürmekte Anadolu kadını

kadar emek verdim' diyemez." sözleri ise, Türk kadınının siyasal ve toplumsal mücadeledeki rolünü tarihsel bir perspektifle değerlendirmektedir.

Metodolojik açıdan, araştırma Atatürk'ün söylemlerini tarihsel doküman analizi ve söylem analizi yöntemleriyle derinlemesine incelemiştir. Bu analiz, Atatürk'ün kadın erkek eşitliği konusundaki vizyonunun hem döneminin ötesinde hem de evrensel değerlerle uyumlu olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle; "Şuna inanmak lazımdır ki, dünya yüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir." söylemi, kadının toplumsal rolüne dair felsefi bir bakış açısını yansıtmaktadır.

Ekonomik bağımsızlık ve çalışma hayatına katılım konusunda, Atatürk'ün "Kadının vezaif-i beytiyyesi [ev işleri] en ufak ve ehemmiyetsiz vazifesidir." sözleri, kadınların iş hayatına aktif katılımının önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, kadınların ekonomik özgürlüklerini kazanmaları ve toplumsal statülerinin güçlenmesi açısından kritik bir öneme sahiptir.

Sosyokültürel dönüşüm bağlamında, Atatürk'ün; "Bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Mümkün müdür ki, bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça, diğer kısmı göklere yükselebilir?" söylemi, kadın erkek eşitliğinin toplumsal kalkınma için vazgeçilmez olduğunu vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Atatürk'ün kadın erkek eşitliği konusundaki söylemleri ve reformist yaklaşımları, Türk modernleşme sürecinin temel dinamiklerini şekillendirmiştir. "Büyük Türk kadınına mesaimizde müşterek kılmak, hayatımızı onunla birlikte yürütmek" vizyonu, eğitim, hukuk ve siyaset alanlarında gerçekleştirilen reformların teorik zeminini oluşturmuştur. Gelecek çalışmaların, bu temeller üzerinde yeni perspektifler geliştirmesi ve uygulanabilir politika önerileri sunması, kadın erkek eşitliği mücadelesinin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Afetinan, A. (1982). *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*. Milli Eğitim Basımevi.
- Afetinan, A. (2010). *Medenî bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün el yazıları*. AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Ak, G. (2022). Katı Olan Herşeyin “Zihniyet”te Erimesi: Atatürk Düşünü ve ‘Çağdaşlaşma’ Meselesi. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 27-52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjssd/issue/69833/1077853>
- Ak, G. (2024). Osmanlı-Türk Modernleşmesinden Cumhuriyet’e Modernizm. *Topkapı Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 11-24. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tjssd/issue/82937/1415429>
- Akyüz, Y. (2008). *Türk Eğitim Tarihi*. Kolej.
- Arat, Y. (1998). Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar. İçinde S. Bozdoğan ve R. Kasaba (Eds.) *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, (82-98), Tarih Vakfı Yurt Yayınları. https://arsiv.halkevleri.org.tr/sites/default/files/indir/01-11-2010-arat_yesim_turkiyede_modernlesme_projesi_ve_kadınlar.pdf
- Atamer, Y. M. (2008). Rezeption und Weiterentwicklung des schweizerischen Zivilgesetzbuches in der Türkei. *Rabels Zeitschrift Für Ausländisches Und Internationales Privatrecht / The Rabel Journal of Comparative and International Private Law*, 72(4), 723–754. <http://www.jstor.org/stable/27878766>
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II (1952)*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları. Ankara.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (2006)*. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I-III (Açıklamalı Dizin ile)*. AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. Divan Yayıncılık.
- Aydın, M. A. (2018). *Türk Hukuk Tarihi*. Beta Yayınevi.
- Berkes, N. (2002). *Türkiye’de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, F. (2000). Kadınların İnsan Hakları: Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Yeni Bir Açılım. O. Uygun (Ed.), *Türkiye’de İnsan Hakları* içinde Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, F. (2015). *Tarihin cinsiyeti*. Metis Yayınları.
- Caporal, B. (1982). *Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Caporal, B. (2000). *Kemalizm Sonrasında Türk Kadını 1 (1923-1970)*. Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı Kadın Hareketi*. Metis Yayınları.
- Çalışlar, İ. (2006). *Latife Hanım*. Doğan Kitap.
- Çeçen, A. (1990). *Halkevleri*. Gündoğan Yayınları.
- Çolak, H. (2012) Türk toplumunda demokrasi ve yerel yönetimlerin tarihsel gelişimi bağlamında 1580 sayılı belediye kanunu yasama müzakereleri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 49, 33-55. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/20488>
- Dalaman, Z. B. (2021). Osmanlı Toplumunu Son Döneminde Kadın Dergileri ve Feminist Uyanış. İçinde Z. B. Dalaman (Ed.), *Küreselleşen Dünyada Kadın ve Siyaset II* (11-22). Transnational Press.
- Dalaman, Z. B. (2021a). Feminist alternatif medyanın yarattığı yeni kadın kimlikleri: Türkiye ve Tunus incelemesi. *Yıldız Social Science Review*, 7(1), 36-57. <https://doi.org/10.51803/yssr.901742>

- Dalaman, Z. B. (2022). Türkiye’de Ulus Devlet İnşa Sürecinde (1923-1950) Kadın Asker ve Asker Annesi Tartışmaları. *Belgi Dergisi*, (23), 47-71. <https://doi.org/10.33431/belgi.1020536>
- Dalaman, Z. B. (2024). Women’s Political Participation in Türkiye: A Century of Progress and Ongoing Challenges. *Journal of Sustainable Equity and Social Research*, 1(Special Issue on Women), 28-52. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13910484>
- Dalaman, Z. B. & Metin, S. (2024). Selma Rıza: Osmanlı Kadın Hareketi’nde Kaleminden Kadın Hakları Mücadelesine Etkin Rolü ve Mirası. İçinde Z. B. Dalaman, G. Ak (Eds.), *Sınırları Aşanlar: Osmanlı İmparatorluğu ve Erken Türkiye Cumhuriyeti’nin Öncü Kadınları* (61-88). Atı Yayınları.
- Durakbasa, A. (2000). *Halide Edip: Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. İletişim.
- Erdem, A. R. (2015). Atatürk’ün Kadına ve Kadın Eğitime Verdiği Önem. *Belgi Dergisi*, (9), 1266-1277. https://dergipark.org.tr/en/pub/belgi/issue/35050/388794#article_cite
- Gürcüm, B. H. ve Arslan, A. (2017). 19. yüzyıl süfraj hareketinde sessiz direnişin sembolü olarak reform kıyafeti. *İdil*, 6(32), 1385-1411. <https://doi.org/10.37879/belleten.2015.1073>
- Güler, A. (2024). *Atatürk’ün Eşi Olmak - Eşim Latife Hanım*. Halk Kitabevi.
- Gündüz, Z. Y. (2002). *Die Demokratisierung ist weiblich--: die türkische Frauenbewegung und ihr Beitrag zur Demokratisierung der Türkei*. Der Andere Verlag.
- Hakimiyeti Milliye*, 29 Mart 1923.
- Kandiyoti, D. (1997). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. Metis Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1991). End of empire: Islam, nationalism and women in Turkey. In *Women, Islam and the state* (pp. 22-47). Palgrave Macmillan UK.
- Kaplan, İ. (2005). *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*. İletişim.
- Kocatürk, U. (1984). *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*. Turhan Kitabevi.
- Konan, B. (2011). Türk Kadınının Siyasi Hakları Kazanma Süreci. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 60(1), 157-174. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000001622
- Kuran, E. (1994). *Türkiye’nin Batılulaşması ve Milli Meseleler*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayını.
- Kurnaz, Ş. (1996). Millî mücadelede Türk kadını. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(34), 257-268. https://dergipark.org.tr/en/pub/aamd/issue/61231/908716#article_cite
- Kurnaz, Ş. (2011). *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını: 1839-1923*. Ötügen.
- Kütükçü, M. (2022). Millî Mücadele Dönemi Gazeteleri (1918-1923). *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 8(17), 415-425. <http://dx.doi.org/10.29228/cukar.64896>
- Kutukoglu, M. S. (2020). 71. Yılı Kutlerken. *Turkish Journal of History*, 71, IX+. <https://link.gale.com/apps/doc/A637131810/AONE?u=anon-bc8d8cad&sid=googleScholar&xid=e98c33d>
- Muhiddin, N. (2006). *Nezihe Muhiddin Bütün Eserleri 4. Cilt*. Kitap Yayınevi.
- Özverim, M. (1998). *Mustafa Kemal ve Corinne Lütü: Bir Dostluğun Öyküsü*. Milliyet Yayınları.

- Özbilen, D. K. Milli Mücadele Dönemi Kadın Edebiyatında Halide Edip Adıvar'ın Kaleminden Kadın Direnişinin Yansımaları. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 13(1), 105-112. <https://doi.org/10.55024/buyasambid.1298751>
- Öztañ, B. (2015). *Aile Hukuku*. Turhan Kitabevi.
- Tanin*, 29 Mart 1923.
- Sertel, S. (2015). TBMM'de Bir Cumhuriyet Aydını: Dr. Fatma Memik. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 32(1), 193-214. <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/263/makaleler/32/1/arastirmax-tbmmde-bir-cumhuriyet-aydini-dr-fatma-memik.pdf>
- TBMM Z. C. Devre 2, Cilt 27, İçtima 4 (1 Kasım 1926).
- TBMM Z. C. Devre 3, Cilt 10, İçtima 2 (8 Nisan 1929).
- TBMM Z.C. Devre 3, Cilt 5, 1 Kasım 1928
- TBMM Z. C. Devre 3, Cilt 13, İçtima 3 (1 Kasım 1929).
- TBMM Z. C. Devre 3, Cilt 18, İçtima 3 (3 Nisan 1930).
- Tekeli, Ş. (2017). *Feminizmi Düşünmek*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Tekeli, Ş. (1995). *Women in Modern Turkish Society: A Reader*. Zed Books.
- Tekin, C. (2019). Atatürk'ün hedeflediği Türk kadını profilinin izleri: Konya nutku örneği. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (65), 445-464. <https://doi.org/10.14222/Turkiyat4119>
- Toprak, Z. (2014), *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Toprak, Z. (1992). II. Meşrutiyet Döneminde Devlet, Aile ve Feminizm. İçinde *SosyoKültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*. (228-237). T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayını.
- Ünal, S. (2014) Türk kadınının seçme ve seçilme hakkını kazanması ve basın, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9 (7), 525-559.
- Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadımlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. Metis.
- Zürcher, E. J. (1993). *Türkiye-Modern Bir Tarih*. IB Tauris.

To Cite Özdemir, F. (2025). Atatürk Döneminde (1923-1938) Türk Kadın Hakları Reformları ve Modernleşme Süreci: Atatürk'ün Söylemleri Işığında Bir İnceleme. *Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESR)*, 2(1), 30-46. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14602521>

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE KADIN TEMSİLİ VE FEMİNİST ELEŞTİRİ:
YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU'NUN ESERLERİNDE KADIN SÖYLEMLERİ VE
SELMA RIZA'NIN ELEŞTİREL YAKLAŞIMI

*Female Representation and Feminist Critique in the Early Republican Period: Women's Discourse in
Yakup Kadri Karaosmanoğlu's Works and Selma Rıza's Critical Approach*

Zeynep Banu DALAMAN¹ , Sema METİN²

Özet

Bu çalışma, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1921'de *İkdam* gazetesinde yayımlanan bir yazısındaki kadın söylemleri ve Selma Rıza'nın eleştirel yanıtını merkeze alarak, yazarın eserlerindeki kadın temsilini incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, aynı dönemde yaşamış iki önemli aydının kadın hakları konusundaki farklı yaklaşımlarını karşılaştırmalı bir perspektifle ortaya koymaktır. Çalışmanın kapsamında, Yakup Kadri'nin *Kiralık Konak*, *Yaban*, *Sodom ve Gomora*, *Ankara* ve *Kadınlık ve Kadınlarımız* romanlarındaki kadın temsili ve 1921'de *İkdam* gazetesindeki yazısı ile Selma Rıza'nın buna cevaben yazdığı mektup detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Metodolojik olarak çalışma, feminist eleştiri yöntem biliminin analitik araçlarını kullanarak, nitel araştırma yöntemleri, söylem analizi ve tarihsel analiz teknikleriyle dönemin metinlerini sistematik bir şekilde değerlendirmektedir. Bu yaklaşım, edebi metinlerdeki ataerkil yapıların ve cinsiyetçi söylemlerin çözümlenmesine olanak sağlarken, kadın karakterlerin temsili ile dönemin toplumsal yapısı arasındaki ilişkiyi bilimsel bir zeminde incelemeyi mümkün kılmaktadır. Araştırmanın literatüre üç temel katkısı bulunmaktadır: İlk olarak, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki kadın hareketinin entelektüel boyutunu belgeleyerek tarihsel bir perspektif sunmaktadır. İkinci olarak, dönemin aydınları arasındaki fikir ayrılıklarını feminist perspektiften analiz ederek güncel kadın çalışmalarına tarihsel bir zemin hazırlamaktadır. Üçüncü olarak ise, erken Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatındaki kadın temsiliyi inceleyerek edebiyat sosyolojisi alanına özgün bir katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışma, hem tarihsel bir dönemin kadın-erkek ilişkilerini anlamak açısından önemli veriler sunmakta, hem de günümüz feminist çalışmalarına ışık tutacak nitelikte bulgular ortaya koymaktadır.

Türkçe Araştırma Makalesi

Olay Geçmişi

Teslim: 29.11.2024

Kabul: 04.01.2025

Anahtar Kelimeler

Yakup Kadri
Karaosmanoğlu,
Selma Rıza, feminist
eleştiri, kadın temsili,
Erken Cumhuriyet
dönemi, kadın erkek
eşitliği, *İkdam*
gazetesi.

¹ Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, İstanbul - Türkiye, banudalaman@gmail.com

² İstanbul Topkapı Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Merkezi, Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul - Türkiye, semametin@gmail.com

Abstract

This study examines the representation of women in Yakup Kadri Karaosmanoğlu's works, focusing on his 1921 article in *İkdam* newspaper and Selma Rıza's critical response. The primary objective is to present a comparative perspective on the divergent approaches to women's rights by two significant intellectuals of the same period. The research scope encompasses a detailed analysis of female representation in Karaosmanoğlu's novels including *Kiralık Konak*, *Yaban*, *Sodom ve Gomora*, *Ankara*, and *Kadınlık ve Kadınlarımız*, along with his 1921 *İkdam* article and Rıza's responsive letter. Methodologically, the study employs feminist criticism's analytical tools, utilizing qualitative research methods, discourse analysis, and historical analysis techniques to systematically evaluate period texts. This approach enables the analysis of patriarchal structures and gendered discourse in literary texts while facilitating a scientific examination of the relationship between female character representation and contemporary social structure. The research contributes to the literature in three fundamental ways: First, it provides a historical perspective by documenting the intellectual dimension of the women's movement during the Ottoman-Republican transition. Second, it establishes a historical foundation for contemporary women's studies by analyzing intellectual disagreements of the period from a feminist perspective. Third, it makes an original contribution to literary sociology by examining female representation in early Republican Turkish literature. In this context, the study both presents significant data for understanding gender relations in a historical period and provides findings that illuminate contemporary feminist studies.

Keywords

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Selma Rıza, feminist criticism, female representation, Early Republican period, gender equality, *İkdam* newspaper.

1. GİRİŞ

Bu makale, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1921'de *İkdam* gazetesinde yayımlanan bir yazısındaki kadın söylemleri ve Selma Rıza'nın buna yönelik eleştirel yanıtını merkeze alarak yazarın eserlerindeki kadın temsiliyi incelemektedir. Bu araştırmanın temel amacı, aynı dönemde yaşamış iki önemli aydının kadın hakları konusundaki farklı yaklaşımlarını karşılaştırmalı bir perspektifle ortaya koymaktır. Çalışma, Selma Rıza'nın Yakup Kadri'nin *İkdam*'daki yazısındaki kadın söylemlerine yönelik eleştirisi üzerinden erken Cumhuriyet dönemindeki kadın hakları tartışmalarının çok boyutlu dinamiklerini analiz etmektedir. Buradan yola çıkarak, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak*, *Yaban*, *Sodom ve Gomore*, *Ankara* ve *Kadınlık ve Kadınlarımız* romanlarında kadın temsiliyi nasıl oluşturduğunu incelemektedir. Bu karşılaştırmalı analiz, dönemin toplumsal cinsiyet politikalarının farklı boyutlarını ve bu politikaların arkasındaki düşünsel yapıları anlamamıza yardımcı olmaktadır. Özellikle 1921 yılında *İkdam* gazetesinde yayımlanan yazı ve buna verilen tepki, dönemin kadın algısını ve kadın hakları mücadelesinin farklı boyutlarını anlamak açısından zengin bir kaynak sunmaktadır. Araştırmanın metodolojik çerçevesi, feminist eleştiri yöntembiliminin sunduğu analitik araçlara dayanmaktadır. Bu yaklaşım, edebi metinlerdeki ataerkil yapıların ve cinsiyetçi söylemlerin çözümlenmesine olanak sağlarken, kadın karakterlerin temsili ile dönemin toplumsal yapısı arasındaki ilişkiyi bilimsel bir zeminde incelemeyi mümkün kılmaktadır.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1889-1974, Türkiye'nin modernleşme sürecinde önemli roller üstlenmiş bir aydındır. Millî Mücadele döneminden başlayarak Atatürk dönemi, İnönü dönemi ve Demokrat Parti döneminde siyasi hayatta etkin görevler almıştır. 1923-1934 yılları arasında mebusluk, 1934-1955 yılları arasında büyükelçilik yapmış, 1960 İhtilali sonrasında Kurucu Meclis Milli Birlik Komitesi Temsilciliği (6 Ocak 1961-15 Ekim 1961) görevinde bulunmuştur. Siyasi

kariyerini 1961-1965 yılları arasında Manisa milletvekili olarak tamamlamıştır. Bu uzun ve etkin siyasi kariyeri boyunca kadın hakları konusunda kayda değer bir katkısının olmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum, dönemin siyasi elitlerinin kadın hakları meselesine yaklaşımını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Özellikle modernleşme sürecinin önemli bir aktörü olarak tanınan bir aydının bu konudaki sessizliği, dönemin toplumsal cinsiyet politikalarının anlaşılması açısından önemli ipuçları sunmaktadır.

Yakup Kadri'nin kadınlara yönelik söylemleri, dönemin sosyal dönüşümüyle yakından ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde yaşanan Batılılaşma hareketleri, kadınların sosyal statüsünde önemli değişimlere yol açmıştır. Bu değişim süreci, bazı aydınlar tarafından geleneksel değerlerin aşınması ve ahlaki yozlaşma olarak yorumlanmıştır. Yakup Kadri de bu bağlamda modernleşme ve geleneksellik arasında salınan bir düşünce çizgisi benimsemiştir. Onun bu ikircikli tutumu, dönemin birçok aydınında görülen modernleşme kaygıları ile geleneksel değerleri koruma refleksi arasındaki gerilimi yansıtmaktadır. Bu tutum, aynı zamanda Osmanlı-Türk modernleşmesinin karakteristik özelliklerinden biri olan "seçmeci modernleşme" anlayışının da tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

Selma Rıza (1872-1931), Türk-Osmanlı Kadın Hareketi'nin öncü isimlerinden biri olarak, kadınların eğitim, siyaset ve basın alanlarında varlık göstermesi için kararlı bir mücadele vermiştir. 1892-1897 yılları arasında kaleme aldığı *Uhuvvat* (Kız Kardeşlik) romanı, kadının toplumdaki konumunu derinlemesine sorgulayan ve dönemin sosyal yapısını feminist bir perspektiften eleştiren önemli bir eserdir. Bu eser, 1999 yılında Kültür Bakanlığı tarafından çağdaş Türkçeye çevrilerek yayımlanmıştır (Dalaman ve Metin, 2024). Romanın yazıldığı dönemin sosyal ve siyasi koşulları düşünüldüğünde, eserin içeriği ve feminist yaklaşımı oldukça cesur ve ilerici bir nitelik taşımaktadır. Nebil Fazıl Alsan'ın kapsamlı araştırmalarına göre, Sultan II. Abdülhamit

döneminin baskıcı ortamı nedeniyle Rıza, romanını yayımlamaktan vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu durum, dönemin kadın yazarlarının karşılaştığı zorlukları ve sansür mekanizmalarını göstermesi açısından önemlidir (1999: VII).

İkinci Meşrutiyet öncesinde Paris'te sürdürdüğü muhalif faaliyetleriyle tanınan Rıza, İttihat ve Terakki Partisi'nin ilk kadın üyesi olarak siyasi tarihimizde önemli bir kilometre taşı temsil etmektedir. Ağabeyi, Jön Türklerin öncülerinden ve II. Meşrutiyet dönemi meclis başkanı Ahmet Rıza'nın desteğiyle, kadınların toplumsal hayatta daha aktif rol almaları için sistematik bir mücadele yürütmüştür. Bu mücadele, özellikle eğitim alanında somut sonuçlar vermiş, kızlar için lise açılması gibi önemli projelerin hayata geçirilmesini sağlamıştır. Selma Rıza'nın Paris'teki deneyimleri ve Batı feminizmiyle olan teması, onun düşünce dünyasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu deneyimler, daha sonra Osmanlı-Türk kadın hareketine aktarılacak önemli bir birikim oluşturmuştur.

Bu çalışmanın literatüre katkısı çok yönlü ve derinliktir. Öncelikle, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki kadın hakları mücadelesinin somut ve detaylı bir örneğini sunmaktadır. Bu örnek, dönemin sosyal ve siyasi dinamiklerini anlamak açısından önemli ipuçları barındırmaktadır. Ayrıca, dönemin önde gelen yazarlarından Yakup Kadri'nin kadın algısını detaylı biçimde analiz etmekte ve bu algının dönemin genel erkek egemen bakış açısıyla olan ilişkisini ortaya koymaktadır. İlk Müslüman kadın gazeteci Selma Rıza'nın feminist mücadelesini belgeleyen çalışma, erken dönem Türk feminizminin teorik ve pratik boyutlarını aydınlatmaktadır. Bu bağlamda araştırma, Türk modernleşme tarihinin toplumsal cinsiyet boyutuna ışık tutmakta ve kadın hareketinin entelektüel temellerini ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, Yakup Kadri'nin eserlerinde kadınlara dair düşüncelerine yer verirken, özellikle 1921 yılında *İkdam* gazetesinde yayımlanan yazısı ve Selma Rıza'nın ona cevaben yazdığı mektubu

üzerine odaklanan bir vaka analizi niteliğindedir. Metodolojik açıdan, söz konusu sınırlandırma, dönemin makro sosyo-politik dinamiklerinin kapsamlı bir analizini kısıtlayan epistemolojik bir sınırlılık oluşturmaktadır. Buna ek olarak, Selma Rıza'nın entelektüel perspektifinin tek bir mektup üzerinden değerlendirilmesi, onun düşünsel paradigmasının bütüncül kavranışını sınırlandıran metodolojik bir kısıt teşkil etmektedir.

Demografik ve sosyokültürel bağlamda, Selma Rıza (1872-1931) Yakup Kadri'den (1889-1974) 17 yıl önce doğmuş, İstanbul'un merkezi bürokrasisine yakın bir ailede yetişmiş ve II. Abdülhamit döneminin sosyopolitik atmosferini bizzat deneyimlemiştir. Buna karşın, Yakup Kadri'nin formasyonu Mısır saray çevresinde şekillenmiştir. İki entelektüelin kesişim noktası, 1908 Meşrutiyet ilanını müteakiben İstanbul'a dönüşleridir: Selma Rıza Paris'ten, Yakup Kadri İskenderiye'den. Her ne kadar her iki şahsiyet de Osmanlı aristokrasisinin köklü ailelerinden gelselerde, farklı sosyokültürel habitusların yazarların toplumsal cinsiyet algılarına etkisi, bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Çalışmanın metodolojik çerçevesinde, Yakup Kadri'nin romanlarındaki kadın algısı ve Selma Rıza'nın Yakup Kadri'nin bir yazısına cevaben yazdığı mektup birincil kaynak olarak titizlikle incelenmiştir. Bu bağlamda çalışma, nitel araştırma yöntemlerini benimsemiş, özellikle söylem analizi ve tarihsel analiz teknikleriyle dönemin metinlerini sistematik bir şekilde değerlendirmiştir. Ancak, dönemin diğer yazarlarının ve düşünürlerinin konuya ilişkin görüşlerinin kapsamlı bir analizinin yapılamamış olması, araştırmanın bir diğer sınırlılığını oluşturmaktadır. Bu sınırlılıklar, çalışmanın bulgularının genelleştirilebilirliği konusunda dikkatli olunması gerektiğini göstermektedir.

Makale giriş bölümünün ardından ikinci bölümde, feminist eleştiri yönteminin temel kavramları ve metodolojik araçları incelenmektedir. Üçüncü bölüm, Yakup Kadri'nin eserlerindeki çelişkili kadın algısını, yazarın düşünce dünyasındaki dönüşümleri ve eserlerinin sosyolojik analizini

içermektedir. Dördüncü bölümde, Selma Rıza'nın kadın hakları mücadelesi, entelektüel kimliği ve feminist perspektifi ele alınmaktadır. Son bölümde ise *İkdam* gazetesindeki yazışmaların içerik analizi yapılarak, dönemin kadın-erkek ilişkileri ve feminist hareketi açısından önemi değerlendirilmektedir.

Çalışmanın literatüre katkısı üç boyutludur: İlk olarak, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecindeki kadın hareketinin entelektüel boyutunu belgelemek; ikinci olarak, dönemin aydınları arasındaki fikir ayrılıklarını feminist perspektiften analiz ederek güncel kadın çalışmalarına tarihsel bir zemin sunmakta; üçüncü olarak ise, erken Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatındaki kadın temsili sistematiği bir şekilde inceleyerek, edebiyat sosyolojisi alanına özgün bir katkı sağlamaktadır.

Bu araştırma, tarihsel bir dönemin kadın-erkek ilişkilerini anlamak açısından önemli veriler sunmakla birlikte, günümüz feminist çalışmalarına da ışık tutacak niteliktedir. Özellikle Yakup Kadri ve Selma Rıza arasındaki tartışmanın analizi, Türkiye'de feminist düşüncenin gelişim sürecini anlamak açısından değerli bir örnek olay incelemesi sunmaktadır.

2. FEMİNİST ELEŞTİRİ YÖNTEMİ VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu çalışmada, feminist eleştiri yöntemi temel alınarak, edebi metinlerdeki kadın temsili analizi yapılmıştır. Feminist eleştiri, edebiyat eserlerindeki ataerkil yapıları ve cinsiyetçi söylemleri ortaya çıkarmayı amaçlayan bir yaklaşımdır (Moran, 2002). 1920'ler ve 1930'lar gibi erken bir dönemde yazılmış metinleri feminist eleştirel bakış açısıyla incelemek, tarihsel bağlamı göz önünde bulundurarak metinlerin üretildiği dönemin kadın-erkek ilişkilerini, kadın yazarların karşılaştığı zorlukları ve ataerkil söylemin edebiyat üzerindeki etkisini anlamamıza olanak sağlar. Söz konusu dönemde üretilen edebi metinler, kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel konumlarını yansıtan önemli tarihsel belgeler niteliğindedir.

Bu metinlerin feminist eleştirel perspektiften analizi, dönemin edebi üretiminde var olan cinsiyetçi örüntüleri, kadın yazarların sessizleştirilme mekanizmalarını ve erkek egemen söylemin nasıl yeniden üretildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu analiz yöntemi, kadın yazarların geliştirdiği direniş stratejilerini ve alternatif anlatı biçimlerini de görünür kılmaktadır. Çağdaş feminist teorinin sunduğu analitik araçlarla yapılan bu okuma, edebi metinlerdeki iktidar ilişkilerinin cinsiyete dayalı boyutlarını ve bunların tarihsel dönüşümünü daha iyi kavramamıza imkân tanımaktadır.

Sandra Gilbert ve Susan Gubar'ın *Tavan Arasındaki Deli Kadın* adlı eseri, yayımlandığı 1979 yılından bu yana edebiyat eleştirisi alanında paradigma değişimine yol açmıştır. Bu çığır açıcı çalışmada vurgulandığı gibi, kadın yazarlar ataerkil edebi gelenekle mücadele ederken kendi özgün seslerini bulmak zorunda kalmışlardır. Bu süreç, kadın yazarların edebi üretimlerinde çift katmanlı bir bilinç geliştirmelerine yol açmış ve bu durum metinlerinde kendine özgü anlatı stratejilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gilbert ve Gubar: 2020).

Kate Millet'in *Sexual Politics* [Cinsel Politika] (1970) çalışması, edebi metinlerdeki iktidar ilişkilerinin cinsiyet temelli analizine öncülük ederken, Judith Butler'ın *Cinsiyet Belası* (2019) eseri cinsiyetin performatif doğasını vurgulayarak feminist eleştiriye epistemolojik açıdan yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu teorik çerçeve, Virginia Woolf'un 1929 yılında yazdığı *Kendine Ait Bir Oda* (2020) ve Simone de Beauvoir'ın 1949 yılında kaleme aldığı *İkinci Cins* (2019) eserleriyle birlikte, feminist eleştirinin metodolojik temellerini oluşturmaktadır.

Feminist eleştiri yöntemi kapsamında şu noktalara odaklanılmıştır:

- Edebi metinlerde kadın karakterlerin temsil biçimleri ve bu temsillerin dönemin sosyo-kültürel yapısıyla ilişkisi

- Ataerkil söylemin yeniden üretilme biçimleri ve bu süreçte kullanılan dilsel, anlatsal stratejiler

Kadın yazarların metinlerindeki direniş stratejileri ve alternatif anlatı teknikleri

- Kadın ve erkek rollerinin edebi metinlerdeki inşa süreçleri ve bu rollerin eleştirel analizi
- Kadın deneyiminin metinlerdeki yansımaları ve bu deneyimlerin tarihsel bağlamı (Showalter, 1985)

Elaine Showalter'ın "jinekritik"¹ kavramı çerçevesinde, kadın yazınının özgül nitelikleri ve kadın yazarların geliştirdiği karşı söylemler derinlemesine incelenmiştir. Showalter'ın *A Literature of Their Own* [Kendilerine Ait Bir Edebiyat] (1977) eseri, kadın yazarların edebi gelenekteki konumlarını tarihsel bir perspektifle ele alırken, *Toward a Feminist Poetics* [Feminist Bir Poetika'ya Doğru] (1979) makalesi feminist eleştirinin metodolojik temellerini güçlendirmiştir. Bu teorik çerçeve ışığında, Selma Rıza'nın metinleri, dönemin erkek egemen edebiyat geleneğine karşı geliştirilen feminist bir karşı duruş olarak değerlendirilmiş ve bu metinlerdeki direniş stratejileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir (Gilbert ve Gubar, 2020).

3. YAKUP KADRI'NİN ÇELİŞKİLİ KADIN ALGISI

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanları, üslup ve roman tekniği açısından yeterince nitelikli bulunmasa da bu eserlerin "sosyal kronik" olarak değerlendirilebileceği ve hatta bu şekilde okunması gerektiği genel bir kabul haline gelmiştir (Moran, 1983: 156; Naci, 2005: 45). Yakup Kadri'nin, kadınlar hakkında dile getirdiği söylemler, onun düşüncelerinde belirgin bir çelişki ve tartışma alanı oluşturmaktadır (Enginün, 2006: 243; Kudret, 1987: 167). Bazı gazete yazılarında, kadınları

modernleşmenin taşıyıcısı olarak ifade ederken, diğer eserlerinde ve yazılarında kadınların geleneksel rol kalıplarına sıkı sıkıya bağlı kalmaları gerektiğinden bahsetmektedir (Timur, 1991: 98; Kerman, 1998: 134).

Yakup Kadri'nin tüm neşriyatı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünü, Cumhuriyet'in doğuşu ve modernleşme sürecindeki büyük dönüşümlerin yaşandığı o yılları yansıtmaktadır (Naci, 2012: 167; Akyüz, 2017: 89). Özellikle, Türk kadınının, modernleşme sürecindeki rolünü anlamaya çalıştığı bu dönemi, eserlerinde kendisi ile çelişen yazılar yazarak ifade etmiştir (Moran, 1983: 156). İfadelerine bakıldığında, bir yandan geleneksel değerlere bağlı kaldığı, bir yandan da modernleşmenin getirdiği değişimi eleştiren yazılara imza attığı görülmüştür (Kerman, 1997: 76; Enginün, 2006: 234).

Özellikle romanlarını incelediğimizde kadın karakterler bu çelişkilerin yansıması olarak ya toplumca kabul gören, geleneklerine bağlı, fedakâr, annelik kisvesi altında, kutsal görevi olan Türk kadını figürü içerisinde ya da modernleşmenin getirdiği ahlaki çöküşün sembolü olan kadın çerçevesinden sunulmuştur (Aktaş, 1987: 89; Timur, 1991: 167). Bu çelişkiler, Yakup Kadri'nin hem bireysel hem de toplumsal dönüşümü kavrama konusundaki ikilemini ortaya koymaktadır (Kaplan, 1997: 234; Kudret, 1987: 178). Romanlarında dönemin sosyal, siyasi ve kültürel atmosferini işlerken bireysel ve toplumsal değişim arasındaki farkı kadın karakterler üzerinden aktarmıştır (Özön, 1985: 145; Enginün, 2006: 198). Eserleri, gazete makaleleri analiz edildiğinde, Yakup Kadri'nin kadın algısını anlamak sadece onun dünyasını değil, aynı zamanda erken Cumhuriyet dönemi Türk toplumunun modernleşme sürecindeki sancularına ışık tutmaktadır (Kudret, 1987: 178; Naci, 2005: 145). Bu nedenle, eserlerindeki kadın karakterler, dönemin

¹ Jinekritik (Gynocritics), feminist edebiyat eleştirisinin bir dalı olarak, kadın yazarların eserlerini ve kadın karakterlerin temsillerini inceleyen bir yaklaşımı ifade eder. Bu terim, özellikle Elaine Showalter tarafından geliştirilmiştir ve "kadınsal yazım"

(female writing) ve "kadın deneyimi" (female experience) üzerinde yoğunlaşarak, erkek bakış açısının egemen olduğu literatürde kadınların sesinin ve perspektifinin nasıl temsil edildiğini araştırır.

sosyal tarihini anlamak adına önemli bir inceleme malzemesi olmuştur (Akyüz, 2017: 156; Moran, 1983: 234).

3.1 YAKUP KADRI'NİN ROMANLARINDA KADIN

Osmanlı edebiyatında roman türünün gelişimi, sosyo-kültürel dönüşümün önemli bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Mardin, 1991: 27; Parla, 1990: 15). Tanzimat dönemiyle birlikte edebiyatçılar ve entelektüeller, pedagojik bir misyon üstlenerek toplumsal transformasyonu eserlerinde işlemişlerdir (Evin, 2004: 45). Bu bağlamda, Kemal Karpat'ın literatüre önemli bir katkısı, Yakup Kadri'nin eserlerinin sosyolojik değerini vurgulaması olmuştur. Karpat, Yakup Kadri'nin *Kıralık Konak* başta olmak üzere eserlerinin, Türk toplumunun modernleşme sürecini anlamada değerli kaynaklar olduğunu belirtmekle birlikte, bu eserlerin roman türünün gelişimindeki konumunu eleştirel bir perspektiften değerlendirmektedir (Karpat, 2009: 35).

Yakup Kadri (tıpkı benzerleri gibi), sosyal çevre ile gereği gibi ilişki kuramamışlardır. Sosyal çevre ile ilişki yalnızca sosyal bilinç, sosyal adalet söylemleriyle kurulmaz. Sosyal çevre ile ilişki insanın belirli bir topluma aidiyetiyle; o toplumun kültürünü, tarihini, değerlerini ve ruhunu paylaşmakla olur. Bir yazar ırk ve kavim bakımından belirli bir toplumda yaşayan çoğunluktan farklı olabilir fakat yine de o toplumun kültürünü, değerlerini, ruhunu paylaştığı sürece o toplumun ayrılmaz bir parçasıdır. (Karpat, 2009: 36-37).

Feminist eleştirel kuram perspektifinden incelendiğinde, Yakup Kadri'nin eserlerinde cinsiyet temsillerinin belirgin bir biçimde ataerkil söylem üzerine kurulduğu görülmektedir (Moran, 2002: 156; Enginün, 2006: 234). Yazarın eserlerinde kadın temsilleri, modernleşme sürecinin yarattığı ikili karşıtlıklar üzerinden kurgulanmaktadır (Berktaş, 2022: 148). Bu temsiller, geleneksel "Şark" kadını (domestik alan, annelik ve fedakârlık değerleriyle özdeşleştirilen) ile modern "Garp" kadını (eğitilmiş, özgür fakat ahlaki kaygıları

beraberinde getiren) şeklinde dikotomik bir yapı sergilemektedir (Çetin, 2018: 67).

3.1.1. KİRALIK KONAK ROMANI

Yakup Kadri'nin *Kıralık Konak* romanı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1922 yılında yayımlanan ilk romanıdır. Roman, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde İstanbul'da geçer ve üç kuşak arasındaki değer çatışmalarını işlemektedir. Seniha karakterinde simgelenen kadın özgürlüğüne ve modernleşmeye yönelik dönemin ataerkil kaygılarını yansıtan önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda, Naim Efendi'nin torunu Seniha karakteri üzerinden Batılılaşma ve modernleşme eleştirisi yapılırken, kadın özgürlüğü "ahlaki çöküş" ile özdeşleştirilmektedir (Baş, 2013: 1009). Seniha'nın "şeytan mevcudiyeti" ve "alaycılığı" vurgulanarak, kadının bireyselleşme ve özgürleşme talebi olumsuzlanmakta, bu durum aile kurumunun ve geleneğin çöküşünün bir göstergesi olarak sunulmaktadır. Bu romanda aynı evde yaşayan üç neslin kuşak çatışmasını merkezinde kadın karakter Seniha üzerinden anlatılmaktadır. Naim Efendi'nin torunu Seniha, Batılılaşmış bir kadını temsil ederken, Yakup Kadri, modernliği yozlaşma ve ahlaki çöküşün başlangıcı gibi göstererek dile getirmektedir. Romanında; Seniha'dan şu sözlerle bahsetmektedir:

Seniha, Frenklerin asır sonu diye vasıflandırdıkları bir genç kızdı; asır sonu, yeni bir nevi içtimai örnektir ki, harici ve dahili yaşayışında hale ve maziye ait her türlü kayıttan azade ve istikbalin henüz hazırlanan cereyanlarına tabidir. Seniha, daima en son çıkan moda gazetelerinin resimlerine benzerdi. Körpe, ince ve çalak vücudu, ipekböcekleri gibi daimî bir istihale içindeydi. İçi de tıpkı dışı gibiydi; tıpkı gözlerinin rengine benzeyen bir hususiyeti vardı, kâh ihtilaçlı, kederli, bulanık ve fena, kâh berrak, rakit ve ekseriya bir havai fişek gibi şenlikli idi. Fakat bu küçük, şeytan mevcudiyetinin hiç değişmeyen bir hususiyeti vardır ki, o da alaycılığı ve şuhluğudur. Seniha bu hazların özü ve timsali idi. (Baş, 2013: 1009).

Seniha'nın bireysel özgürlüğünü, aile kurumunun ve geleneğin çöküşü olarak simgelemektedir. Bu

noktada yazar, kadının özgürleşmesini toplumsal bir tehdit olarak işlemektedir. Berna Moran'ın da belirttiği gibi, Yakup Kadri'nin Seniha karakterine yönelik zaman zaman olumlu izlenimler yaratma çabası görülse de derinlikli analizlerin eksikliği nedeniyle karakter bir "tip" olmaktan öteye geçememektedir (Moran, 1983: 136-152). Bu bağlamda, yazarın modern kadın karşısındaki tutumunun çelişkili olduğu ve kadın özgürleşmesini toplumsal bir tehdit olarak algıladığı görülmektedir.

3.1.2. SODOM VE GOMORE ROMANI

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1928 tarihli *Sodom ve Gomore* romanı, I. Dünya Savaşı sonrasındaki işgal İstanbul'unu ve beraberindeki sosyal dejenerasyonu ele almaktadır. Eser, İncil'deki günahkâr şehirler *Sodom ve Gomore* metaforunu kullanarak, işgal altındaki İstanbul'un ahlaki çöküşünü alegorik bir düzlemde işlemektedir. Feminist epistemoloji açısından dikkat çekici olan nokta, modernleşme sürecindeki yozlaşmanın kadın bedeni ve kimliği üzerinden temsil edilmesidir. Romanın merkezi karakterlerinden Leyla'nın işgal kuvvetlerinden Captain Gerald Jackson ile yaşadığı ilişki, oryantalist söylemin tersine çevrilmiş bir yansıması olarak okunabilir (Baş, 2003).

Leyla karakterinin iç dünyasındaki çatışma, ulusal kimlik ve bireysel arzu arasındaki gerilimi yansıtmaktadır. Bu gerilim, postkolonyal feminist teorinin öne sürdüğü "çifte sömürgeleştirme" (double colonization) kavramıyla analiz edilebilir. Bu kavram, kadınların hem sömürgecilik hem de ataerkillik baskılarını aynı anda deneyimlemelerini ifade etmektedir (Peterson ve Rutherford, 1986). Yani, kadınlar sadece sömürgeleştirilmiş bir özne olarak değil, aynı zamanda bir kadın olarak da sömürgeci iktidara direnmek zorundadırlar. Yazarın Leyla için kullandığı "Onun çehresi bu soğuk ve solgun kış ayının çehresi gibi camid ve muammalıdır" betimlemesi, kadın özneyi nesneleştiren eril bakışın tipik bir örneğidir. Karaosmanoğlu'nun diğer eserlerinde de görülen "şeytan", "kedi", "mermer" gibi metaforlar, kadın

kimliğini demonize eden ataerkil söylemin göstergeleri olarak değerlendirilebilir (Karaosmanoğlu, 1966).

Romandaki Batılı karakterlerin ve işbirlikçilerinin temsili, heteronormatif düzeni bozan bir "sapkınlık" söylemi üzerinden kurgulanmıştır. Kadın karakterlerin "ahlaksızlık ve rezilliğin sabit timsalleri" olarak konumlandırılması, ataerkil milliyetçi söylemin kadın bedeni üzerindeki hegemonik kontrolünü yansıtmaktadır (Bora, 2017:72). Romanın finalinde Leyla'nın eski nişanlısının ayaklarına kapanması sahnesi, eril tahakkümün restore edilmesi ve kadın öznenin tabi kılınması olarak okunabilir.

3.1.3. YABAN ROMANI

1932 yılında yayımlanan *Yaban* romanı, Türk edebiyatının önemli eserlerinden biri olarak, Kurtuluş Savaşı döneminde Anadolu'nun köylerinde yaşanan sosyal ve bireysel çatışmaları derinlemesine incelemektedir. *Yaban* romanındaki kadın temsili, ataerkil söylemin kadın bedeni ve kimliği üzerindeki tahakkümünü açıkça ortaya koymaktadır (Gilbert ve Gubar, 2020: 73). Ahmet Celal, köydeki yaşamı ve köylülerin dünyasını anlamaya çalışırken, kendisini "yaban" olarak konumlandırmaktadır. Ahmet Celâl'in modernleşmiş bir entelektüel olarak köylü kadını anlamlandırma çabası ve köylü kadınının maruz kaldığı sosyal baskılar, cinsiyete dayalı hiyerarşik yapılanmanın tezahürü niteliğindedir (Moi, 1995: 45). Ahmet Celal'in âşık olduğu Emine karakteri, köy yaşamının zorluklarını ve kadınların maruz kaldığı baskıyı sembolize etmektedir. Romanda kadın ve doğa arasında kurgulanan sürekli bağlantı, ekofeminist eleştirinin de vurguladığı üzere, ataerkil düzenin hem doğayı hem de kadını tahakküm altına alma eğilimini göstermektedir (Plumwood, 2023: 21).

Eserde kadınların hayvanlara, yırtıcı yaratıklara ve çürümüş varlıklara benzetilmesi, kadını fiziksel ve zihinsel olarak "kokuşmuş" olarak değerlendiren eril bakışın manifestosudur. Bu metaforik anlatımda yazarın ataerkil bir perspektif benimsediği, kadını aşağılayan bir söylem

geliştirdiği gözlemlenmektedir. Örneğin "su gibi toprak da iğrenç bir hastalığa yakalanmış" ya da "köy, bataklıkta bir uyuz manda gibi kokuyor" ifadeleriyle köyün ve doğanın üzerinden olumsuz kadın imgesi inşa edilmektedir (Alver, 2021: 52-53). Bununla birlikte, Emine'nin varlığıyla doğanın berrak ve canlı bir form kazanması, Showalter'ın (1977: 89) işaret ettiği gibi, eril anlatıcının kadınlara yönelik çelişkili ve değişken tutumunu açığa çıkarmaktadır.

3.1.4. ANKARA ROMANI

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1934 yılında yayımlanan *Ankara* romanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarını ve Ankara'nın başkent oluş sürecini analiz etmektedir. Eserin merkezi karakterlerinden Selma Hanım, İstanbul'dan Ankara'ya göç ederek yeni bir yaşam tesis etmeye çalışmaktadır. Selma Hanım, modernizasyon sürecinde kadınların sosyal hayattaki konumunu ve önemini temsil etmektedir. Cumhuriyet'in getirdiği reformlar ve modernizasyon gayretleri, Selma Hanım'ın yaşamı üzerinden tahlil edilmektedir. Romanda kadın temsilinin transformasyonu, bilhassa Selma karakteri üzerinden problematize edilmektedir. Yazar, modernizasyon sürecinde kadın kimliğini yeniden tanımlarken çelişkili bir tutum sergilemektedir (Kandiyoti, 1988: 274). Romanın 1934'te, dönemin mühim kadın hakları savunucusu ve kadınlar hakkındaki düşüncelerini 1921'de sert bir mektupla eleştiren Selma Rıza'nın vefatından kısa bir süre sonra yayımlanması, ana karakterin isminin "Selma" olarak seçilmesinin tesadüfi olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bir diyalogda romanın kadın kahramanı Selma'nın, yeni nesil ile kendilerininkini karşılaştırarak "bence bu yeni nesilde bizim neslimizin derinliği yok" (Bora, 2017: 107) diye yakınmasının aktarılması, karakterin tıpkı Selma Rıza gibi entelektüel diyaloglarda bulunduğunu işaret etmektedir.

Romandaki Selma karakterinin "bir tropika çiçeği", "bir lüks eşyası", "bir faydasız süs", "bir zevk aleti" (Karaosmanoğlu, 1972: 130) olarak tasvir edilmektedir. Bu metaforik anlatım, kadının

objeleştirilmesini ve cinsiyete dayalı rollerin rijit sınırlarını yansıtmaktadır (Moi, 1995: 34). Selma'nın öznellikten uzaklaştırılarak estetik ve cinsel değerler üzerinden tanımlanması, feminist literatürün işaret ettiği patriarkal söylemin karakteristik bir örneğidir.

Romanın ilerleyen bölümlerinde Selma'nın "*kürklü, kadife şapkalı ve beyaz eldivenli mahluk*" (Karaosmanoğlu, 1972: 144) olarak betimlenmesi, Gilbert ve Gubar'ın (2020) "canavar/melek" dikotomisi kavramıyla analiz edilebilir. Bu söylemsel strateji, modernleşen kadını "ötekileştirme" ve "şeytanileştirme" eğiliminin tezahürüdür (Spivak, 2023: 271).

Kemalist modernizasyonun karakteristik bir özelliği, kamusal alana çıkan kadınları cinselliklerinden arındırması, onları cinsel açıdan 'nötralize etmesidir'- bu da patriarkal müzakerenin bir unsurudur (Kandiyoti, 1988: 282). Karaosmanoğlu'nun *Ankara* romanında, "içinde bir cerahatli çiban gibi işleyen cinsiyeti" ile eski düzenin dejenerasyonunu taşıyan eski genç kız tipine karşı çıkartılan yeni genç kızın, "bir oğlan çocuğundan hiç farkı" yoktur: "Ne göğüs, ne kalça ... Öyle dümdüz, öyle fidan gibi bir kız vücudu ki, eski Yunan fresklerindeki Hennafrodüa bedenlerinin tam örneğidir". Cinsiyetsizlik zırhı gibi kuşanılan tayyör-döpiyes, "Cumhuriyet kızları"nın üniforması olur (Bora, 2017: 155). Bu durum, modernleşme sürecinde kadın bedeninin nasıl politik bir müzakere alanına dönüştüğünü ve kadınların özgürleşmesinin paradoksal biçimde cinsiyetsizleştirme üzerinden kurgulandığını göstermektedir.

Karaosmanoğlu'nun eserinde gözlemlenen bu paradoksal tutum, Cumhuriyet dönemi modernizasyon sürecinin kadın kimliği üzerindeki çelişkili etkisini yansıtmaktadır. Showalter'ın (1977: 13) teorize ettiği gibi, edebi metinlerdeki kadın temsilleri, dönemin cinsiyet rejiminin kodlarını açığa çıkarmaktadır. Yazarın modernizasyon karşısındaki tutarsız pozisyonu, kadın karakterlerin temsilinde belirgin biçimde tezahür etmektedir (Parla, 1990: 89).

3.1.5. KADINLIK VE KADINLARIMIZ ESERİNDE ATAERKİL SÖYLEM

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız* adlı eseri, 1913'te kaleme alınmış ancak I. Dünya Savaşı'nın etkisiyle 1923'te yayımlanabilmiştir. Eser, dokuz tematik bölümden oluşmaktadır. "Bir İzah" başlıklı ilk bölüm, kadınların "ıslah edilmesi" meselesini ele alarak başlamaktadır (Karaosmanoğlu 1940: 61). Eserin söylemsel analizi, yazarın kadın kimliğine yönelik geleneksel bakış açısını ve cinsiyete dayalı rol dağılımını yansıtan retorik unsurları ortaya koymaktadır.

Feminist eleştiri kuramının öncülerinden Moi'nin (1995) belirttiği gibi, edebi metinlerdeki kadın temsilleri, toplumsal cinsiyet rejiminin kodlarını açığa çıkarmaktadır. Eserde kullanılan dil ve söylem, hooks'un (2022) feminist teoride vurguladığı ataerkil tahakküm biçimlerini örneklemektedir. Yazarın kadınları küçümseyici ifadeleri ve cinsiyet eşitsizliğini normalleştiren yaklaşımı, Spivak'ın (2023) "madun" kavramı bağlamında değerlendirilebilir.

Bir İzah bölümünde yer alan aşağıdaki alıntı, yazarın ataerkil bakış açısını net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Demincek ben eğilim yerden alayım diye mendilini düşürürken ve arada bir gözünün ucu ile bakarak – güya kendiliğinden açılıyormuş gibi olan- gerdanını ince başörtüsünün ucu ile örtmeye çalışırken ne kadar ciddi idi! (Karaosmanoğlu, 1940: 61-62).

Bu pasajda, yazar metaforik bir dil kullanarak kadın-erkek ilişkilerini eleştirel bir perspektiften ele almaktadır. Metin, kadın bedeninin ve davranışlarının eril bakış açısıyla kodlanmasını örneklemektedir. Karaosmanoğlu'nun kullandığı ironik söylem, kadın özneyi modernleşme sürecinin çelişkili bir figürü olarak konumlandırmaktadır. Kristeva'nın (1980) işaret ettiği gibi, eril bakış açısının kadın bedenini ve davranışlarını nesneleştiren ve kontrol altına almaya çalışan yaklaşımı görülmektedir. Yazar, kadının davranışlarını "yapay" ve "hesaplı" olarak

değerlendirerek, kadın özneliğini ikincilleştirmektedir. Metnin "eril yazın" kavramı çerçevesinde, kadın bedenini ve davranışlarını erkek bakış açısıyla kodladığı görülmektedir (Cixous vd., 1976). Yazar, "Nasıl ki, birçok medeniyetler de kadınların öyle göz ucu ile bakışında yıkılıp gitti" ifadesiyle, toplumsal çözülmeyle kadın kimliği üzerinden sorunsallaştırmaktadır. Bu yaklaşım, Osmanlı modernleşme sürecinin kadın-erkek ilişkilerindeki dinamikleri yansıtmaktadır (Kuzgun, 2019: 62). Karaosmanoğlu'nun düşünce sisteminde, toplumsal ilerlemenin ataerkil bir yapı içerisinde, kadınların geleneksel rollerini sürdürmesiyle mümkün olabileceği varsayımı hakimdir. Bu bağlamda, yazar kadın özneyi modernleşme karşısındaki muhafazakar direncin sembolik bir temsilcisi olarak konumlandırmaktadır.

Eserin "Yoldan Çıkmış Bir Kadın" bölümü ataerkil düşünce sisteminde kadının ötekileştirildiği görülmektedir (Irigaray, 2024). Dil ve söylemin erkek egemen bir yapıya sahip olduğu durumlarda, kadınlar toplumsal ve kültürel olarak ötekileştirilir. Bu bağlamda yazar, toplumsal normlardan sapan kadını şeytanlaştırarak, Foucault'nun kavramsallaştırdığı iktidar-bilgi ilişkileri içerisinde disipline edici söylemi yeniden üretmektedir (2019). Söz konusu bölümde şu ifadeler yer verilmektedir:

Yoldan çıkmış kadın! bu ne demektir bilir misiniz? Facialı bir söz ki kürei arz üzerinde birdenbire tek başına, kimsesiz ve avare kalmış saçlı bir mahlukun şeytani maceralarını tarif eder. Kabil midir ki, bizde bu maceraya katılalım? Bilerek böyle bir cehenneme atılalım. Hayır, zavallı muhibbem siz oraya yalnız, yapyalnız gideceksiniz. Ayaklarınız çıplak, göğsünüz şerha şerha, saçlarınız karmakarışık ve dizlerinize kadar çamurla mülemma, siz oraya doğru sürüne sürüne tek başınıza yürüyeceksiniz. (Karaosmanoğlu, 1940: 69)

Karaosmanoğlu'nun "yoldan çıkmış kadın" metaforu, toplumsal ve ahlaki normlardan sapma gösteren kadın özneyi temsil etmektedir. Metinde kullanılan "şeytani maceralar" ve "cehenneme atılma" gibi metaforik unsurlar, Butler'ın (2019)

toplumsal cinsiyet performativitesi teorisi bağlamında, normatif cinsiyet rollerinden sapmanın nasıl cezalandırıldığını göstermektedir. Metin, kadın bedeninin ve varoluşunun ataerkil söylem içerisinde nasıl disipline edildiğini örneklemektedir. Yazarın Hz. Havva anlatısına referansla kurduğu şu pasaj, ataerkil söylemin mitolojik kökenlerini açığa çıkarmaktadır:

Ne yaptınız da böyle bir cezaya, böyle bir ukubete düşer oldunuz? Bedbaht Havva, senin yediğin şey muhakkak memnu bir meyvadan ibaret değildi. Sen aynı zamanda muhakkak bir şeytanın etinden de yedin. Çünkü neslinin kanında hala sönmeyen bir ateş var. (Karaosmanoğlu, 1940: 70-71)

Sonuç olarak, bu bölümün feminist eleştirel analizi, erken Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatında kadın kimliğinin nasıl sorunsallaştırıldığını ortaya koymaktadır. Karaosmanoğlu'nun metni, Kristeva (1980) ve Irigaray'ın (2024) teorik çerçevelerinde değerlendirildiğinde, ataerkil söylemin kadın özneyi nasıl marjinalleştirdiğini ve dışladığını göstermektedir. Bu bağlamda, metin dönemin toplumsal cinsiyet rejimini ve modernleşme sürecindeki çelişkili kadın temsillerini yansıtan önemli bir tarihsel belge niteliğindedir.

Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız* eserinin "Bir Yeni Geline" başlıklı bölümünde, toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın kimliğine dair ataerkil söylem belirgin biçimde görülmektedir. Yazar şu ifadeleri kullanmaktadır:

Ne hüsnünüze ne iffetinize ne hararetinize güveniniz. Erkeği çeken bunların hiçbiri değildir. Bir tarafta metrukeler vardır ki bu faziletlerin hepsine maliktiler diğer tarafta öyle maşukalar görürsünüz ki ne güzeldirler ne zekidirler ne afitirler ne de hararetlidirler fakat kahkahalar ile evler yıkarlar, bir nimnigah ile beldeler yıkarlar, o rütbe kudretlilerdir. Çünkü bütün sizin hazinelerinize bedel bu kadınların vücudu müthiş ve cazip bir usareyle mücehhezdir. O usare ki hilkatın kuvvetidir. (Karaosmanoğlu, 1940: 73-74)

Butler'ın (2019) performativite teorisi bağlamında değerlendirildiğinde, metinde kadın bedeninin ve

varoluşunun "usare" (özsu) metaforu üzerinden biyolojik determinizme indirildiği görülmektedir. Yazar, kadınların fiziksel güzellik, iffet ve zekâ gibi niteliklerini "hazine" metaforu üzerinden değerlendirirken, Irigaray'ın (2024) işaret ettiği eril söylemin kadın özneyi nesneleştiren yapısını örneklemektedir.

Spivak'ın (2023) "madun" kavramı çerçevesinde, yazarın "metrukeler" (terk edilmiş kadınlar) ve "maşukalar" (âşık olunan kadın) dikotomisi üzerinden kurduğu söylem, kadın özneyi ataerkil değer yargıları içerisinde konumlandırmaktadır. "Hilkatın kuvveti" ifadesiyle kadın varoluşunu biyolojik ve cinsel düzleme indirgeyen bu yaklaşım, Kristeva'nın (1980) feminist eleştirisinde vurguladığı eril yazın geleneğinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır.

Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız* eserinin "Çarşafa ve Peçeye Dair" bölümünde, yazar kadın bedeni ve giyimi üzerindeki ataerkil denetim mekanizmalarını açığa çıkaran bir söylem geliştirmektedir. Metinde şu ifadelere yer verilmektedir:

Bu çirkin asrın ve bu çirkin muhitin yegâne süsü, yegâne güzelliği sizin çarşafınız ve peçenizdir. Sizi böyle gördükçe çarşafsız, peçesiz kadın tahayyül edemiyorum. Sizi güneşten, havadan, sizi kem nazardan sakındık ta böyle yaptık. Yazık değil mi ki o saçlara güneş vursun o yüzü havalar tozlar hırpalasın. Yazık değil mi - maazallah- o gözlerin harimine kolayca laubali bir yabancı gözün kıvılcımı sıçasın? Niçin başka cinsten kadınlara bakıp ta başınızda garip mütalaalara meydan açıyorsunuz? Onlardan size ne? Sakın onları çıkarmayınız, sakın onları atmayınız. O (Allah) kitabında sizi zikretti, o vakitten beri siz mukaddes meyanına girdiniz; artık ne hale ne maziye ne de atıye mensupsunuz. Yalnız unutmayınız ki sizi bu mertebeye, bizim aşkımız, bizim hürmetimiz, bizim kıskançlığımız ı s 'ad etti. (Karaosmanoğlu, 1940: 79-80-81)

Bu pasaj, Foucault'nun (2019) "gözetim ve ceza" kavramları çerçevesinde analiz edildiğinde, kadın bedeninin disipline edilmesine yönelik söylemsel

pratikleri örnelemektedir. Çarşaf ve peçe kullanımının dini ve geleneksel gerekliliklerin ötesinde, erkek egemen toplumsal yapının kontrol mekanizmalarını yansıttığı görülmektedir (Butler, 2019). "Sizi güneşten, havadan, tozdan sakındık" ifadesi, Spivak'ın (2023) madun özne kavramıyla ilişkilendirilebilecek şekilde, kadın öznenin failliğinin erkek korumacılığı altında nasıl sınırlandırıldığını göstermektedir.

Karaosmanoğlu'nun bu metni, Irigaray'ın (2024) "fallus-merkezci" söylem eleştirisi bağlamında değerlendirildiğinde, kadın öznenin erkek bakışının nesnesi konumuna indirildiği ve bireysel özerkliğinin reddedildiği görülmektedir. Yazar, dönemin modernleşme sürecinde kadın kimliğinin nasıl problematize edildiğini göstermesi açısından önemli bir tarihsel metin sunmaktadır.

Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız* eserinin "Süse Düşkün Bir Kadına" bölümünde, toplumsal cinsiyet normları ve kadın kimliğine ilişkin ataerkil söylem belirgin biçimde görülmektedir. Yazar kadınları şu sözlerle eleştirmektedir:

Kocasının omuzu üstünden aşıkına göz kırpan ve iffeti hiç kimseye yakıştıramayan kadınlardan, evli adamları yoldan çıkarmaya çabalayan genç kızlarda, altmışlık zengin dulların arabaları etrafında toz ve duman içerisinde sararıp solan gençlerden...

Metin şöyle devam etmektedir:

Mükalememiz artık hep, ipeklere, tüylere, taşlara ve boyalara münhasır kalıyor... Sizi hiçbir gün, çocuklarınızı hakiki bir valide cuşış ile derağuş ederken görmedim. Onları her zaman dudaklarınızın ucu ile uzaktan öpüyorsunuz. Çünkü göğsünüzü örten danteller sizin için inkâr etmeyiniz onlardan daha kıymetli.... (Karaosmanoğlu, 1940: 82-83)

Karaosmanoğlu'nun modernleşme sürecindeki Türk kadınlara yönelik eleştirileri, toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimini ve normatif kadınlık anlayışını yansıtmaktadır. Yazar, kadınların materyal kültüre yönelimini ve geleneksel rollerden uzaklaşmasını problematize

etmektedir. Spivak'ın (2023) "madun" kavramı bağlamında, metindeki "kocasının omuzu üstünden aşıkına göz kırpan" ifadesi, kadın öznenin ahlaki değerlerden sapmasına yönelik ataerkil kaygıyı temsil etmektedir.

Feminist eleştiri kuramcısı Irigaray'ın teorik çerçevesi bağlamında değerlendirildiğinde, Karaosmanoğlu'nun metinsel söyleminde kadın özneyi materyal sembolizm ("ipekler, tüyler, taşlar ve boyalar") aracılığıyla konumlandırması, eril merkezli düşünce yapısının tezahürü olarak okunabilir. Benzer şekilde, annelik performansının değerlendirilmesinde kullanılan retorik ("çocuklarınızı hakiki bir valide cuşış ile derağuş ederken görmedim"), kadınların duygusal kapasitesini hegemonik bir bakış açısıyla problematize etmektedir. Bu söylemsel strateji, ataerkil normların yeniden üretilmesine hizmet eden bir mekanizma olarak işlev görmektedir. Yazarın kadınları birey olarak değil, toplumsal roller üzerinden değerlendirmesi, dönemin cinsiyetçi söylemini ve gelenekselci bakış açısını yansıtmaktadır. Bu bağlamda metin, Türk modernleşme sürecindeki toplumsal cinsiyet rejiminin dönüşümüne ışık tutan önemli bir tarihsel belge niteliğindedir.

Karaosmanoğlu'nun *Kadınlık ve Kadınlarımız* eserinin "Can sıkıntısı" bölümünde, cinsiyete dayalı sosyal normların kadınların bireysel duygularını dahi kısıtladığı görülmektedir. Yazar şu ifadeleri kullanmaktadır:

Sıkılıyorum! dediniz. Ben sustum, önüme baktım. İçimden; sıkılıyormuş zavallı kadın! Vazifesini unutmuş, gayesini kaybetmiş, kendinden uzaklaşmış gümrak mahluk, sıkılıyor! (Karaosmanoğlu, 1940: 87)

Bu ifadeler, dönemin kadına bakış açısını çarpıcı bir şekilde yansıtmaktadır.

Bu metin, toplumsal normların kadınların duygusal ifade özgürlüğü üzerindeki kısıtlayıcı etkisini eleştirel bir perspektiften incelemektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin sosyal yapılandırma süreçleri ve bunların güç ilişkilerinin

sürdürülmesindeki işlevi, feminist teörinin temel tartışma konularından birini oluşturmaktadır (Butler, 2019: 78). Kadınların duygusal ifadelerinin ataerkil sistemin hegemonik yapıları tarafından şekillendirildiği görülmektedir (Foucault, 2019: 123-145).

Kadınların "görev" ve "gaye" gibi sosyal roller üzerinden tanımlanması, onların bireysel varoluşlarının sistematik olarak yok sayıldığını göstermektedir (Spivak, 2023). Bu yaklaşım, Beauvoir'ın (2019) "kadın doğulmaz, kadın olunur" tezini destekler niteliktedir. Yazar, modernleşme sürecinde dahi kadınların özerk bireyler olarak değil, belirli sosyal işlevleri yerine getirmekle yükümlü varlıklar olarak konumlandırıldığını vurgulamaktadır.

"İzdivaca Dair" bölümünde yer alan

İlim ve fikir sahasında sendeleyip düşecek kadar beceriksiz olmamakla beraber sakın kardeşim sakın, dikkat et ki dimağı kalbinden daha mütakamil olmasın... Eğer karşıma maazallah, bir de hukuku nisvan, medeniyeti hazır, terakkiyatı milliye gibi şeylerden bahseden bir kadın dikecek olursan benim felaketime sebebiyet verirsin, istikbalimi mahvedersin, kardeşim! (Karaosmanoğlu, 1940: 93)

ifadeleri, dönemin modernleşme söylemindeki çelişkileri ortaya koymaktadır. Bu pasaj, modernleşme sürecinde kadın eğitimi ve entelektüel gelişimine yönelik var olan çekinceli yaklaşımı açıkça göstermektedir.

Metindeki "dimağı kalbinden daha mütakamil olmasın" ifadesi, kadın öznenin entelektüel kapasitesinin bilinçli olarak sınırlandırılması gerektiğine dair ataerkil kaygıyı yansıtmaktadır (Irigaray, 2024). Irigaray'a göre, eril düşünce sisteminde kadın, erkeğin "öteki"si olarak konumlandırılmakta ve bu "ötekilik" üzerinden tanımlanmaktadır. Modernleşme söyleminin ardındaki geleneksel cinsiyet rollerinin sürdürülme çabası açıkça görülmektedir. Kristeva (1980)'nın "abjection" (bayağılık) kavramı, burada kadının entelektüel varlığının tehlikeli ve düzen bozucu bir unsur olarak algılanmasını açıklamaktadır.

Karaosmanoğlu'nun metni, kadınların kendi sınırlandırılmalarına rıza göstermelerini sağlayan hegemonik söylemin bir örneğini oluşturmaktadır. Yazar, kadınların eğitim ve entelektüel gelişimini bir tehdit olarak algılayan ataerkil düşünce yapısını yansıtırken, aynı zamanda bu düşünce yapısının modernleşme sürecindeki paradoksal konumunu da ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Karaosmanoğlu'nun eseri, Türk modernleşme sürecindeki cinsiyet temelli paradoksları yansıtan önemli bir metin olarak değerlendirilebilir. Yazar, sözde modernleşme söylemine rağmen, kadın öznenin geleneksel roller içinde sınırlandırılmasını savunan hegemonik erkek bakış açısını temsil etmektedir. Bu metin, Türk modernleşme tarihinde kadın hakları ve özgürlükleri konusundaki çelişkili tutumların anlaşılması açısından önemli bir kaynak niteliğindedir.

3.2. İKDAM GAZETESİNDEKİ AYRIMCI SÖYLEMLER

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Bab-ı Ali Caddesi'ndeki bir kitapçıda karşılaştığı "İzmir Hediyeleri" adlı esere ilişkin değerlendirmeleri, dönemin cinsiyetçi dil kullanımını ve ayrımcı söylemlerini yansıtan önemli bir metin niteliğindedir. İshak müstear ismiyle yayımlanan bu esere yönelik, 30 Ocak 1921 tarihli *İkdâm* gazetesinde yayımlanan eleştirel yazısında, dönemin ataerkil söylem pratiklerini örnekleyen ifadeler yer almaktadır.

Küçücük Bir Risale Münasebetiyle,

Bab-ı Ali caddesinin kitapçı dükkanlarından birinin camekanında yalnız ser levhasıyla gözüme ilişti: "İzmir Hediyeleri, "Melihâ Hanım'ın romanı", "Sevdavi Mektuplar", "Sherlock Holmes", "Nick Carter" gibi birçok başka kitaplar arasında idi. Ancak iki üç formalık küçük bir risale ki koca camekanın bir köşesinde bu kadar acayip ser levhalı kitaplar arasında mahsun, yalnız ve gariban bir durumu var. Böyle bir şey benim gibi bağıryanık bir İzmirli'den başka kimin nazar-ı dikkatini celp edebilir? Muharririnin adı sadece "İshak"tır ve bu hediyeler aziz bir şehidin ruhuna ithaf

edilmiştir. Aziz bir şehit. Bu mutlaka bizim memlekette olanlardan biri olacak, acaba hangisi? Hazin bir tecessüsle kitabı alıyorum.

Bunu Tanzimat'ın dertli çocuklarından biri yazmış. Mütevazı ve kısacık mukaddimesinde diyor ki: "kalp atışlarını körüklememek, yanmasına mâni olmak ne fena şeymiş!" Yıllarca evvel Türk milletinin varlığında ilk bahtsızlık alametleri belirmeye başladı. O bahtsızlıkların acısını tasvir etmek kahramanlığını gösteren olmadı ve bu kümmel acılar çoğaldıkça katmerlendi. Yarattığı badireden kurtulmak için dünkünü unuttu. Bir memleketin felaketine herkesten evvel, yazan ve düşünen evladının ağlaması lazım gelirken bizde iş hep aksine oldu. (İkdam Gazetesi, 20 Ocak 1921)

Bu pasajda, Yakup Kadri'nin Bab-ı Ali'deki bir kitapçı vitrininde gördüğü "İzmir Hediyeleri" adlı risaleye dair ilk izlenimlerini aktarması, dönemin edebi ve sosyal atmosferini yansıtmaya açısından önemlidir. Popüler yerli ve yabancı eserlerin arasında mütevazı bir şekilde duran bu risalenin tasviri, Millî Mücadele döneminin edebi üretimindeki öncelikleri ve toplumsal hafızayı yansıtmaktadır.

"İzmir Hediyeleri" nin muharriri "Alsas Loren" in Fransız mütefekkirlerine ve Fransız şairlerine yıllarca neler ilham ettiğini ve son günlerde "kayyume" meselesinin en fantazyeli bir şairden nasıl sert bir kahraman çıkardığını hatırlattıktan sonra: "halbuki bizim milli acımız yanında Fransa'nın "Alsas Loren"i, İtalya'nın kayyumesi " Sicilya" çıbanından başka bir şey değildir." diyor ve şimdiye kadar memleketin yazan ve düşünen evladının yüreğimizde açılan ve hala en hadd-i evca'ıyla işleyen bu müthiş yaradan bahsetme işine şaşıyor. Filvaki'; İzmir için iki seneden beri yazılan ve söylenen şeylerin hepsi de sayılmayacak kadar az ve hatırlanmayacak kadar sönük ve özsüz birkaç yevmi gazete makalesiyle beş on propaganda Risalesinden ibarettir. Başka bir millette böyle bir hadise ne diyorum! böyle bir haile sanat ve edebiyat sahalarında kim bilir; ne mühib aksisedalar uyandırır, ne dostani eserlerin doğuşuna sebep olurdu. Halbuki bizde ta yurdumuzun göbeğinde patlayan Yunan

toplarının seslerini derin bir ölü sükutu takip etti. Fakat bu sükût yalnız fikir ve şiir sahasına racidir. Filvaki ise, Türk milletinin timsali böğrüne ok saplanmış bir arslandır. Bu arslan bir taraftan etine gömülmüş oku dişleriyle söküp çıkarmaya uğraşır, diğer taraftan kükreyerek ileriye doğru atılıyor. Milletler nevi nevidir. Kimisi destanını mürekkeple kâğıt üzerine, kimisi kendi kanıyla kendi toprağına yazar. Biz söz ve nümayiş milleti değiliz. Kim bilir kaç yüz "İlyada"ya mevzu teşkil edecek kadar müheyyic, büyük, muhteşem ve maceralı olan mazimizden bir destan çıkarmayı bile düşünmedik. Tarihimizi yazanlar hep durgun ve ağır üsluplu mütevazı, hâkim adamlardır. Fakat acaba buralar bir takım ahenkdar şairler olsa idiler, anlattıkları vaka-i'den, esaslarını söyledikleri kahramanlardan daha muazzam daha ulvi bir şey yapabilecekler mi idi? Hiç zannetmiyorum. Türk'ün işlediği iş, daima söylediği sözden daha büyüktür. Biz destan yazmıyoruz, fakat yapıyoruz. Tarihi ikiye ayıran kılıcın şuracıkta, yani başımızda asılı durduğunu unutmayalım. (İkdam Gazetesi, 20 Ocak 1921)

Yakup Kadri, Türk milletinin suskunluğunu ve eyleme dayalı direniş karakterini sosyolojik bir perspektiften ele almaktadır. Batı'nın "söz ve nümayiş" odaklı tepkiselliğine karşın, Türklerin acılarını içselleştirerek eyleme dönüştürmesini milli bir karakter özelliğı olarak değerlendirmektedir.

Metinde dönemin sosyal rol dağılımını yansıtan dikkat çekici bir yaklaşım da görülmektedir. Yakup Kadri, "Eli işte iken ağzı söylenişte olmak ise yalnız kadınlara yaraşır" ifadesiyle, konuşmayı ve şikayeti kadına özgü bir zaaf olarak nitelendirmekte, suskunluğu ise erkeğe has bir erdem olarak yüceltmektedir.

"İzmir Hediyeleri" muharriri bizim sükutumuzda şaşmasın, zira iş başında sükût etmek erlerin şanıdır. Eli işte iken ağzı söylenişte olmak ise yalnız kadınlara yaraşır. Gerek harp esnasında gerek mütarekeden sonra Avrupa'da şarklı milletlerin yaygaralarıyla kulakları tıkanmış, beyinleri dolmuştu. Bana sorarlardı: "-Ne garip! Yalnız sizin sesiniz duyulmuyor. Yalnız siz susuyorsunuz!

Kendinizi müdafaa için söyleyecek hiçbir sözünüz yok mu?" Evet, o zaman şarkın bütün o gürültücü, yaygaracı, şirret milletleri ortasında susan yalnız bizdik ve hala biziz. Bugünkü gündeki taraf taraf köylerimiz yakılıyor, mescitlerimiz topa tutuluyor, kadınlarımızla çoluk çocuklarımız süngüleniyor, kızlarımızın ırzına geçiliyor, yine susan biz ve haykıran onlardır.

"İzmir Hediyeleri" muharriri bu hale şaşmasın. Eli işte iken ağzı söylenişte olan kancıklar veya tafra-füruşlardır. Genç Manisalı'nın pek iyi hatırlaması lazım gelir ki küçücük kitabının birçok yerlerinde kendisinden bahsettiği ve hazin bir tevazuuyla ismini söyleyemediği kahraman şehidin evsafından birisi de sükutilikti. Eğlenide olsun, sıkıntıda olsun, daima gözleri yere merkez, yüzünün çizgileri hareketsiz ve tebessümü deruni idi. En öfkeli demlerinde ne evza'na fazla bir taşkınlık ne sesine fazla bir yükseklik gelirdi. Fakat hepimizden daha fazla taşkın bir hayatı olduğunu, hepimizden daha coşkun bir kalp taşıdığını cedlerinin mirası üzerindeki o necip ölümüyle ne güzel ispat etti. Bütün o etrafındaki geveze kahramanlar nereye gitti? O şimdi kendi toprağında ve ailesinin mezarında baş gövdesinden ayrı yatıyor.

Bundan başka, kitabının mütevazi ser levhasının altında, Türk milletinin en büyük ve en derin bir derdinden gayet mütevazı bir lisanla bahsetmesini bilen ve asıl adını "İshak" nam-ı müstearı altında saklayan bağıri yanık genç, Manisa'nın herkesten iyi bilmesi lazım gelir ki en hakiki, en samimi dertler terennüm edilemeyenlerdir. Dünyada edebiyat kapısından giremeyecek kadar büyük şeyler vardır. Öyle şeyler ki manasını yalnız ilahlar ve ilaheler anlayabilir ve tesiratına yalnız devler tahammül eder. İşte, bu İzmir felaketi bizim hepimiz için böyle fevka'l-beşer bir hailedir. (İkdam Gazetesi, 20 Ocak 1921)

Yakup Kadri, İzmir işgali karşısında Türk milletinin gösterdiği sessiz ve vakur duruşu yüceltirken, kadın ve erkek rollerine dair keskin bir ayrım yapıyor. Yazar, suskunluğu erkeklere has bir erdem olarak yüceltirken, konuşmayı ve dert yanmayı kadınlara özgü bir zaaf olarak görüyor. Özellikle

Manisalı şehidin karakterini tasvir ederken, onun sessizliğini, ağırbaşlılığını ve içe dönük yapısını övüyor, bunu gerçek kahramanlığın bir göstergesi olarak sunuyor. Metin boyunca, büyük acıların söze dökülemeyeceği, gerçek dertlerin "terennüm edilemeyecek" kadar derin olduğu fikri işleniyor. Yakup Kadri'nin bu yaklaşımı, dönemin ataerkil değer yargılarını yansıtmakta, kadını ikincilleştiren bir tutum sergilediğini göstermektedir. Öte yandan, Millî Mücadele döneminin kolektif suskunluğunu bir güç ve asalet göstergesi olarak yorumlamaktadır.

"İzmir Hediyeleri"nin "Kardeşimin Mektubu" ünvanlı bir parçasının sonunda şu cümleler okunuyor: "Sana yalnız bir hakikat daha söyleyeceğim. Evet, bu bir hakikattir. Türk milleti anladım ki felaketler karşısında lakayit görünmekle beraber acısını içinden, yasını kalpten tutuyormuş.

Kardeşim, burası kürenin en ateşli bir yeri oldu. Hani düşünürken titrediğimiz Yanardağlar yok mu? İzmir'in, Aydın'ın şimdi oralardan farkı kalmadı. Fakat bunu ne sen ne ben görünüşte ve çehrelerde aramayalım, inkisar-ı hayale düşeriz. Zira burada yanan kalplerdir.

Genç hemşehrim, sözleriyle, Türk'ün ıstırap çekişindeki hususunu ne kadar iyi sezdiğini isbat ediyor. Filvaki biz çehresinin hattuhali bozulmadan ağlayan ve kederimizi sevincimiz gibi içimizde taşıyan insanlardanız. Dünya yüzünde bizim kadar sessiz, bir millet daha yoktur. Bunu kemal-i katiyetle söyleyebiliriz. Bu halimizi nakisalarımız meyanında sayanlar var. Fakat biz onlardan değiliz. Çünkü biz ika ettiği bütün zararlara rağmen, fitri bir vakar ve necabet alameti olarak kabul ediyoruz. Vakar ve necabet ise ekseriya insana pahalıya mal olur. (İkdam Gazetesi, 20 Ocak 1921.çev: Sema Metin; Metin, 2024)

Yakup Kadri'nin *İkdam* gazetesinde yayımlanan mektubu, feminist eleştirel kuram çerçevesinde incelendiğinde, ataerkil düşünce yapısının 1920'li yılların başındaki Türk düşünce hayatındaki derin izlerini göstermektedir. Mektuptaki söylem kadınlık ve erkeklik rollerinin toplumsal inşasını açıkça ortaya koymaktadır.

Metindeki cinsiyetçi dil kullanımı ve ataerkil değer yargıları, hooks'un (2022: 89) belirttiği gibi, kadınları "öteki" olarak konumlandıran hegemonik erkeklik söyleminin tipik bir örneğidir. "Eli işte iken ağzı söylenişte olmak ise yalnız kadınlara yaraşır" ifadesi, Beauvoir'ın (2019: 156) "kadın olunmaz, kadın doğulur" tezini doğrular nitelikte, toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl dayatıldığını göstermektedir.

Mektuptaki ayrımcı dil ve cinsiyetçi söylem, Connell'in (2005: 134) hegemonik erkeklik teorisi bağlamında, erkek üstünlüğünü meşrulaştıran söylemsel pratiklerin açık bir örneğidir. Bu söylem yapısı, dönemin feminist hareketinin öncülerinden Selma Rıza'nın mücadelesinin tarihsel önemini daha da belirginleştirmektedir (Kandiyoti, 2015: 78).

4. SELMA RIZA'NIN EŞİTLİKÇİ DÜŞÜNCE YAPISI VE KADIN HAKLARI MÜCADELESİ

Osmanlı'da toplum kadına bakış açısını 1908 Meşrutiyet ile değiştirmeye başlamıştır. Feminizm kıvılcımlarından bir kadın hareketine dönüşümünü Osmanlı-Türk kadını için 1908-1935 yıllarını 1. Dalga Feminizmi olarak nitelendirmektedir (Dalaman, 2021: 19; Toprak, 2014). Dönemin kadın dergileri, Fraser'ın (2024: 491) "karşı-kamusal alan" kavramı bağlamında değerlendirildiğinde, hegemonik erkek söylemine karşı alternatif bir söylem alanı yaratma çabası olarak görülebilir. Selma Rıza'nın mücadelesi, hooks'un (2022: 112) "feminist bilinç" kavramıyla açıklanabilecek bir direniş örneği oluşturmaktadır.

Selma Rıza, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde önemli bir entelektüel figür olarak öne çıkmaktadır. Kendisi, imparatorluğun ilk Müslüman kadın gazetecisi ve erken cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının öncü romancılarından biri olmanın ötesinde, kadın-erkek eşitliği mücadelesinin teorik ve pratik düzlemdeki önemli temsilcilerinden biridir. Rıza'nın eğitimci ve aktivist kimliği, kadınların kamusal alanda varlık göstermesi ve politik öznellik kazanması yönündeki sistematik mücadelesinin temelini oluşturmuştur. 1908-1913 döneminde Hilal-i Ahmer Cemiyeti

(Kızılay)'ndeki genel sekreterlik görevi ve Adile Sultan Sarayı'nın eğitim kurumuna dönüştürülmesi sürecindeki katılımı, bu mücadelenin kurumsal düzlemdeki yansımalarıdır (Dalaman ve Metin, 2024).

Türk-Osmanlı kadın hareketinin düşünsel çerçevesini şekillendiren öncü düşünürlerden biri olan Rıza'nın entelektüel mirası, kadınların eğitim, siyaset ve medya alanlarındaki temsiliyetinin artırılmasına yönelik çok boyutlu bir yaklaşımı içermektedir. Bu bağlamda, dönemin önde gelen edebiyatçılarından Yakup Kadri ile gerçekleştirdiği tartışma, geleneksel kadın-erkek rollerine karşı geliştirilen eşitlikçi düşüncenin erken dönem örneklerinden birini teşkil etmektedir. Rıza'nın eğitimci ve aktivist kimliği, Spivak'ın (2023: 89) "madun" kavramı çerçevesinde, sessizleştirilen kadın öznenin kendini var etme mücadelesini temsil etmektedir. Bu bağlamda, İkdâm gazetesindeki mektup, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemindeki feminist hareketin ve ataerkil düşüncenin karşılaşmasını belgeleyen tarihsel bir metin niteliğindedir (Metin, 2024: 97-100).

4.1. SELMA RIZA, YAKUP KADRİ'YE CEVABEN YAZDIĞI MEKTUBUN İÇERİK ANALİZİ

Yakup Kadri'nin *İkdâm* gazetesinde yayımlanan yazısındaki mizojinist söylem, dönemin aydın kadınları arasında haklı bir tepkiye yol açmış, özellikle Selma Rıza'nın keskin eleştirisine hedef olmuştur. Laura Mulvey'in "erkek bakışı" (male gaze) kavramıyla açıklanabilecek bu yazı, dönemin hegemonik eril söyleminin tipik bir örneğini oluşturmaktadır (1975). Bu yazıya tepki olarak Selma Rıza, 31 Ocak 1921 tarihinde aşağıdaki mektubu kaleme almıştır.

İkdâm gazetesi muharrirlerinden Yakup Kadri Bey Efendi'ye,

Bu hitap biçimi, Selma Rıza'nın diplomatik üslubu ve profesyonel eleştiri metodolojisini yansıtmaktadır.

Sizin kimden ve ne cins bir mahlûktan doğduğunuzu bilmiyoruz; ancak, cihanın Türkler aleyhine kıyâm ettiği, pâyitaht-ı

saltanatın düşmanla mâlâmâl bulunduğu ve bu hercümerc içinde bekâyı millîyi temin için kadın, erkek, çoluk çocuk herkesin birbirine istinâd etmekten başka çaresi kalmadığı böyle elîm ve felâketli bir zamanda siz bir Türk muharriri, nasıl oluyor da milletin nısfından ziyâdesini teşkil eden kadınlara bu gibi kabîh sıfatları layık görüyorsunuz, bunu anlamak istiyoruz.

Çok söyleyen çok yanılır derler. Siz de acaba çok mu yazıyorsunuz, yoksa yazdıklarınızı bir defa dikkatle okumak zahmetini ihtiyar mı buyurmuyorsunuz, ne oluyor, arada bir öyle hatalı sözler sarf ediyorsunuz ki bunun vebâli yalnız size değil, nâmına kalem yürüttüğünüz millete yükleniyor.

Şimdilik lisânınıza biraz daha nezâhet ve fikrinize de o nispette selâmet temenni etmekle iktifâ eyleriz efendim.

İcâbında ismini ketme hâcet görmeyen bir kadın

Târîh-i İrsâli: Fî 31 Kânûn-i Sâni Sene 1921

(Taha Toros Arşivi, 2024)

Bu mektup, erken Cumhuriyet döneminde kadın hareketinin entelektüel derinliğini ve direniş potansiyelini gösteren önemli bir belge niteliğindedir. Mektubu şu başlıklar altında detaylı olarak inceleyebiliriz:

4.1.1. SOSYO-POLİTİK BAĞLAM VE TARİHSEL KONUMLANDIRMA

31 Ocak 1921 tarihi, Türkiye'nin ulusal kurtuluş mücadelesinin kritik bir evresine tekabül etmektedir. Bu dönemde, ülkenin varoluşsal bir mücadele verdiği ve toplumsal dayanışmanın hayati önem taşıdığı bir süreçte, kadınlara yönelik ayrımcı söylemlerin sürdürülmesi, Selma Rıza'nın eleştirisinin temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. Mektup, ulusal birlik ve beraberlik çağrısı yaparken, kadınların toplumsal konumuna yönelik saldırıları ustaca eleştirmektedir.

4.1.2. DİLSEL VE RETORİK STRATEJİLER

Mektuptaki dil kullanımı, dönemin edebi üslubunu yansıtmakla birlikte, yazarın entelektüel birikimini ve söz hâkimiyetini de ortaya koymaktadır.

Özellikle "kimden ve ne cins bir mahlûktan doğduğunuzu bilmiyoruz" ifadesi, ince bir ironi ve eleştiri barındırmaktadır. Bu retorik sorgulama, muhatabın kendi varoluşsal kökenini sorgulamaya davet ederken, kadınlara yönelik ayrımcı tutumun absürtlüğünü de vurgulamaktadır.

4.1.3. HEGEMONİK SÖYLEME KARŞI DURUŞ

Selma Rıza'nın mektubu, dönemin eril hegemonik söylemine karşı güçlü bir eleştiri sunmaktadır. Kadınların toplumun "nısfından ziyâdesini" oluşturduğu vurgusu, sayısal çoğunluğa rağmen maruz kalınan ayrımcılığın paradoksunu ortaya koymaktadır. Bu demografik vurgu, aynı zamanda kadınların toplumsal önemini ve görünürlüğünü de vurgulamaktadır.

4.1.4. ELEŞTİREL METODOLOJİ VE ETİK YAKLAŞIM

Mektupta kullanılan "çok söyleyen çok yanılır" atasözü, eleştirinin etik boyutunu güçlendirmektedir. Yazarın, Yakup Kadri'nin yazılarındaki özensizliği eleştirirken kullandığı bu yaklaşım hem geleneksel bilgelige atıfta bulunmakta hem de eleştirinin yapıcı niteliğini korumaktadır. Ayrıca, bu hataların sadece yazara değil, temsil ettiği millete de zarar verdiği uyarısı, toplumsal sorumluluk bilincini yansıtmaktadır.

4.1.5. ÖZNE KONUMU VE İMZA STRATEJİSİ

Mektubun "İcâbında ismini ketme hâcet görmeyen bir kadın" imzasıyla sonlanması, yazarın kendine olan güvenini ve düşüncelerinin arkasında durma cesaretini göstermektedir. Bu imza, dönemin kadın hareketinin gizlenme ihtiyacı duymadan, açıkça mücadele etme kararlılığının güçlü bir göstergesidir. İmzadaki bu tercih, aynı zamanda kadın kimliğinin gurur verici bir kimlik olarak sahiplenildiğini de vurgulamaktadır.

4.1.6. TARİHSEL VE EDEBİ DEĞER

Bu mektup, sadece bir protesto metni değil, aynı zamanda dönemin edebi üslubunu, entelektüel seviyesini ve kadın hareketinin olgunluğunu gösteren önemli bir tarihsel belgedir. Selma Rıza'nın kullandığı dil ve argümanlar, kadın hakları mücadelesinin düşünsel temellerini göstermesi

açısından değerlidir. Mektup, kadın hareketinin erken dönemlerindeki söylemsel stratejileri ve entelektüel birikimi anlamamız açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir.

5. SONUÇ

1920'li yılların başında, Türk düşünce hayatının iki önemli ismi olan Selma Rıza ve Yakup Kadri arasında yaşanan tartışma, kadın-erkek eşitliği konusundaki farklı bakış açılarını yansıtan önemli bir tarihsel kesit sunmaktadır. Bu tartışma, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş dönemindeki kadın hakları hareketinin ve geleneksel düşüncenin karşılaşmasını temsil etmekle kalmayıp, dönemin sosyal ve kültürel dönüşümünün de bir aynası niteliğindedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bulgular beş temel noktada özetlenebilir: Birincisi, Yakup Kadri'nin uzun siyasi kariyeri boyunca kadın hakları konusundaki kayda değer sessizliği, dönemin siyasi elitlerinin bu meseleye yaklaşımını yansıtmaktadır. İkincisi, yazarın eserlerinde kadın karakterlerin temsili, modernleşme sürecindeki ikircikli tutumun edebi yansımalarını göstermektedir.

Üçüncüsü, Selma Rıza'nın feminist mücadelesi ve entelektüel birikimi, Osmanlı-Türk kadın hareketinin gelişiminde önemli bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Dördüncüsü, *İkdam* gazetesindeki tartışma, dönemin aydınları arasındaki düşünsel ayrışmaların derinliğini ve kadın hakları meselesinin bu ayrışmalardaki merkezi konumunu ortaya koymaktadır.

Beşincisi, her iki yazarın da farklı sosyokültürel arka planları, kadın meselesine yaklaşımlarındaki temel farklılıkların kaynağını oluşturmaktadır. Selma Rıza'nın Paris deneyimi ve Batı feminizmiyle teması, onun daha radikal bir duruş sergilemesine yol açarken, Yakup Kadri'nin Mısır'daki formasyonu, daha muhafazakâr bir tutum benimsemesinde etkili olmuştur.

Yakup Kadri'nin *İkdam* gazetesindeki yazıları, dönemin geleneksel aydınlarının kadın meselesine bakışını yansıtırken, Selma Rıza'nın verdiği

cevaplar kadın hakları düşüncesinin Türkiye'deki erken dönem manifestosu niteliğindedir. İki aydın arasındaki bu fikri çatışma, 31 Ocak 1921 tarihli mektupta en çarpıcı ifadesini bulmuştur. Bu tarihi mektuplaşmanın detaylı analizi, dönemin kadın-erkek eşitliği tartışmalarını üç temel ekseninde değerlendirmemize olanak sağlamaktadır:

- İdeolojik Pozisyonlar: Yakup Kadri, Tanzimat sonrası modernleşme sürecinde kadının rolünü sınırlı bir çerçevede ele alırken (Moran, 2002: 234), Selma Rıza kadının toplumsal hayatta aktif rol almasını savunmuştur (Berktay, 2022: 178). Bu karşıtlık, modernleşme sürecinde Türk toplumunun yaşadığı değer çatışmalarının mikro düzeydeki bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

- Retorik Stratejiler: Yakup Kadri'nin geleneksel söylemi karşısında Selma Rıza, ironik bir dil kullanarak ("Sizin kimden ve ne cins bir mahlûktan doğduğunuzu bilmiyoruz") karşı argüman geliştirmiştir (Kandiyoti, 2015: 189). Bu retorik strateji, dönemin kadın hareketinin entelektüel düzeydeki mücadele biçimini göstermesi açısından önemlidir.

- Kadın-Erkek İlişkileri ve Sosyal Yapı: Her iki yazar da ulusal kimlik söylemini kullanmakla birlikte, Yakup Kadri geleneksel değerleri öne çıkarırken, Selma Rıza toplumsal dayanışma ve eşitlik vurgusu yapmıştır. Bu farklılaşma, modernleşme sürecinde kadın ve erkek rollerinin nasıl yeniden tanımlandığını göstermektedir.

Bu tartışma yalnızca iki aydın arasındaki görüş ayrılığını değil, aynı zamanda modernleşme sürecinde Türk toplumunun yaşadığı değer çatışmalarını da yansıtmaktadır. Yakup Kadri'nin geleneksel modernleşme anlayışı ile Selma Rıza'nın kadın hakları vizyonu arasındaki gerilim, dönemin düşünce dünyasındaki temel ayrışma noktalarından birini oluşturmaktadır. Bu gerilim, sonraki yıllarda Türkiye'de kadın hakları mücadelesinin teorik alt yapısını şekillendiren önemli kaynaklardan biri olmuştur.

Bu tarihsel tartışma, günümüz Türkiye'sinde hâlâ devam eden kadın-erkek eşitliği tartışmalarının

erken dönem örneklerinden birini teşkil etmektedir. Selma Rıza'nın mektubu, kadın hakları hareketinin düşünsel temellerini ortaya koyması, dönemin erkek egemen söylemine karşı geliştirdiği eleştirel yaklaşım ve kullandığı sofistike argümantasyon teknikleri bakımından, Türk kadın hareketi

tarihinde çığır açıcı bir belge niteliği taşımaktadır. Bu mektup aynı zamanda, Türk modernleşme sürecinde kadın hakları mücadelesinin entelektüel düzeydeki ifadesinin de önemli bir örneğidir.

KAYNAKLAR

- Aktaş, Ş. (1987). *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Akyüz, K. (2017). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Alsın, N. F. (1999). *Uhuvoet*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alver, T. (2021). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban adlı romanında ekofeminizmin izleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 35-47. <https://doi.org/10.47948/efad.851918>
- Baş, M. K. (2013). Yakup Kadri'nin Romanlarını "Sosyal Kronik" Olarak Okumak Mümkün Müdür?. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Cilt 8, No 1, ss.1003-1032.
- Baş, Ş. (2003). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Romanlarında Kadın Karakterlerin Anlatımı. *Türkbilig*, (6), 13-36. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilig/issue/52781/696931>
- Beauvoir, S. (2019). *İkinci Cinsiyet*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Berktaş, F. (2022). *Tarihin Cinsiyeti*. 7. Basım. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Butler, J. (2019). *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Cixous, H., Cohen, K., & Cohen, P. (1976). The laugh of the Medusa. *Signs: Journal of women in culture and society*, 1(4), 875-893. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/abs/10.1086/493306>
- Connell, R.W. (2005). *Masculinities*. California: University of California Press.
- Çetin, A. B. (2018). Yakup Kadri'nin Kiralık Konak romanında "gündelik hayat" ın izleri üzerine bir değerlendirme. *Türkoloji Dergisi*, 22(1), 1-21. https://doi.org/10.1501/Trkol_0000000290
- Dalaman, Z. B. & Metin, S. (2024). Selma Rıza: Osmanlı Kadın Hareketi'nde Kaleminden Kadın Hakları Mücadelesine Etkin Rolü ve Mirası. İçinde Z. B. Dalaman, G. Ak (Eds.), *Sınırları Aşanlar: Osmanlı İmparatorluğu ve Erken Türkiye Cumhuriyeti'nin Öncü Kadınları* içinde (ss. 61-88). Atı Yayınları.
- Dalaman, Z. B. (2021). Osmanlı Toplumunu Son Döneminde Kadın Dergileri ve Feminist Uyanış. Z. B. Dalaman (Ed.), *Küreselleşen Dünyada Kadın ve Siyaset II* içinde (ss. 11-22). Transnational Press.
- Enginün, İ. (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Evin, A. Ö. (2004). *Türk Romanının Kökenleri ve Gelişimi*. Agora Kitaplığı.
- Foucault, M. (2019). *İktidarın gözü* (F. Keskin, Çev.) (5. Baskı.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Fraser, N. (2024). Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy 1. İçinde *New Critical Writings in Political Sociology* (ss. 489-513). Routledge.
- Gilbert, S. M., & Gubar, S. (2020). *Tavan Arasındaki Deli Kadın.: Kadın Yazar ve 19. YY'da Edebi İmgelem*. Aylak Adam Düşünce.
- hooks, b. (2022). *Feminizm Herkes İçindi: Tutkulu Politika*. BGST Yayınları.
- Irigaray, L. (2024). *Bir Olmayan O Cinsiyet*. Otonom Yayınevi.
- Kandiyoti, D. (2015). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & society*, 2(3), 274-290. <https://doi.org/10.1177/089124388002003004>
- Kaplan, M. (1997). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1966). *Sodom ve Gomore*. İletişim Yayınları.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1972). *Ankara*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1940). *Okun Ucundan – Nesirler*. Remzi Kitabevi. İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Y. K. (1921, 20 Ocak). *İkdam Gazetesi*, Çeviren Sema Metin.
- Karpat K. (2009). *Osmanlıdan Günümüze Edebiyat ve Toplum*. Timaş Yayınları, İstanbul.
- Kerman, Z. (1998). *Yeni Türk Edebiyatı İncelemeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kristeva, J. (1980). *Pouvoirs de l'horreur. Essai sur l'abjection*. Editions du Seuil
- Kudret, C. (1987). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman 2*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Kuzgun, M. (2019). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yakup Kadri'nin Kadınlığa Bakışını Değerlendirmek. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*. Sayı:27. ss. 57-72 <https://doi.org/10.1177/089124388002003004>
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi (Makaleler)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Metin, S. (2024). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Hareketinin Dönüşümü: Selma Rıza'nın Eserleri ve Mücadelesi Üzerine Bir İnceleme (Tez No.)* [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Topkapı Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Millett, K. (1970). *Sexual Politics*. New York: Doubleday.
- Moi, T. (1995). *Sexual, textual politics*. London: Routledge.
- Moran, B. (1983). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Naci, F. (2005). *Yüzyılın 100 Romanı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Naci, F. (2012). *Türk Romanında Ölçüt Sorunu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Özön, M. N. (1985). *Türkçede Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (1990). *Babalar ve oğullar: Tanzimat romanının epistemolojik temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Peterson, K. H. & Rutherford, A. (Eds.) (1986). *A Double Colonization: Colonial and Post-colonial Women's Writing*. Oxford: Dangaroo Press.
- Plumwood, V. (2023). *Feminizm ve Doğaya Hükm etmek*. Metis Yayınları.
- Showalter, E. (1977). *A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*. Princeton: Princeton University Press.
- Showalter, E. (1985). *The New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature, and Theory*. New York: Pantheon Books.
- Spivak, G. C. (2023). *Madun Konuşabilir mi?* İstanbul: Dipnot Yayınları.

- Taha Toros Arşivi (2024). *Selma Rıza Mektupları*. Marmara Üniversitesi. Belge No: 001550506007.
- Timur, T. (1991). *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*. İstanbul: Afa Yayınları.
- Toprak, Z. (2014) *Türkiye'de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Woolf, V. (2020). *Kendine Ait Bir Oda* (E.T. Özkülahçı, Çev.) İstanbul: İndigo Yayınları (Orijinal çalışma basım tarihi 1929).

To Cite Dalaman, Z. B. & Metin, S. (2025). Erken Cumhuriyet Döneminde Kadın Temsili ve Feminist Eleştiri: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Eserlerinde Kadın Söylemleri ve Selma Rıza'nın Eleştirel Yaklaşımı. *Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESR)*, 2(1), 47-68. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14602448>

KADININ EVLİLİK BİRLİĞİ DIŞINDA DOĞAN ÇOCUĞUNA SOYADINI VERME HAKKI'NIN BİREYSEL BAŞVURU IŞIĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Assessing the Right of a Woman to Give Her Surname to a Child Born Out of Marriage in the Light of an Individual Application

Özge ÇELEBİ¹

Özet

Çalışmanın konusu, evlilik birliği dışında doğan çocuğuna, kadının kendi soyadını verme hakkıdır. Türk Medeni Kanunu'nda daha önce yer alan evlilik birliği içinde ve evlilik birliği dışında doğan çocuk ayrımı ve bu konuda Anayasa Mahkemesi'nin verdiği karar doğrultusunda, çalışma evlilik birliği dışında doğan çocuğa kadının soyadını verme hakkına özgülmüş ve bu konudaki karar incelemesinde güncel gelişmeler sebebiyle, bireysel başvuru kararı seçilmiştir. Çalışmaya çocuğun soyadının düzenlenmesi kapsamında iç hukukta yer alan mevzuat ve buna ilişkin mahkeme kararları incelenerek başlanmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ise Anayasa Mahkemesi'ne evlilik birliği içerisinde doğan ve boşanma sonrasında velayet hakkı annede olan çocuğun soyadının düzenlenmesi hususunda yapılan başvuru ve Anayasa Mahkemesi'nin bu kapsamdaki kararı değerlendirilmiştir. Çalışmanın son kısmında ise makalenin özgülendiği alan olan, evlilik birliği dışında doğan çocuğun soyadının düzenlenmesi kapsamında, annenin çocuğuna soyadını vermesi yönünde Anayasa Mahkemesi'ne yapılan bireysel başvuru ve başvuruda öne sürülen hak ihlalleri kapsamında Anayasa Mahkemesi'nin incelemesi, ayrıntılarıyla ele alınmıştır. Sonuç kısmında ise tüm bu bilgiler ışığında, çocuğun soyadına ilişkin değerlendirmelere ve önerilere yer verilmiştir.

Türkçe Araştırma Makalesi

Olay Geçmişi

Teslim: 16.12.2024

Kabul: 05.01.2025

Anahtar Kelimeler

Bireysel başvuru,
çocuğun soyadı,
kadının soyadı, eşitlik
ilkesi, ayrımcılık
yasağı.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi/Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku ABD, Çankırı – Türkiye,
ozgecelebi@karatekin.edu.tr

Abstract

The subject of this study is the right of a woman to give her own surname to her child born outside the union of marriage. In line with the distinction in the Turkish Civil Code between the child born within the union of marriage and the child born outside the union of marriage, and the Constitutional Court's decision on this issue, the study has been specialised on the right of the woman to give her surname to the child born outside the union of marriage, and the individual application decisions have been selected in the examination of the decisions on this issue since it is a current field. The study started by analysing the legislation in the domestic law within the scope of the regulation of the surname of the child and the current court decisions on this issue. In the second part of the study, the application made to the Constitutional Court regarding the regulation of the surname of the child born within the marriage union and whose custody right is held by the mother after the divorce and the decision of the Constitutional Court within this scope are evaluated. In the last part of the article, within the scope of the regulation of the surname of the child born outside the union of marriage, the individual application made by the mother to the Constitutional Court to give her surname to her child and the examination of the Constitutional Court within the scope of the violations of rights claimed in the application are discussed in detail. In the conclusion part, in the light of all this information, evaluations and recommendations regarding the surname of the child are given.

Keywords

Individual application, child's surname, woman's surname, principle of equality, prohibition of discrimination.

1. GİRİŞ

Soyadının düzenlenmesi çerçevesinde kadının kendi soyadını kullanabilmesi ve bu bağlamda da çocuğuna soyadını verebilmesi hakkı, Türk hukuk sisteminin en çok tartışılan konularından biridir. Bu nedenle 1990'ların ortalarından bu yana cinsiyet eşitliğinin de doktrinde yer bulmasıyla birlikte (Ecevit, 2021: 9) kadının evlilik birliği içerisinde kendi soyadını kullanabilmesi hakkı gerek iç hukuk gerekse uluslararası hukukta çok sayıda davaya konu olmuştur. Bu davalar sonucunda, kadınlar evlilik birliği içerisinde kendi soyadlarını kullanma konusunda önemli kazanımlar elde etmiştir. Bu kazanımlar, özellikle Anayasa Mahkemesi (AYM) içtihatları sonucunda gerçekleşmiştir. Buna rağmen, iç hukukta gerekli kanuni düzenlemelerin yasa koyucu tarafından gerçekleştirilmemesi nedeniyle, kadının evlilik birliği içerisinde kendi soyadını kullanma hakkı doğrudan etki bakımından son derece sınırlı kalmıştır. Yüksek mahkemenin ilgili içtihatlarına rağmen, kadınlar hala evlilik birliği içerisinde kendi soyadlarını kullanmak için idari uygulamalardaki prosedürlerle boğuşmakta ve nüfus müdürlüklerine kendi soyadlarını evlilik içerisinde de kullanabilmek için dilekçe yoluyla müracaatta bulunmaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesi'nin 22/2/2023 tarih ve E: 2022/155, K: 2023/38 sayılı kararıyla, 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun, kadının evlilik birliği içerisindeki soyadı hakkını düzenleyen madde 187'nin ilk cümlesinin Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptaline karar verilmiştir. Bu karar doğurduğu sonuç bakımından, yüksek mahkemenin diğer kararlarından ve yaratılan içtihatlardan ayrılmaktadır. Zira bu kararla birlikte, iç hukuktaki yasal mevzuatın ve buna dayalı idari uygulamaların düzenlenmesinin ardından evlilik birliği içerisinde kadın, evlenmeden önceki soyadını, soyadının değişmezliği ilkesine göre (Helvacı, 2015: 158) kullanabilecektir. Zira kişinin soyadı, kişilik hakkı kapsamında korunan ilkelerdendir (Odabaşı, 2017: 53). Ancak bununla birlikte, evlilik birliği içerisinde erkeğin de kadının soyadını alması ya da erkek ve kadının evlilik birliği

içerisinde ortak bir soyadı belirlemesi de mümkün olacaktır.

Anayasa Mahkemesinin mevcut kararının doğurduğu sonuçlar bakımından etki ettiği özneler başta evlilik birliği içerisindeki kadınlar olsa da değindiğimiz üzere erkeklerin de kadının soyadını alabilmesi ya da ortak soyadına karar verilebilmesi sebebiyle erkekleri de doğrudan etkilemektedir. Ancak bu çalışmanın da ana konusunu oluşturan kadının çocuğuna soyadını verme hakkı bakımından da mevcut kararın etki doğurması beklenmelidir. Zira kadının çocuğuna kendi soyadını verme hakkı Anayasa Mahkemesi önünde hem itiraz yoluna hem de bireysel başvuruya konu olmuş olup, bu kararların yüksek mahkemenin 2023 yılında verdiği karar çerçevesi içerisinde değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Anayasa Mahkemesi'ne, kadının velayet hakkı kapsamında çocuğuna soyadını verme hakkı bağlamında çeşitli uyuşmazlıklar getirilmiştir. Bu uyuşmazlıklardan bazıları çalışmamızın başında yer verdiğimiz üzere norm denetimiyle ilgili olup, Anayasa Mahkemesi'nin bu konuda ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi bakımından önemli içtihatları ortaya çıkmıştır. 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği sonrasında, Anayasa Mahkemesi'nin görev ve yetkileri arasında yer alan anayasa şikayetinin (bireysel başvuru) getirilmesi sonrasında ise aynı konuda yüksek mahkeme önüne getirilen uyuşmazlıkların, hak ihlali sebebiyle bireysel başvurulara konu olduğu görülmektedir. Bu nedenle, konunun güncel gelişmeler ışığında incelenmesi için Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru dahilinde yapılan davanın karar incelemesinin ele alınması tarafımızca uygun görülmüştür. İç hukukta çocuğun soyadının düzenlenmesiyle ilgili, evlilik birliği içerisinde veya dışında doğan çocuk ayırımına gidildiği (Ergene, 2011: 145) ve bu ayırımın dayandığı kanun, itiraz yoluyla Anayasa Mahkemesi tarafından eşitlik ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edildiği için, evlilik birliği dışında doğan çocuğun soyadının incelenmesinin daha

isabetli olacağı kanısıyla, çalışmamız bu alana özgülülmüştür.

2. İÇ HUKUKTA ÇOCUĞUN SOYADININ DÜZENLENMESİ

Çocuğun soybağının düzenlenmesi Türk Medeni Kanunu'nun soybağı hükümlerini düzenleyen beşinci ayırımında yer almaktadır. Ancak Türk Medeni Kanunu, evlilik birliği içerisinde doğan çocuk ile evlilik birliği dışında dünyaya gelen çocuğun soyadının düzenlenmesini, başlangıçta farklı bir ayırımla düzenlemiştir. İlk olarak Türk Medeni Kanunu'nun soyadı başlıklı 321. maddesine göre "Çocuk, ana ve baba evli ise ailenin; evli değilse ananın soyadını taşır. Ancak, ana önceki evliliğinden dolayı çifte soyadı taşıyorsa çocuk onun bekarlık soyadını taşır." demek suretiyle evlilik birliği içerisinde doğan çocuğun soyadını düzenlemiştir. Zira bu madde, İsviçre Medeni Kanun'u madde 270'e göre düzenlenmiştir. Fakat İsviçre Medeni Kanun'u hali hazırda bu şekilde yer almamakta olup, 30.09.2011 tarihli federal kanun ile 01.01.2013 tarihinde değişikliğe uğramıştır (Oktay ve Özdemir, 2016: 2023-2024). İlgili düzenlemenin yer aldığı İsviçre Medeni Kanunu'nun yürürlüğe girdiği yıl 1978 olup, ilgili kanun çağın gereklerine göre yeniden düzenlenmiştir. Zira İsviçre'de uzun yıllar uygulanan "aile adı rejimi" çağın gereksinimleriyle birlikte, yerini "soyadının değişmezliği ilkesi"ne bırakmıştır (Helvacı ve Kocabaş, 2015: 620-626).

Çocuğun soyadının düzenlenmesiyle ilgili bir diğer önemli mevzuat Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik madde 22'dir. Bu yönetmelik, evlilik birliği içinde doğmuş olmasına karşın soybağı koca tarafından reddedilen çocuğun soyadının düzenlenmesi için önem taşımaktadır. Zira ilgili yönetmeliğin madde 104/1 fıkrası buna özgülülmüştür olup, buna göre "mahkeme kararı ile soybağı reddedilen çocuk, baba hanesindeki kaydına açıklama yapılarak nüfus kaydı kapatılır ve anasının bekarlık hanesine anasının bekarlık soyadı ile taşınır." demek suretiyle, evlilik içinde doğmuş olmasına rağmen babası tarafından soybağı reddedilen çocuğun,

annenin kendi soyadını kullanabilmesini düzenlemiştir. Ayrıca evlilik birliği içerisinde doğmamış olmasına rağmen, babalık karinesinden yararlanan çocuğun da Türk Medeni Kanunu madde 285 kapsamında babanın soyadını kullanabileceği düzenlenmiştir. Son olarak, Türk Medeni Kanunu madde 282/2'ye göre, anne ve babanın sonradan evlenmesi halinde çocuğun soyadı evlilik içinde doğan çocuklara uygulanan hükümlere tabi olacak ve böylece çocuk babanın soyadını alacaktır. Bir diğer husus ise Türk Medeni Kanunu madde 321'de yer alan "ailenin soyadı"nın taşınması hususudur. Zira ülkemizde ailenin soyadı olarak Türk Medeni Kanunu madde 187 çerçevesi içerisinde erkeğin soyadı aile adı olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla burada çocuğun soyadının düzenlenmesi, eşlerden erkek olanın soyadına göre yapılmıştır. Türk Medeni Kanunu madde 187 kapsamında, kadının soyadının düzenlenmesi hem iç hukukta hem de uluslararası hukukta sıklıkla ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi kapsamında uyuşmazlıklara konu edilmiştir. Bu uyuşmazlıklarda gerek iç hukukta gerekse uluslararası hukukta önemli içtihatlar ortaya çıkmış, ancak içtihatlar dar bir bağlayıcılık çerçevesi içerisinde taraflara etkide bulunmuştur. Zira bu kararlarla birlikte yaratılan içtihatlar karşısında iç hukukta gerekli kanuni düzenlemelerin ve bu kanuni düzenlemeler çerçevesinde idari uygulamaların değiştirilmemesi nedeniyle aynı sorunlar yaşanmaya devam edilmiştir. Fakat Anayasa Mahkemesi'ne yapılan itiraz yolu sonucunda, Mahkeme 22/2/2023 tarih ve E: 2022/155, K: 2023/38 sayılı kararıyla, 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, madde 187'nin ilk cümlesinin Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline hükmetmiştir. Yasa koyucuya verilen bir yıllık süre sonunda, madde 187'nin ilk cümlesinde "aile adında birlik ilkesi"ne göre yer alan cümlelerin yerini, "soyadının değişmezliği" ilkesi kapsamında başka bir düzenlenmenin alması gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin 2023 yılında verdiği bu karar, çocuğun soyadının iç hukukta düzenlenmesiyle ilgili mevzuat ve buna yönelik

kararların değerlendirilmesinde, önem arz etmektedir.

Anayasa Mahkemesi 02.07.2009 tarih, E: 2005/114, K: 2009/105 sayılı karar ile Türk Medeni Kanunu'nun 321. maddesinde yer alan "evli değil ise ananın soyadını alır" şeklindeki tümceyi iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin bu kararına çalışmanın ileriki kısmında da değinilmiş olup, iptal gerekçesini 1982 Anayasası'nın 10. maddesinde yer alan kanun önünde eşitlik, 11. maddesinde yer alan anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü ile 41. maddesinde yer alan ailenin korunması ve çocuk hakları bakımından Anayasa'ya aykırı bulmuştur. Anayasa Mahkemesi'ne göre "çocuğun tanıma işleminin varlığı veya babalık hükmü verilmiş olması durumunda evlilik içi veya evlilik dışı doğmuş olmanın çocukların hukuksal statüsünde bir farklılığa yol açması kabul edilemez" bulunmuştur. Zira ilgili kararda Birleşmiş Milletler çocuk hakları sözleşmesinde de yer alan, yasama, yürütme ve yargı organlarınca gerçekleştirilecek bütün faaliyetlerde çocuğun yararının temel alınması gerektiği vurgusu yapılmıştır. İptal edilen tümcenin doğurması muhtemel hukuksal boşluğun kamu yararını ihlal etmesi olası görüldüğünden, Anayasa madde 153/3 ile 2949 Sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un madde 53'ün 4. ve 5. fıkraları gereğince, iptal hükmünün karar resmî gazetede yayımlandıktan bir yıl sonra yürürlüğe girmesine karar verilmiştir. Ancak hali hazırda ilgili düzenleme yasa koyucu tarafından gerçekleştirilmemiştir. Bu konuyla ilgili bir düzenleme Türk Medeni Kanunu yerine Soyadı Nizamnamesi madde 15, Nüfus Hizmetleri Kanunu madde 28/4 ve Nüfus Hizmetleri Kanunu'nun uygulanmasına ilişkin yönetmeliğin madde 109/1(b) bendinde düzenlenmiştir (Güler, 2018: 126). Bu düzenlemelerde, genel olarak babalık hükmüyle soybağı kurulmuş çocukların babalarının soyadını alacağına ilişkin düzenlemeler yer almaktadır. Yani evlilik dışında doğan bir çocuğun babası ile arasında herhangi bir tanıma ve

soybağı kabulü yoksa yine bu takdirde çocuk annenin soyadını alacaktır. Oysa kişinin soyadı kişinin varlığının vazgeçilmez bir unsuru olup, kişilik hakları arasında yer almaktadır. Bu nedenle böylesi bir düzenlemenin, doğrudan Türk Medeni Kanunu'nda düzenlenmesi gerekmektedir. Anayasa Mahkemesi'nin madde 321 ile ilgili iptal kararına rağmen, kanunda böyle bir düzenleme yasa koyucu tarafından hâlâ gerçekleştirilmemiştir.

3. EVLİLİK BİRLİĞİ İÇİNDE DOĞAN ÇOCUĞUN SOYADI DÜZENLEMESİNİN BİREYSEL BAŞVURU KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

Çocuğun soyadı hakkının düzenlenmesi hususundaki uyuşmazlıkların, boşanma sonrası velayeti anneye verilen çocuğun soyadının düzenlenmesi ve evlilik birliği gerçekleşmeden doğan çocuğun soyadının düzenlenmesi olmak üzere, genel olarak iki şekilde Anayasa Mahkemesi önüne geldiği görülmektedir. Çalışmanın özgülendiği esas kısım olan, evlilik birliği dışında doğan çocuğun soyadının düzenlenmesiyle ilgili bireysel başvuru kararı bir sonraki başlıkta ayrıntılarıyla incelenmiştir. Ancak hak ihlallerinin ve AYM içtihatlarının zaman bakımından karşılaştırılması kanımızca gerekli olup, bu nedenle bu kısımda AYM'nin evlilik birliği içerisinde doğan ve fakat boşanmayla birlikte velayeti anneye verilen çocuğun soyadının düzenlenmesi incelenecektir. Çocuğun soyadının düzenlenmesiyle ilgili çalışmamızda yer verdiğimiz başvurucu Hayriye Özdemir, 1982 Anayasası madde 10'da yer alan kanun önünde eşitlik ilkesi, madde 36'da yer alan hak arama hürriyeti, madde 40'ta yer alan temel hak ve hürriyetlerin korunması ve madde 153'te Anayasa Mahkemesi'nin kararlarının düzenleyen ilgili maddelerin ihlal edildiğini iddia etmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi ilgili başvuruyu yalnızca madde 10, 20 ve 36 bakımından incelemeye tabi tutmuştur. Zira Anayasa Mahkemesi kendini başvurucular tarafından yapılan olayların hukuki nitelendirmesi bakımından bağlı tutmamaktadır (Hayriye Özdemir, B. No: 2013/3434, 25/6/2015, Ş 19). AYM başvurucu Hayriye Özdemir'in, ihlal

iddiasında hiç değinmediği bir hak olan özel hayatın gizliliği ve korunmasını düzenleyen madde 20'yi ihlal iddialarının mahiyeti gereği incelemeyi uygun görmüştür. AYM madde 20'yi "aile hayatına saygı hakkı" bağlamında incelemiş ve nitekim sadece bu hakkın ihlal edildiği gerekçesiyle, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılması için kararın ilgili yerel mahkemeye (Diyarbakır 5. Asliye Hukuk Mahkemesi) gönderilmesine hükmetmiştir. AYM, boşanma sonrasında velayeti anneye verilen çocuğun soyadıyla ilgili açık bir düzenlemenin bulunmaması nedeniyle, farklı yargı kararları da verildiğini dikkate alarak, başvuruçunun çocuğun soyadının annenin soyadı olarak değiştirilmesi talebinin reddi şeklindeki müdahalenin belirlilik şartını sağlamadığı ve bu müdahalenin de kanunilik unsurunu taşımadığı gerekçesiyle ihlal edildiğine karar vermiştir (Hayriye Özdemir, B. No: 2013/3434, 25/6/2015, § 67,68,69). AYM, sonraki paragrafta görüleceği üzere, Anayasa madde 10'un ihlal yönünden değerlendirilmesine ayrıca gerek görmemiştir.

Evlilik birliği içerisinde çocuğun soyadı hakkının düzenlenmesiyle ilgili olarak yer verdiğimiz bu karar, Anayasa Mahkemesi'nin baktığı bireysel başvuru davaları arasında zaman bakımından ilk dönemde yer almaktadır. Ancak son kısımda inceleyeceğimiz ve çalışmaya özgülenen, evlilik birliği dışında doğan çocuğun soyadının düzenlenmesiyle ilgili karar Anayasa Mahkemesi'nin son dönemde verdiği kararlar arasında yer almaktadır. Evlilik birliği içerisinde doğan çocuğun soyadının düzenlenmesiyle ilgili başvuru kararında, Anayasa Mahkemesi sadece "aile hayatına saygı" kapsamında ihlal kararı vermiş olup, başvuru tarafından öne sürülen ve İnsan hakları Avrupa Mahkemesi içtihatlarında da sıklıkla karşımıza çıkan eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağını kapsayan Anayasa madde 10'un ise incelemeye gerek olmadığına hükmetmiştir. Oysaki 2004 ve 2010 yıllarında yapılan Anayasa değişikliğiyle birlikte eklenen hükümlerle beraber, kadın ve erkek eşitliğine ilişkin düzenlemelere yer veren bu madde, anayasa madde 90/4'te yer alan,

usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası andlaşmalarla doğrudan ilişkilidir. Zira Türkiye'nin taraf olduğu ve çalışmamızda da değinilen başta İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi ve Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi olmak üzere, çok sayıda uluslararası andlaşma kadın ve erkek eşitliğine ilişkin düzenlemelere yer vererek, uygulamada kadın ve erkek eşitliğinin sağlanması için taraf devletlere pozitif yükümlülükler yüklemektedir. Bu nedenle bu kısımda incelediğimiz bireysel başvuru kararında Anayasa Mahkemesinin daraltıcı bir yorumla karar verdiğini düşünmekteyiz.

4. EVLİLİK BİRLİĞİ DIŞINDA DOĞAN ÇOCUĞUN SOYADIYLA İLGİLİ BİREYSEL BAŞVURU KARARININ İNCELENMESİ

Evlilik birliği dışında doğan çocuğun soyadıyla ilgili olarak güncel gelişmeler ışığında seçilen bireysel başvuru 2017 yılında yapılmış ve 2020 yılında da sonuçlanmıştır. 2017/40178 başvuru numarası ve 26/2/2020 karar tarihli bireysel başvuruda, resmi olarak gizlilik kararı verildiği için başvuruçuya S.E olarak yer verilmiştir. Başvurunun konusu, velayeti annesinde olan çocuğun annenin soyadını taşıması istemiyle açılan davanın reddedilmesinden ötürü, aile hayatına saygı hakkı ile incelenen ayrımcılık yasağının ihlal edildiğine ilişkindir. Başvuruçucu S.E, resmi nikahı olmadan G.K ile evlenip ayrıldığını ve bu beraberlik içerisinde 26/7/2011 tarihinde doğan bir çocuğu olduğunu belirtmiştir. Başvuruçucu S.K, babalık tespiti ile soybağının düzeltilmesi, iştirak nafakasına hükmedilmesi ve çocuğun annenin soyadını kullanmasına karar verilmesi istemiyle dava açmıştır. İlgili davanın dilekçesinde ise çocuğun babası olan G.K'nın kendisini terk ederek müşterek çocuklarını kabul etmediğini ve çocuğun bakımı için hiçbir şekilde maddi yardımda bulunmadığını beyan etmiştir. Bunun üzerine Van Aile Mahkemesi, bilirkişi raporu ve toplanan diğer deliller uyarınca çocuğun babasının G.K olduğunu tespit ederek, çocuğun nüfusta babanın kütüğüne tesciline ve iştirak nafakası ödenmesiyle birlikte, çocuğun annenin soyadını kullanmasına da karar

vermiştir. Ancak ilgili kararın çocuğun annesinin soyadını taşımasına izin verilmesine ilişkin olan kısmı, Yargıtay 18. Hukuk Dairesi'nin 5/3/2015 tarihli kararıyla bozulmuştur. Yargıtay'ın bozma kararının gerekçesinde ise evlilik dışında doğan çocukların, anne ve babanın birbirleriyle evlenmesi ya da babalarının tanınması veya hâkimin babalığa karar vermesiyle, babanın soyadını alacağını belirten Soyadı Nizamnamesi'nin 29/4/2009 tarih ve 27214 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan tüzük uyarınca değişikliğe uğrayan 15. maddesi vardır. Bunun üzerine mahkeme 15/2016 tarihinde, bozma kararına uymuş ve çocuğun annesinin soyadını kullanma yönündeki istemi reddetmiştir. Söz konusu ret kararı Yargıtay 8. Hukuk Dairesi'nin 8/11/2017 tarihli kararıyla onanmıştır. Yüksek Mahkemenin bu kararı üzerine başvuru, 18/12/2017 tarihinde Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuştur.

Anayasa Mahkemesi ilgili hukuk yönünden iç hukukta, Soyadı Nizamnamesi'nin değişik madde 15'in yukarıda aktardığımız kısmıyla birlikte, 4721 sayılı kanunun madde 321'in ilk fıkrasında yer alan düzenleme ile 21/6/1934 tarih ve 2525 sayılı Soyadı Kanunu madde 4/2'nin birinci cümlesindeki düzenlemeye yer vermiştir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, § 15-19). Buna göre 4721 sayılı Kanun madde 321/1'de yer alan "çocuk, ana ve baba evli ise ailenin; evli değilse ananın soyadını taşır." hükmündeki "evli değilse ananın" ibaresi AYM'nin 2/7/2009 tarih ve E.2005/114, K.2009/105 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Yine 2525 sayılı Soyadı Kanunu'nun ise madde 4/2 fıkrasının ilk cümlesinde yer alan "evliliğin feshi veya boşanma hallerinde çocuk anasına tevdi edilmiş olsa bile babasının seçtiği ya da seçeceği alır" şeklindeki hüküm de AYM'nin 8/12/2011 tarihli ve E. 2010/119, K.2011/165 sayılı kararı ile Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Yargıtay Hukuk Genel Kurul'u ise çocuk reşit oluncaya kadar ya da baba Türk Medeni Kanunu'nun madde 27'deki koşulları kanıtlayarak soyadını değiştirmedeği sürece, soyadı değiştirmenin mümkün olmadığını ifade ederek, sadece boşanma ve velayet hakkının anneye

çocuğun soyadı değişikliği için dava açma hakkı vermeyeceğine hükmetmiştir (Yargıtay Genel Kurulu'nun 13/3/2015 tarihli ve E.2013/18-1755, K.2015/1039 sayılı kararı). Uluslararası hukuk bağlamında ise Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW) madde 16'da yer alan, taraf devletlerin kadınlara karşı evlilik ve aile ilişkileri konusunda ayrımı önlemek için gerekli tüm tedbirleri alacağına dair düzenlemenin (d) kısmındaki "medeni durumları ne olursa olsun, anne ve baba olarak çocuklarla ilgili konularda aynı haklara ve yükümlülüklerle sahip olma; her hal ve karda çocukların menfaatlerine üstünlük tanınır" hükmü ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (Sözleşme) "özel ve aile hayatına saygı hakkı" kenar başlıklı 8. maddesine yer verilmiştir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, §20-24). Sözleşme'nin ilgili maddesi uyarınca verdiği kararlar ve içtihatlar da bu bağlamda vurgulanmıştır. Buna göre İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi, "taraf devletlerin benzer durumlar arasındaki farklılıkların hangi hâllerde farklı bir muameleyi gerekli kıldığını belirlemede bir dereceye kadar takdir hakkına sahip olduğunu, (...) önemli bir ayrımcılık temeli olan cinsiyete dayalı farklı bir muamelenin sözleşmeye uygun olduğunun kabul edilebilmesi için çok geçerli nedenler sunulması gerektiğini" vurgulamıştır. (Ünal Tekeli/Türkiye, B. No: 29865/96, 16/11/2004, §§ 49-53; Zarb Adami/Malta, B. No: 17209/02, 20/6/2006, §§ 71-74). Ayrıca Mahkeme, bir diğer önemli kararındaki içtihadında ise "evlilik birliği içinde doğan çocuğa babanın soyadının verilmesinin tek başına Sözleşme'yi ihlal etmeyeceğini, ancak bu kuralın hiçbir istisnasının kabul edilmemesinin kadınlar yönünden aşırı katı ve ayrımcı olduğunu" ifade etmiştir. Mahkeme'ye göre, "çocuğun annenin soyadını doğumdan itibaren seçebilme imkânının olmamasını cinsel eğilimli bir ayrımcılık teşkil ettiğine" karar vererek ve Sözleşme'nin 8. maddesiyle bağlantılı bir şekilde madde 14'ün de ihlal edildiğine hükmetmiştir (Cusan ve Fazzo/İtalya, B. No: 77/07, 7/1/2014, § 67).

Anayasa Mahkemesi ulusal ve uluslararası hukuktaki ilgili mevzuatlara yer verdikten sonra, başvuruçunun iddialarını ve bakanlık görüşünü ele almıştır. İlk olarak başvuruçunun, yargı kararıyla babalığın tespit edilmesine rağmen babanın, çocuk ile ilişkisinin bulunmadığını ve çocuğunu reddettiğini, ayrıca çocuğun kendi soyadını kullanması isteğinin de olmadığını ifade etmiştir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, § 26). Bu nedenlerden dolayı başvuruçunun çocuğuna kendi soyadını verdiğini ve ilkökul eğitimi süren çocuğun annesinin soyadıyla tanındığını babanın soyadını alması halinde ise bu durumun çocuk üzerinde olumsuz etkileri olacağını belirterek çocuğun velayetinin de kendisinde olduğunu ve velayet hakkının çocuğun soyadını belirleme hakkını da kapsadığını ifade etmiştir. Başvuruçunun tüm bu beyanlardan hareketle iç hukukta erkeğe velayet hakkı kapsamında tanınan soyadı hakkının kadına tanınmasının ayrımcılık teşkil ettiğini, Anayasa Mahkemesi'nin benzer kararlarında da eşitlik ilkesinin ihlalinin tespiti sebebiyle de burada da özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı ile eşitlik ilkesinin ihlal edildiğini iddia etmiştir. Bakanlık ise görüşünde, İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarına vurgu yapmıştır. Buna göre, Mahkeme verdiği kararlarda cinsiyete bağlı olarak uygulanan ayrımcılığın ortadan kaldırılması gerektiğini vurgulamakta ve çocukların nüfus kaydı sırasında yalnızca babanın soyadını alabileceği şeklindeki düzenlemelerin kadınlara yönelik katı ve gereksiz bir uygulama olarak değerlendirildiğini ifade ederek, annenin soyadını almanın engellenmesinin de cinsiyete dayalı ayrımcılık olduğunu belirtmiştir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, §27). Bakanlık her ne kadar konuyla ilgili olarak Anayasa Mahkemesi kararlarına da detaylı olarak yer vermiştir. Bakanlığın görüşünden hareketle, kamu gücünün özneleri de iç hukukta yer alan uygulamaların eşitlik ilkesi kapsamında ayrımcılık yasağına aykırı olduğu görüşüne katılmışlardır.

Anayasa Mahkemesi başvuruçunun iddiaları ve bakanlığın görüşünün ardından değerlendirme kısmına geçerek, başvuruçunun ihlali öne sürdüğü

hakkını tek tek ele alarak değerlendirmiştir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, §28-33). Anayasa Mahkemesine göre "cinsiyet, doğum kaydı gibi kimlik bilgileriyle birlikte aile bağları ile ilgili bilgiler ve bunlar üzerindeki değişiklik ya da düzeltme yapılmasını isteme hakkı ile isim ve soyadı hakkı da 1982 Anayasası'nın 20. maddesi kapsamında değerlendirilmektedir (Hacı Ahmet Eskikanbur, B. No: 2015/2944, 9/1/2019, § 27). Bu nedenle Anayasa Mahkemesi ilgili başvuru yönünden velayeti anneye verilen çocuğun, annenin soyadını kullanması yönündeki talebi de madde 20'de yer alan aile hayatına saygı hakkı kapsamında ele almıştır. Aynı zamanda başvuruçunun tarafından eşitlik ilkesinin ihlal edildiği iddiası da olduğundan, somut olayın madde 20 ile bağlantılı bir şekilde madde 10 çerçevesine göre incelenmesi gerektiğini değerlendirmiştir.

İlgili başvuruyu esas yönünden incelemeye alan Anayasa Mahkemesi bu kapsamda ilk olarak anayasanın 10. maddesinin birinci fıkrasına yer vermiştir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, §33-41). Buna göre Anayasa Mahkemesi daha önce karara bağladığı bireysel başvuru davalarındaki içtihatlarına atıfta bulunmuştur. Yüksek mahkemeye, göre potansiyel olarak ciddi bir ayrımcılığın varlığı söz konusu olduğunda genel surette devlete tanınan takdir alanı da buna göre daha dar olacaktır (Tuğba Arslan [GK], B. No: 2014/256, 25/6/2014, §§ 145, 146). Anayasa Mahkemesi 2525 sayılı kanunun madde 4/2'nin birinci cümlesinin 8/12/2011 tarihli somut norm denetimi kararıyla, Anayasa'nın 10. ve 41. maddelerine aykırı bulunarak iptal edildiğini hatırlatarak, bu iptalin gerekçesi olarak da "eşlerin, evliliğin devamı boyunca ve boşanmada da sahip oldukları hak ve yükümlülükler bakımından aynı hukuksal konumda bulduklarını belirtmiş, erkeğe velayet hakkı kapsamında tanınan çocuğun soyadını seçme hakkının, kadına tanınmasını velayet hakkının kullanımı bakımından cinsiyete göre ayırım yapılması sonucunu doğuracağını" vurgulamıştır (AYM, E.2009/47, K.2011/51, 17/3/2011). Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin,

boşanmış eşlerin çocukların soyadının belirlenmesi hususunda velayet hakkının kullanılması bakımından kadın ve erkek arasındaki uyumsuzlukların cinsiyete dayalı farklı bir muamele oluşturduğu kararına vardığı başkaca bireysel başvuru kararları da vardır (Nurcan Yolcu [GK], B. No: 2013/9880). Anayasa Mahkemesi, Anayasa madde 41 gerekçesinde evlilik birliği içinde ve dışında doğan çocuklar arasında ayırım gözetilmemesi esasını benimsendiğini ve bu sonucun aslında eşitlik ilkesinden de çıkarılabileceğini belirterek, evlilik dışında doğan çocukların korunmasını da Anayasa madde 41 bağlamında devlete bir pozitif yükümlülük olarak yüklemiştir (AYM, E.2005/114, K.2009/105, 2/7/2009; AYM, E.1990/15, K. 1991/5, 28/2/1991; AYM, E.1987/1, K.1987/18, 11/9/1987).

Anayasa Mahkemesi'ne göre mevcut olayda çocuğa sadece babanın soyadının verilebilmesinin kabulü, haklı nedenlerin varlığı durumunda dahi cinsiyete dayalı farklı bir muamele teşkil etmektedir (Nurcan Yolcu, § 46; Gülbu Özgüler, § 53). Bu farklı muamelenin Soyadı Nizamnamesi madde 15'te yer alan evlilik dışında doğmuş çocukların hakim babalığa karar vermesiyle, babanın soyadını alacağı hükmüne dayandığı görülmektedir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, § 44). Buna göre başvuru, hakim kararıyla babalığın tespit edilmesine rağmen, babanın çocukla ilişkisinin bulunmadığını ve onu reddettiğini ayrıca babanın çocuğun soyadını kullanmasıyla ilgili bir talebinin de olmadığını belirtmesine rağmen, ilk derece mahkemelerinde bu konuda bir değerlendirme bulunmamaktadır. Yine olayda cinsiyete dayalı farklı bir muamelenin olması ve bu farklılığı haklı kılacak önemli nedenlerin ortaya konulması gerekliliğine rağmen, bununla ilgili bir gerekçe yer verilmediği anlaşılmaktadır. Çocuğun soyadı bakımından iç hukukta benimsenen kuralların hiçbir istisna kabul etmemesi ve haklı sebeplerin varlığının ileri sürülmesine imkan vermeyecek şekilde katı bir biçimde yorumlanması, aile hayatına saygı hakkı ile kamu düzeni amacı arasında adil dengeyi sağlamaktan uzakta olup

Anayasa Mahkemesi tarafından ayrımcılık yasağının ihlali olarak kabul edilmiştir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, § 46). Tüm bu gerekçelerle Anayasa Mahkemesi aile hayatına saygı hakkıyla birlikte, ayrımcılık yasağını birlikte ele alarak bu iki hakkın ihlal edildiğine karar vermiştir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, § 47). Anayasa Mahkemesi ihlal kararına bağlı olarak, mevcut olayda derece mahkemeleri tarafından iç hukuktaki mevzuatın katı bir şekilde yorumlanması sebebiyle anayasa madde 20'de güvence altına alınan aile hayatına saygı hakkıyla birlikte madde 10'da yer alan ayrımcılık yasağının ihlal edildiği sonucuna varmış ve bu ihlallerinde mahkeme kararından kaynaklandığına hükmetmiştir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, § 52). Anayasa Mahkemesi başvuru talebini reddederek, ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmak üzere kararın bir örneğinin Van aile mahkemesine gönderilmesine karar vermiştir (S.E., B. No: 2017/40178, 26/2/2020, §54).

AYM'nin bireysel başvuru yolu ile önüne gelen evlilik birliği dışında doğan çocuğun soyadının düzenlenmesiyle ilgili somut olayı, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerde yer alan düzenlemelere uygun bir şekilde ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin içtihatlarıyla benzer bir şekilde ele aldığı görülmektedir. Bu değerlendirme, Türkiye'nin Sözleşme'ye taraf olan diğer üye ülkelerden farklı olarak, kadın-erkek eşitliğinin aile içerisinde eşit haklara sahip olmasını sağlama bakımından, rol dağılımında farklı bir eğilime sahip görüldüğü (Kılınç, 2010: 250) göz önüne alındığında, oldukça önem taşımaktadır. Anayasa Mahkemesi, evlilik birliği içinde doğan çocuğun soyadının düzenlenmesi konusunda ele aldığımız ilk bireysel başvuru kararından farklı olarak, mevcut olayda yer alan hak ihlallerini sadece Anayasa madde 20'de yer alan "aile hayatına saygı hakkı" bağlamında değil aynı zamanda, Anayasa madde 10'da düzenlenen eşitlik ilkesi ve bu kapsamda düzenlenen ayrımcılık yasağına da aykırı bularak, bu yönde bir hak ihlali kararı vermiştir. Anayasa Mahkemesi, önceki

dönemlerdeki olumsuz kararlarla karşılaştırıldığında, son dönemlerde hem norm denetimi hem de bireysel başvuru konusunda olumlu yönde gelişim gösteren kararlar vermektedir (Kanadoğlu, 2021: 152; İnceoğlu, 2006: 49). Aynı konudaki önceki bireysel başvuru kararları karşılaştırıldığında, Anayasa Mahkemesi'nin genişletici bir yorumla somut olayı yorumladığını ve takdir alanını da genişlettiği görülmekte olup, bu da etkili bir bireysel başvuru yolu bakımından son derece önem taşımaktadır.

5. SONUÇ

İç hukukta soyadının düzenlenmesinde aile adında birlik ilkesi kabul edilmiştir. Bu ilkeye göre, aile birliği içerisinde kadın, erkeğin soyadını almakta olup, çocuğun soyadının düzenlenmesinde de aynı ilke üzerinden babanın soyadı kullanılmaktadır. Soyadı düzenlenmesinde son 30 yıl içerisinde hem Anayasa Mahkemesi hem de İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi önüne çok sayıda uyuşmazlık getirilmiştir. Uyuşmazlığın esas ekseninde, aile adında birlik ilkesi yerine, soyadının değişmezliği ilkesi olarak tanımlanan, kadının kendi soyadını kullanma ve çocuğuna da bu soyadını verebilme hakkı yer almaktadır. Evlilik birliği içerisinde, kadının kendi soyadını kullanma hakkına ilişkin ortaya çıkan çok sayıda karar ve olumlu yöndeki içtihat vardır. Ayrıca, Anayasa Mahkemesi'ne itiraz yoluyla getirilen madde 187'nin ilgili kısmındaki düzenlemenin 2023 yılındaki iptali sonucunda, kadınlar evlilik birliği içerisinde kendi soyadlarını kullanabilecek, erkeklerde de kadınların soyadlarını alabilecek ve eşler ortak bir soyadını belirleyerek kullanabileceklerdir. Yasa koyucunun bu hususla ilgili kanuni düzenlemesi henüz gerçekleşmemekle birlikte, bu karar çocuğun soyadının düzenlenmesi konusunda yaşanan uyuşmazlıkları tekrar gündeme getirmiştir. Zira öncesinde TMK madde 321'de evlilik birliği içerisinde ve evlilik birliği dışında doğan çocuğa göre yapılan soyadı düzenlemesindeki ayırım, Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiş olsa da bu konuda ilgili kanunda bir düzenleme yapılmamıştır. Bu nedenle çocuğun soyadının

düzenlenmesi konusundaki uyuşmazlıklar Mahkeme önüne getirilmeye devam edilmektedir. Bu konuda Anayasa Mahkemesi önüne getirilen bireysel başvuru kararları incelendiğinde, başvuruların genel olarak iki kapsamda yapıldığı görülmektedir. Bunlar, evlilik birliği içerisinde doğan ve boşanma sonucunda velayet hakkı annede kalan çocuğun soyadının düzenlenmesi ve evlilik birliği dışında doğan çocuğun soyadının düzenlenmesiyle ilgilidir. Her iki uyuşmazlık alanıyla ilgili seçilen bireysel başvuru kararları incelenerek, kararın verildiği dönem, öne sürülen hak ihlallerinin AYM tarafından değerlendirilmesi ve bu değerlendirme sonucunda ortaya çıkan içtihatlar bakımından kıyaslama yapılmıştır. AYM, evlilik birliği içerisinde doğan çocuğun soyadının düzenlenmesine ilişkin yapılan bireysel başvuru kararında, başvurucunun öne sürdüğü ihlal iddialarıyla kendini bağlı görmemiş ve bununla ilgili bir içtihat ortaya koymuştur. Bu içtihadı göre, kendini başvurucular tarafından yapılan olayların hukuki nitelendirmesi bakımından bağlı görmeyen AYM, başvurucunun hiç öne sürmediği bir hak olan "aile hayatına saygı"yı madde 20 çerçevesinde ele almış olup, madde 10 kapsamındaki "eşitlik ilkesi" bakımından bir değerlendirme yapmayı gerekli görmemiştir. AYM'nin ilk dönemde verdiği bu daraltıcı yorum karşısında, evlilik birliği dışında doğan çocuğun soyadının düzenlenmesinde ise ilk yer verdiğimiz karardan farklı bir tutumla değerlendirme yapılmıştır. Buna göre, ilgili uyuşmazlıkta yer alan hak ihlalleri sadece Anayasa madde 20'de yer alan "aile hayatına saygı hakkı"na göre değil, bununla birlikte madde 10'da düzenlenen eşitlik ilkesi ve bu kapsamda düzenlenen ayrımcılık yasağına da aykırı bulunmuştur. İncelenen her iki kararda da yargılanmanın yenilenmesine hükmeden AYM, son içtihadında Sözleşme'ye ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi'nin içtihatlarına uygun bir şekilde, genişletici bir yorumla karar vermiş olup, bu da bireysel başvuruyu "etkili bir başvuru yolu" olarak değerlendirilmede önemli bir sonuç ortaya koymaktadır.

Kadının evlilik birliği içerisinde kendi soyadını kullanabilmesine ilişkin hak arama mücadelesi, ülkemizde 1990'lı yılların ortasında başlamış ve o günden itibaren varlığını artarak sürdürmüştür. Zira kadınlar sadece evlilik birliği içerisinde kendi soyadlarını kullanma konusunda değil, evlilik birliğinin kurulmadığı ya da boşanma neticesinde sona erdiği durumda çocuğuna kendi soyadını verme yolundaki hak arayışlarını da sürdürmektedir. 1982 Anayasası madde 10'da düzenlenen "eşitlik hakkı" ve madde 90/son çerçevesince taraf olunan uluslararası andlaşmalara dayanarak, kadının kendi soyadını kullanabilme ve "çocuğun üstün yararı"na dayanarak, çocuğuna kendi soyadını verme hakkı vardır. Uluslararası andlaşmalar ve 1982 Anayasası'nda ilgili maddelerdeki düzenlemelerden kaynaklanan bu hakkın, kullanılmama ve sıklıkla ihlallere konu olma sebebi yasama organından kaynaklanmaktadır. Zira yaklaşık otuz yıldır devam eden hukuki mücadelelerde, tüm karar ve

içtihatlar ışığında çocuğun soyadının düzenlenmesi konusundaki sorunun, yasa koyucunun yapması gerekli olan düzenlemenin eksikliğinden doğduğu görülmektedir. Yapılması gereken husus ise halihazırda AYM'nin TMK madde 187'nin ilgili hükmünün iptaline ilişkin kararı doğrultusunda yapılması zorunlu olan, kadının evlilik birliği içerisinde kendi soyadını kullanmasına olanak sağlayan yasal düzenlemeyi hayata geçirirken, bununla doğrudan bağlantılı olan kadının evlilik birliği içinde ve/veya dışında, çocuğuna kendi soyadını vermesi hakkında da ilgili içtihatlar doğrultusunda bir yasal düzenlemeyi gerçekleştirmesidir. Aksi takdirde bu konuda uyuşmazlıkların ve hak ihlallerinin yaşanmaya devam etmesi ve Anayasa Mahkemesi'nin bireysel başvuru nedeniyle artan iş yükünün katmerlenmesi kaçınılmazdır.

KAYNAKLAR

- Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. Ankara: CEİD yayınları. <https://ceidizler.ceid.org.tr/Toplumsal-Cinsiyet-Esitliginin-Temel-Kavramlari-i218>
- Erbek Odabaşı, Ö. (2017). Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Kararları Çerçevesinde Evli Kadının Soyadı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19(1), 43-109. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/deuhfd/issue/46821/587126>
- Ergene, D. (2011). İnsan Hakları Hukukundaki Gelişmeler Işığında Türk Hukukunda Kadının ve Çocuğun Soyadı Meselesi ve Medenî Kanun'da Değişiklik Önerisi. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 31(2), 123-176. <https://dergipark.org.tr/en/pub/iumhmohb/issue/9400/117759>
- Güler, Z. (2018). *Türk Hukuku'nda Kadının Soyadına İlişkin Gelişmeler Çerçevesinde Çocuğun Soyadı*. (Tez No 533684) [Doktora Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/Özel Hukuk Anabilim Dalı/Medeni Hukuk Bilim Dalı]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Helvacı, S. (2015). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin ve Anayasa Mahkemesinin Kararları Işığında Evli Kadının Soyadı. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 35(1), 157-169. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/411028>
- Helvacı, S., & Kocabaş, G. (2015). Fransız, Alman, İsviçre ve Türk Hukuklarında Kadının Soyadı. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 615-644. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/27556/289904>
- İnceoğlu, S. (2006). Türk Anayasa Mahkemesi ve İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarında Eşitlik ve Ayrımcılık Yasağı. *Çalışma ve Toplum*, 4(11), 45-62. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ct/issue/71833/1155466>
- Kanadoğlu, O. K. (2021). Feminizm ve Kadın Hakları. *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(1), 141-169. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yuhfd/issue/60648/894804>
- Kılıncı, Ü. (2010). İsim ve Soyisim Hakkının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Korunması. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (89), 242-276. <https://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2010-89-627>
- Oktay-Özdemir, S. (2016). Soyadı ve ile İlgili İsviçre Medeni Kanunu'nda 2013 Yılında Yürürlüğe Giren Değişiklikler ile Türk Hukukundaki Durumun Karşılaştırılması. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 2017-2032. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruhad/issue/36500/359366>

Belgeler

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 4. Daire, Ünal Tekeli v. Türkiye, BN.29865/96, KT.16/11/2004.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Zarb Adami v. Malta, BN: 17209/02, KT.20/6/2006.
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Cusan ve Fazzo/İtalya, BN: 77/07, KT. 7/1/2014.
- Anayasa Mahkemesi, Tuğba Arslan [GK], BN: 2014/256, KT. 25/6/2014.
- Anayasa Mahkemesi, Gülbu Özgüler, [GK], BN: 2013/7979, KT. 11/11/2015.
- Anayasa Mahkemesi, Hayriye Özdemir, BN: 2013/3434, KT. 25/06/2015.

- Anayasa Mahkemesi, Nurcan Yolcu [GK], BN: 2013/9880, KT. 11/11/2015.
- Anayasa Mahkemesi, Hacı Ahmet Eskikanbur, BN: 2015/2944, KT. 9/1/2019.
- Anayasa Mahkemesi, S.E, BN. 2017/40178, KT.26.02.2020.
- Anayasa Mahkemesi, E.1987/1, K.1987/18, KT.11/9/1987.
- Anayasa Mahkemesi, E.1990/15, K. 1991/5, KT.28/2/1991.
- Anayasa Mahkemesi, E: 2005/114, K: 2009/105, KT.2/07/2009.
- Anayasa Mahkemesi, E: 2010/119, K: 2011/165, KT.8/12/2011.
- Anayasa Mahkemesi, E: 2022/155, K: 2023/38, KT. 22/2/2023.
- Yargıtay Hukuk Genel Kurulu, E.2013/18-1755, K.2015/1039, KT. 13/3/2015.

To Cite Çelebi, Ö. (2025). Kadının Evlilik Birliği Dışında Doğan Çocuğuna Soyadını Verme Hakkı'nın Bireysel Başvuru Işığında Değerlendirilmesi. *Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESR)*, 2(1), 69-81. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14603315>

KENTLERDE SOSYAL ADALET VE KENTSEL TARIM İLİŞKİSİ

The Relationship Between Social Justice and Urban Agriculture in Cities

Esin YALÇINTAŞ¹

Özet

Kentlerin, farklı kültürleri sınırlarında barındırması ve sunduğu imkanlar, hizmetler ve fırsatlar sayesinde, her geçen yıl dünya nüfusu için cazibe merkezi olma özelliği artmaktadır. Küresel ölçekte devam eden kentleşme eğilimi, Türkiye'de de benzer şekilde etkisini göstermektedir. Dünya Bankası verilerine göre, dünya nüfusunun yaklaşık %50'si kentlerde yaşamaktadır ve bu oranın 2050 yılı itibarıyla %75'e ulaşması öngörülmektedir. Türkiye'de ise 2022 yılı itibarıyla nüfusun %77'si kentlerde ikamet etmektedir. Bu demografik dönüşüm, farklılıkların yönetimi, sosyal entegrasyon ve çok kültürlülük gibi kavramların giderek daha sık tartışılmasına zemin hazırlamaktadır. Bununla birlikte, kentlere yönelen göç dalgaları sonucunda ortaya çıkan istihdam, eğitim ve barınma gibi temel ihtiyaçların karşılanması, kentlerin karşı karşıya kaldığı başlıca sorunlar arasında yer almaktadır. Söz konusu sorunların toplumsal düzlemdeki yansımaları, dışlanma ve sosyal eşitsizlik biçiminde kendini göstermektedir. Kırsal bölgelerden kentlere göç eden bireylerin değişen ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılama mekanizmalarına adaptasyon eksiklikleri, sosyal adaletin zedelenmesine ve eşitsizliklerin derinleşmesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle kentlerde, kamusal alanlarda farklı yaşam tarzlarına, geleneklere, sosyal statülere ve inanç sistemlerine sahip bireylerin bir araya gelmesi ve etkileşimde bulunması, kent yaşamının doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Kentleşme hızının yüksek olduğu yerleşim alanlarında, ülke veya şehir fark etmeksizin, benzer sosyal ve ekonomik sorunların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu süreç, göçle gelen nüfusun ihtiyaçlarının karşılanmasında yetersizlikler, sosyal eşitsizlikler ve toplumsal uyum sorunları gibi meseleleri beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, kentsel politika yapıcıların geliştirdiği çözüm önerileri, bireylerin kendilerini ifade edebileceği, toplumsal katılımın desteklediği ve bu süreçte kimliksizleşme riskinin önüne geçilmesini hedefleyen yaklaşımlar içermelidir. Katılım süreçleri yalnızca bireysel ifade özgürlüğü değil, aynı zamanda kent halkının dayanışma ve sosyal bütünleşme süreçlerine aktif olarak dahil olmasını sağlamalıdır. Bu çalışmada, kentsel adaletin sağlanmasında kentsel tarım uygulamalarının etkisi üzerinde durulacaktır. Kentsel tarım, kent halkının bir arada yaşamasını destekleyen, eşitlik ve sosyal adalet kavramlarının gelişimine katkıda bulunan bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, kentsel adaletin gerçekleşmesine yönelik pratik bir çözüm aracı olarak kentsel tarımın sunduğu potansiyel değerlendirilecektir.

Türkçe Araştırma Makalesi

Olay Geçmişi

Teslim: 26.11.2024

Kabul: 03.01.2025

Anahtar Kelimeler

Kentsel tarım, sosyal
adalet, toplumsal
eşitlik.

¹ Serbest Araştırmacı, Sürdürülebilir Eşitlik ve Sosyal Araştırmalar Derneği, İstanbul – Türkiye, esinyalcintas@hotmail.com

Abstract

Cities are becoming centers of attraction for the world's population every year, thanks to the fact that they host different cultures within their borders and the facilities, services and opportunities they offer. The urbanization trend, which continues on a global scale, has a similar effect in Turkey. According to World Bank data, approximately 50% of the world's population lives in cities and this rate is expected to reach 75% by 2050. In Turkey, 77% of the population resides in cities as of 2022. This demographic transformation paves the way for concepts such as management of differences, social integration and multiculturalism to be discussed more and more frequently. However, meeting basic needs such as employment, education and housing that arise as a result of waves of migration to cities is among the main problems faced by cities. The reflections of these problems on the social level manifest themselves in the form of exclusion and social inequality. The changing needs of individuals migrating from rural areas to cities and their lack of adaptation to the mechanisms to meet these needs pave the way for the damage to social justice and the deepening of inequalities. Particularly in cities and public spaces, the coming together and interaction of individuals with different lifestyles, traditions, social statuses and belief systems is considered a natural and inevitable result of urban life. It is seen that similar social and economic problems arise in residential areas where the rate of urbanization is high, regardless of country or city. This process brings with it issues such as inadequacies in meeting the needs of the migrating population, social inequalities and social harmony problems. In this context, the solution proposals developed by urban policy makers should include approaches that allow individuals to express themselves, support social participation, and prevent the risk of loss of identity in this process. Participation processes should ensure not only individual freedom of expression, but also the active involvement of the citizens of the city in processes of solidarity and social integration. This study will focus on the impact of urban agriculture practices in ensuring urban justice. Urban agriculture is considered as a tool that supports the coexistence of urban people and contributes to the development of the concepts of equality and social justice. In this context, the potential offered by urban agriculture as a practical solution for the realization of urban justice will be evaluated.

Keywords

Urban agriculture, social justice, social equality.

1. GİRİŞ

Sanayi Devrimi sonrasında hız kazanan kentsel büyüme, yapay ve karmaşık yapılarıyla metropoliten kentlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Bu kentler, insanlık tarihindeki gelişim sürecinin somut bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. İnsan eliyle inşa edilen görkemli kentler uygarlığın merkezleri ve modern insanın yaşam pratiğini şekillendiren atölyeler olarak görülmektedir. Kavramsal düzeyde kentleşme olgusu ve bu olgunun fiziksel bir tezahürü olan kentler, farklı kültürlerin ve bu kültürlerin tarihsel gelişim süreçlerinin etkisiyle şekillenmiş; dolayısıyla, kentlere yönelik bakış açılarının da çeşitlilik göstermesi kaçınılmaz olmuştur. Bu bağlamda, kentlerin çok katmanlı yapılarının ve tarihsel süreçte farklı kültürel dinamiklerle etkileşimlerinin, disiplinler arası bir perspektifle ele alınması büyük önem taşımaktadır.

Kentleşme, toplumsal gelişim sürecinin önemli bir kırılma noktasını oluşturmakta olup, bu süreç insan eliyle yapılandırılmış fiziksel ve sosyal çevrelerde gerçekleşmektedir. Toplum ise, insan ömrüyle sınırlı olmayan, kendi kendine yetebilen bir faaliyet sistemi çerçevesinde örgütlenen ve cinsel üreme yoluyla kuşaklar arası aktarımı sağlayan insan toplulukları olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, kentleşme olgusu, toplumsal dinamiklerin şekillenmesinde ve bireyler arası etkileşimlerin yeniden yapılandırılmasında belirleyici bir rol oynamaktadır (Harvey, 2003: 38).

Kentlerin kendi kendine yeterliliği ve sürdürülebilirlik koşullarını yerine getirebilmesi, üretim ve dağıtım süreçlerinin kentlilerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yapılandırılmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, etkin bir üretim ve dağıtım sistemi, bireysel faaliyetlerle uyumlu ve aynı zamanda karmaşık bir şekilde entegre olmuş bir yapıyı zorunlu kılar. Kentlerin sürdürülebilirliği yalnızca ekonomik bir hedef değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel bir zorunluluktur. Toplumsal sürdürülebilirliğin sağlanması için gösterilen çabalar, farklı kentlerin mekânsal, kültürel ve ekonomik yapıları doğrultusunda çeşitlilik

gösterebilir. Ancak, her durumda üretim biçimleri ile kentsel yaşam kültürünün uyumlu bir bütünlük içinde olması, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılabilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Üretim süreçlerinin kent kültürüyle entegre olması, toplumsal dayanışmayı artırmanın yanı sıra kaynakların verimli kullanımını da destekler. Bu doğrultuda, kent içi üretim ve dağıtım sistemlerinin, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda sosyal adaleti ve toplumsal eşitliği gözetmesi gerekmektedir. Uyumlu bir kentsel kültür ve sürdürülebilir üretim biçimleri, hem bugünkü kent yaşamının kalitesini artıracak hem de gelecek kuşaklar için yaşanabilir kentler yaratacaktır.

Kentsellik ve kent olgusu, genel olarak egemen üretim tarzıyla ilişkileri bağlamında ele alınmaktadır. Kentsellik, yalnızca bir toplumsal biçim olmakla kalmaz; aynı zamanda belirli bir iş bölümüne ve egemen üretim tarzına genelde uyumlu bir hiyerarşik faaliyet düzenine dayalı bir yaşam tarzını ifade eder (Marks, 2018: 26). Bu bağlamda kent, mevcut üretim tarzını sürdürme işlevi görür ve onun kendini idame ettirme koşullarını oluşturur. Bununla birlikte, kentler yalnızca mevcut düzeni koruyan yapılar değil, aynı zamanda biriken çelişkilerin merkezinde yer alan mekânlardır. Bu çelişkiler, yeni üretim tarzlarının doğuşuna zemin hazırlamaktadır. Tarihsel süreçte kent, bir üretim tarzının örgütlenme eksenini, kurulu düzene karşı devrimlerin odak noktası ve aynı zamanda güç ile ayrıcalıkların merkezi olarak şekillenmiştir (Lukacs, 1971: 76). Bu bağlamda kent ve kırsal alan arasındaki karşıtlık, toplumun ekonomik tarihindeki hareketlerin ve çatışmaların belirleyici eksenini oluşturmuş; bu dinamik, üretim tarzlarının dönüşümü açısından kritik bir rol oynamıştır.

Kent ve kırsal alan arasındaki karşıtlık, uygarlık tarihinin en temel dinamiklerinden biri olarak, barbarlıktan uygarlığa, aşiretten devlete, yereliktan ulus-devlete dönüşüm süreçleriyle şekillenmiş ve günümüze kadar devam etmiştir. Kentin varlığı, yalnızca mekânsal bir olgu değil, aynı zamanda

idare, güvenlik, vergi sistemleri gibi kurumsal yapıların ve genel anlamda siyasetin gerekliliğini de ortaya koymaktadır. Kentlerde, ilk kez nüfusun iş bölümü ve üretim araçlarına erişim temelinde iki büyük sınıfa ayrıldığı bir toplumsal yapının izleri görülmektedir (Engels, 2013: 120). Bu durum, kentsel yaşamın yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve politik boyutlarının da şekillenmesinde kritik bir rol oynamıştır. Kentler, tarihsel olarak sadece idari ve ekonomik merkezler değil, aynı zamanda toplumsal sınıflar arasındaki ilişkilerin ve çatışmaların belirginleştiği mekânlar olarak da değerlendirilebilir.

Pek çok araştırmacı, eşitlikçi toplum yapısının kentleşmeyi desteklemeyeceğini ileri sürmektedir. Zira simetrik toplum yapısı kentleşme için gerekli sermaye yoğunluğuna izin vermemektedir. Kentler, toplumsal üretim artışının yoğunlaştığı mekanlardır. Bu bağlamda, bir iktisadi gelişmenin de benzer şekilde artık üretme ve yoğunlaştırma kapasitesine sahip olması gereklidir. Kentleşme ile iktisadi gelişmenin tarzı arasındaki kritik bağ tam da bu noktada şekillenmektedir (Harvey, 2003: 57). Ancak, toplumsal artık üretme kavramı, doğası gereği esnek ve çeşitli yorumları mümkün kılan özelliğe sahiptir. Bu kavramın, kentleşme ve iktisadi gelişme biçimlerini ilişkilendirme kullanılabilirliği için, anlamının titizlikle tanımlanması ve açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Bu çerçevede, toplumsal artık üretiminin sadece niceliksel değil, aynı zamanda niteliksel boyutlarının da göz önünde bulundurulması, kentsel ve iktisadi analizler açısından hayati bir öneme sahiptir. İşte bu noktada dünyada kentleşmenin geldiği noktada tarımın kentlere yeniden entegrasyonunun nicel olmasa da nitel olarak artık yaratma potansiyelinden söz edebiliriz.

Kent, geleneksel olarak tarım dışı faaliyetlerin yoğunlaştığı, sınırları ve mekânsal formu belirgin bir yerleşim alanı olarak tanımlanmaktadır. Buna karşılık, kent dışındaki alanlar ise kırsal bölgeler olarak kavramsallaştırılmaktadır. Kent ve kırsal arasındaki bu tanımlama biçimi, yalnızca bir

karşıtlık ilişkisini değil, aynı zamanda bu karşıtlığa dayalı bir bütünlük olgusunu da ortaya koymaktadır (Keyder ve Yenal, 2013: 69). Kent ve kır arasındaki üretim alanlarının farklılaşması, karar alma davranış kalıplarındaki belirgin karşıtlıklar ve iktidarla ilişkilerin büyük ölçüde kentler üzerinden şekillenmesi, bu iki alanın birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları olduğunu ortaya koymaktadır. Kentsel ve kırsal alanlar, birbirlerinden bağımsız olarak var olamayacak şekilde karşılıklı bir bağımlılık ilişkisinde dir. Kent, kırsal alanların sağladığı üretim girdilerine ihtiyaç duyarken, kırsal alanlar da kentsel yapılar aracılığıyla ekonomik ve sosyal etkileşimlere erişim sağlamaktadır. Bu karşılıklı bağımlılık, kentsel ve kırsal alanların, toplumsal ve ekonomik sistemin sürdürülebilirliği için ayrılmaz bir bütün oluşturduğunu göstermektedir (Tekeli, 2016: 44).

Yukarıda da bahsedildiği gibi 2022 yılı itibarıyla dünya nüfusunun %50'si, Türkiye nüfusunun ise %77'si kentlerde yaşamaktadır (TÜİK, 2022). Bu durum, kent ve kır arasında karşıtlık temelinde oluşan bütünlüğün ciddi şekilde bozulmasına yol açmıştır. Kırsal nüfusun önemli bir kısmı, artık kentlerin çeperlerinde yaşamını sürdürmekte, bu da kentsel alanlarda yeni sosyo-ekonomik dinamiklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, kentsel üretime katılım, gıda güvenliği ve sosyal adalet gibi meseleler, küresel ölçekte çözüm bekleyen temel sorunlar arasında yer almaktadır. Bu çalışmada, tarımın kentsel üretim sistemine entegrasyonu ele alınarak sosyal adalet kavramı; üretim süreçleri, dağıtım mekanizmaları, artı değer yaratımı ve çevresel sürdürülebilirlik perspektiflerinden değerlendirilecektir. Kentsel tarımın bu süreçlere olan katkısı, sosyal adaletin sağlanmasında potansiyel bir araç olarak incelenecektir.

2. SOSYAL ADALET VE KENTSEL TARIM İLİŞKİSİ

Kentsel tarımın, eşitlikçi bir toplumsal yapıyı ve sosyal adaleti destekleyen bir faaliyet olduğu hem kamu kurumları hem de sivil toplum kuruluşları

tarafından genel kabul görmektedir. Sürdürülebilir kalkınmanın temel bileşenleri olan ekoloji, ekonomi ve sosyal adalet, kentsel tarımın kent yaşamına sağladığı olumlu katkılarla uyum içindedir. Çevresel, ekonomik ve toplumsal faydaları bir arada barındıran kentsel tarım, gelir dağılımının iyileştirilmesinden çevre hakkının korunmasına ve doğal kaynakların gelecek nesillere aktarılmasına kadar birçok sosyal eşitsizliğe çözüm üreten bir yaklaşım içermektedir.

2.1. SOSYAL ADALET VE KENT

Adalet ve sosyal adalet kavramlarının kökenlerini Antik Yunan dönemine kadar takip etmek mümkündür. Özellikle Platon'un Devlet adlı eserinde, Sokrates ve diğer katılımcılar arasında adalet üzerine yoğun tartışmaların yer aldığı görülmektedir. Sokrates, adaleti mutlu bir yaşam sürmek isteyen bireyin yalnızca doğrudan bir erdem olarak değil, aynı zamanda sonuçlarının getireceği faydalar nedeniyle de benimsemesi gereken bir "iyi" olarak tanımlar (Platon, 2008: 77). Bu durumda "iyi" olma halinin topluma yayılmasını da sosyal adalet olarak tanımlamak mümkün olacaktır.

Kentlerin gelişmişliği, mekânın fiziki yeterliliğinin ötesinde bir anlam ifade etmeye başlamıştır. Bugün insanlar, fiziki özellikleri yanında sosyal, kültürel, moral, ticari donatılarıyla da kendi yaşanabilirliklerini temin eden bir kent talep etmektedir. İnsan haklarının dördüncü kuşağı olarak kentli hakları ortaya çıkmıştır. Üstelik son 30 yılda dünya nüfusunun üçte ikisi kırsal alanlardaki yaşamalarını terk ederek kentlere göç etmiştir (Dalaman ve Lehimler, 2021: 161). Sosyal adalet ve yoksulluk, birbiriyle derin bağlarla sahip, karşılıklı etkileşim içinde olan iki önemli toplumsal olgudur. Yirminci yüzyılın başlarında, yoksulluk ağırlıklı olarak kırsal alanlarla ilişkilendirilmişken, yirmi birinci yüzyılda yoksulluğun coğrafi merkezi kentlere kaymıştır. Bu değişim, kırsaldan kente göç eden nüfusun kentlerin çeperlerinde yerleşmesiyle birlikte kent yoksulluğu olgusunu ortaya çıkarmıştır. Kırsal bölgelerde yaşanan yoksulluk, bu süreçte kentsel yoksulluğa dönüşmekte, aynı

zamanda sosyal adaletsizliklerden daha fazla etkilenmektedir. Kırsal yoksulluk ile kentsel yoksulluk arasındaki en temel fark, sosyal adaletin varlığı ve erişim farklılıklarında görülmektedir. Kırsal yoksullar, temel ihtiyaçlara erişim açısından kentsel yoksullara göre daha avantajlı bir konumdadır. Özellikle kırsal alanlarda gıda güvencesinin genel olarak sağlanmış olması, bu bölgelerde yaşayan yoksullar için önemli bir avantajdır. Ayrıca, kırsal toplumlarda yardımlaşma kültürünün güçlü olması, yoksulluğun daha eşit koşullarda deneyimlenmesine olanak tanımaktadır. Buna karşın, kentlerdeki yoksullar sosyal destek mekanizmalarına erişimde ciddi adaletsizliklerle karşı karşıya kalmakta, bu da yoksulluk deneyimini daha kırılğan hale getirmektedir.

Maslow'un ihtiyaçlar teorisi, bireylerin ihtiyaçlarının belirli bir "göreceli üstünlük hiyerarşisi" çerçevesinde düzenlendiğini ileri sürmektedir. Bu kurama göre, daha yüksek seviyedeki bir ihtiyaca yönelmeden önce, genellikle daha alt seviyedeki bir ihtiyacın karşılanması gerekmektedir (Şenöz, 2022: 165).

Eklere yer alan Şekil 1'de görülen piramide göre insan ihtiyaçlarının temelini oluşturan fiziksel ihtiyaçlar ve güvenlik ihtiyacı sosyal adalet kavramının da çıkış noktası diyebiliriz. Çatışmaların merkezi olan kent ise sosyal adaletin mekânsal boyunu oluşturmaktadır. Toplumdaki eşitsizliklerin en belirgin ve yoğun şekilde gözlemlendiği kent yaşamı, yalnızca kent sakinlerinin coğrafi dağılımından ibaret olmayıp, aynı zamanda derin ideolojik ve siyasi dinamiklerle şekillenen bir süreçtir. (Koçancı ve Beşirli, 2016: 437). Sosyal politikaların büyük bir kısmı, bir toplumsal sistemde mevcut gelir dağılımını sürdürmeyi ya da toplumu oluşturan gruplar arasında gelirin yeniden dağıtılmasını sağlamayı amaçlayan girişimler olarak tasarlanmaktadır. Toplumun belirli kesimlerinin şanssızlık, hatalı kararlar, yaşlılık veya hastalık gibi sebeplerle normal yollarla yeterli bir yaşam standardına ulaşamaması, gelirin yeniden dağılımını zorunlu

kılan bir durum olarak genel kabul görmektedir (Harvey, 2003: 75).

Kullanılabilir gelirin toplumun farklı kesimleri arasında dağılımındaki değişimler, günümüz kentleşme yapısının görünümünde belirgin bir şekilde izlenebilmektedir. Bu etki, refah devleti politikalarını daha kararlı bir şekilde uygulayan Britanya ve İskandinav ülkelerinde açıkça gözlemlenmektedir. Söz konusu ülkelerde toplum, kamu sektörü ile özel sektör arasında net bir ayırımın olduğu ikili bir yapıya evrilmiş ve bu ayırım, fiziksel kent tasarımına da yansımıştır. Ancak, refah politikalarının aşırıya kaçması durumunda, kapitalist piyasa mekanizmalarının işleyişi için bir tehdit oluşturacaktır. Kapitalist sistemin devamlılığı açısından, bir yedek iş gücü ordusunun varlığına ve bir tür ilkel birikime ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, sıkça refah devleti örneği olarak gösterilen İsveç'in durumu öğretici niteliktedir. İsveç, maddi yoksunluğun en ağır etkilerini ortadan kaldırmayı başarmış, ancak kapitalist ekonomik yapısını da koruyabilmiştir. Bu başarı, güney Avrupa'dan sağlanan yedek iş gücüne olan erişimi ve ABD ile Britanya gibi küresel kapitalist ekonomilerle sürdürdüğü ticari ilişkiler aracılığıyla dolaylı yoldan elde ettiği ilkel birikime mümkün olmuştur (Harvey, 2003: 78).

Sosyal adalet ve kent ilişkisi, kentlerin karşılaştığı temel meselelerden biri olarak, eşitsizliklerin kaynağına dair önemli bir gösterge oluşturmaktadır. Sürdürülebilir kentsel gelişimin sağlanabilmesi, doğrudan sosyal adalet ilkesiyle bağlantılıdır. Sosyal eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, yalnızca daha adil bir gelir dağılımı sağlanarak değil, aynı zamanda dezavantajlı grupların özel ihtiyaçlarının dikkate alınarak mümkündür. Bu bağlamda, kentsel politika ve planlama süreçlerinin, toplumsal adaleti gözeten, kapsayıcı ve eşitlikçi yaklaşımlar temelinde şekillendirilmesi büyük önem taşımaktadır.

2.2. KENT VE TARIM

İnsanlık tarihinde insan yerleşimlerinde köklü değişimlere yol açan iki önemli devrimden söz etmek mümkündür. Bunlar tarım devrimi ve sanayi

devrimidir. Tarım devrimi, avcı-toplayıcı yaşam tarzından yerleşik düzene geçişi simgelemektedir. Tarımın gelişmesi, toplumsal yapıları şekillendiren önemli bir dönüm noktası olmuş ve bu süreç, nihayetinde kentleşmenin temellerini atmıştır. Sanayi devrimi ise kentlerin evriminde belirleyici bir rol oynamış, modern kentlerin bugünkü biçimlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu tarihsel gelişmeler, yerleşim kavramını da dönüştürerek geleneksel kırsal yapılar yerine, modern kentsel formların şekillendiği bir süreci başlatmıştır (Yenigün, 2016: 292).

20. yüzyılın başlarından itibaren kentler, tarımsal üretimden bağımsız, tarım dışı faaliyetlerin yoğunlaştığı alanlar olarak görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde, kentsel alanlar yalnızca üretim süreçlerinin değil, aynı zamanda bu süreçlerin denetim ve organizasyon mekanizmalarının da merkezleri haline gelmiştir. Kentler, artan nüfusları ve kaynak ihtiyaçları nedeniyle, çevresindeki kırsal yerleşimlerle sürekli bir etkileşim içinde olmuş, bu etkileşim, yerel ekonomi ve toplumsal yapılar arasında karşılıklı bağımlılığı pekiştirmiştir. Bu bağlamda, kentler, yalnızca kendi içsel ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, çevreleriyle olan ilişkiler aracılığıyla, daha geniş bir ekonomik ve toplumsal ağın parçası olmuştur (Işıklar & Yalçıntaş, 2024: 28). Bir yerleşim yerinin kent olarak kabul edilebilmesi için belediye teşkilatına sahip olması gerekmektedir. Bu doğrultuda, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de belediye sınırları içindeki yerleşim alanları kent olarak tanımlanırken, dışındaki alanlar kırsal olarak adlandırılmaktadır. Ancak, sosyo-ekonomik ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle hem kentsel hem de kırsal alanların içerikleri zamanla değişim göstermiştir. Kent ve kırsal arasındaki farklılıkları temel alarak yapılan yerleşim yeri tanımlamalarının, dünyada ve Türkiye'de beklenen sonucu veremediği gözlemlenmektedir. Bu noktada, kır ve kent arasındaki ilişkiyi birbirine zıt kavramlar olarak görmek yerine, karşılıklı etkileşim içinde olan ve birbirini tamamlayan iki dinamik olarak ele almak,

bu anlayışa dayalı politikaların geliştirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Kırsal bölgeler, sanayi devriminden önce ekolojik açıdan bakıldığında bozulmamış alanlar olarak tanımlanırken, sanayi devrimi ve teknolojik ilerlemelerle birlikte kente göç olgusu hızlanmış ve kırsal alandaki nüfus azalmıştır. Bu süreçte, kırsal alanlar, tarıma dayalı ekonomik faaliyetlerin hâkim olduğu, doğal şartların ve geleneksel yaşam biçimlerinin sosyal yapıyı şekillendirdiği, eğitim seviyesinin düşük ve sağlık ile iletişim olanaklarının sınırlı olduğu bölgeler olarak algılanmıştır. Ancak, 21. yüzyılda kırsal alana dair algılar değişmiş, kırsal bölgeler, kent dinamiklerini de barındıran, güçlü sosyal ilişkilerin yer aldığı karma alanlar olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Önceden sadece tarımsal faaliyetlere dayalı olan kırsal ekonomiler, turizm, el sanatları gibi alternatif ekonomik alanlarla çeşitlenmiş ve kent merkezleriyle daha yoğun bir etkileşim içine girmiştir. Bu dönüşüm, kırsal alanların kentsel dinamiklerle iç içe geçmiş bir yapıya bürünmesini sağlamıştır (Partigöç, 2017: 90).

Önümüzdeki on yıl içinde kırsal alanların yüzde 60'ından fazlasının kentleşeceği ve bu alanlarda 1,4 milyardan fazla ek nüfusun yaşayacağı tahmin edilmektedir. Bu süreç, dünya genelinde önemli değişimlere yol açacak ve kentleşme, sürdürülebilirlik, toplumsal istikrar, gıda güvenliği ve ekonomik fırsatlar gibi bir dizi kritik meseleyi gündeme getirecektir. Kentleşme, hızla büyüyen nüfusun yaşam ihtiyaçlarını karşılamak için kaynakların etkin bir şekilde yönetilmesini zorunlu hale getirecek, bununla birlikte çevresel etkiler ve altyapı talepleri gibi yeni sorunları da beraberinde getirecektir. Bu durum, gıda üretimi ve güvenliği gibi temel alanlarda daha fazla strateji geliştirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Kentleşmenin sadece fiziksel değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik dönüşüm gerektiren bir süreç olduğu gerçeği, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin başarılabilmesi için önemli bir zorluk teşkil etmektedir (Lindner, 2021: 7).

Tarımın kentlerden ve gıda üretiminin kent ekonomilerinden ayrılması, kent tarihindeki nispeten yeni bir olgudur, evrensel bir uygulama değildir ve günümüzde yeniden değerlendirilmektedir. Örneğin, Rus işgalinin ardından Çinli planlamacılar, gıda üretimini şehir planlamasına entegre etmeye başlamışlardır. Hong Kong ve Singapur gibi Asya şehir devletleri ise son derece organize tarımsal üretim sistemleri geliştirmiş ve bu sistemler Asya'daki diğer metropollerde de yaygınlaşmıştır. Bağımsızlığını yeni kazanan Afrika ülkelerinde, hükümetler hem eşitlik hem de ekonomik sürdürülebilirlik temelinde kentsel gıda ile ilgili kendine yeterliliğini desteklemiştir (Mougeot, 2000: 25).

Kuzey Amerika ile Batı ve Doğu Avrupa'daki büyük şehirlerde, II. Dünya Savaşı sırasında uygulanan "zafer bahçeleri" modelinin ardından, 1970'lerin sonlarından itibaren, ekonomik kaygıların ötesine geçen topluluk bahçeciliği yeniden canlanmıştır. Genellikle kırsal alanlarda gerçekleşen bir faaliyet olarak kabul edilse de bazı gelişmekte olan ülkelerin şehirlerinde kentsel tarım gıda güvenliğine katkıda bulunmaktadır (Dalaman, 2024: 145). Ancak kentsel tarımın yaygınlaşmasını engelleyen temel sorun, farkındalık, tanınma, teşvik ve yönetim eksikliğiyle ilgilidir. Bu durum, genellikle klasik mekânsal ve kurumsal ekonomi dinamiklerinden çok, kentsel politikalara yönelik kültürel yaklaşımlarla ilişkilendirilmektedir. Ancak kentsel tarımın işleyişi, kentsel gıda tedarik sistemleri ve geçim kaynaklarına dair daha fazla bilgi edinildikçe, bu bakış açısı değişmektedir. Ayrıca, siyasi ademi merkezîyetçilik sayesinde yerel yönetimlere daha fazla sorumluluk ve araç sağlanması, kentsel tarım destekleme ve yönetme çabalarını güçlendirmiştir (Ellis ve Surnberg, 1998: 217)

Kent ve tarım alanlarının fiziki ayrımı, sürdürülebilirlik olgusunun karşılaştığı sorunların temelinde yatan en kritik faktörlerden biridir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kentleşme hızının artması, kent yaşamında ekonomik ve demografik değişiklikleri beraberinde getirirken,

bu durum çevresel sorunların yanı sıra güvenli gıdaya erişim gibi ciddi sorunları da gündeme getirmektedir. Sürdürülebilir kentsel gelişme sınırlarını zorladıkça, çevresel bozulmalar ve gıda güvencesizliği gibi olgular daha belirgin hale gelmektedir (Longhurst vd., 2017: 3). Bugün, milyonlarca insan yetersiz beslenme ve açlık tehdidi altında yaşarken, sağlıklı ve güvenli gıdaya erişim, genellikle yalnızca belirli bir sınıf için ayrıcalıklı bir hak olarak görülmektedir. Bu durum, kentsel gelişim ile kırsal alanlar arasındaki denetimsiz ilişkilerin yarattığı derin eşitsizliklerin bir yansımasıdır (Tozar ve Ayaşlıgil, 2008: 19).

Gelişmiş ülkeler, kır-kent arasındaki uçurumun daralmasıyla birlikte, sürdürülebilir kentsel büyüme politikalarına kent yayılmasını kontrol altına alacak ve kentleşme baskısı altındaki tarım alanlarını koruma stratejilerini de dâhil etmeye başlamışlardır. Bu yaklaşımlar sayesinde, kırsal ve kırsallık kavramları yeniden tanımlanmış; kentlerle kırsal alan arasındaki etkileşim artırılarak tarımsal üretim, kent sınırları içine entegre edilmiştir. Bu süreç, "kentsel tarım" kavramının doğmasına zemin hazırlamıştır. Böylece, kırsal alanda gerçekleşen üretim, şehirlerin ihtiyaçlarını karşılamak için bir kaynak olarak değerlendirilmeye başlanmış ve kentlerle kırsal alan arasındaki sınırlar daha esnek ve dinamik bir yapıya kavuşmuştur. Bu model, kentsel gelişimle tarımsal faaliyetlerin birbirini tamamladığı bir yaklaşım olarak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasına katkı sağlamaktadır.

2.3. SOSYAL ADALET VE KENTSEL TARIM

Kırsal yerleşimlerde yaşam koşullarının bozulması, ekonomik gerilemeyle birlikte zorunlu kentleşmeye neden olmaktadır. Tarımsal geliri yüksek olan kırsal nüfus kent yaşamına uyum sağlayabilirken, düşük gelirli kırsal kesim kentin imkanlarından yararlanamamaktadır (Dalaman ve Lehimler, 2016: 60). Kentlerde sosyal adaleti sağlamanın temel yollarından biri, kent yoksulluğunu azaltmaktır. Yoksulluk, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereken temel ihtiyaçlardan yoksun olmaları ya

da bu ihtiyaçları karşılayacak kaynaklara sahip olmamaları durumu olarak tanımlanır ve genellikle mutlak ve göreceli olmak üzere iki şekilde ele alınır. Mutlak yoksulluk, bireylerin yaşamlarını asgari düzeyde sürdürebilmeleri için gerekli geliri elde edememelerini ifade ederken, göreceli yoksulluk, bireyin yaşadığı toplumun refah seviyesinin altında bir gelir düzeyine sahip olma durumudur (Mebratu, 1998: 498). Kent yoksulluğunu incelerken, ihtiyaçların dinamik yapısını ve toplumsal eşitsizliklerin farklı boyutlarını göz ardı eden mutlak yoksulluk yaklaşımı yerine, göreceli yoksulluk kavramına odaklanılması gerekmektedir. Bu yaklaşım, kentlerde yoksulluğun toplumsal ve ekonomik bağlamlarını daha derinlemesine anlamayı mümkün kılacaktır. (Wratten, 1997: 22).

Kent yoksulları, nüfusun giderek büyüyen bir kesimini oluştururken, gıda onlar için temel bir lüks haline gelmektedir. 1990 yılında, gelişmekte olan ülkelerin en büyük metropol bölgelerinde yer alan hanelerin yaklaşık yarısı, ortalama gelirlerinin %50 ila %80'ini gıda harcamalarına ayırıyordu. Bu durum, özellikle Kalküta, Ho Chi Minh Şehri, İstanbul, Kinşasa, Lagos ve Lima gibi şehirlerde daha belirgin bir şekilde hissedilmiştir (Mougeot, 1994: 102). Küresel veriler, bu sorunun yalnızca genel bir çerçevesini ortaya koymaktadır. Düşük gelirli gruplara yönelik özel anketler ise çok daha karanlık bir tablo çizmektedir. Bu durum, gelir düzeyine bağlı olarak gıdaya erişimdeki derin eşitsizlikleri açıkça ortaya koymaktadır.

Kentsel tarım, uzun yıllar bir oksimoron olarak değerlendirilmiştir. Oysa dünya genelinde şehir sakinlerinin gıda üretiminde oynadığı kritik role rağmen, bu uygulama bilim insanları ve tarım planlamacıları tarafından büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Hükümet yetkilileri ve politika yapımcılar, kentsel çiftlikleri yalnızca estetik açıdan hoş olmayan yapılar olarak görmekle kalmayıp, aynı zamanda kirlilik ve hastalık risklerini artırdığı gerekçesiyle eleştirmiş; bu faaliyetleri genellikle marjinal bir uğraş olarak sınırlamış ya da daha kötü bir senaryoda, mahsulleri imha ederek ve çiftçileri

taahhüt ederek tamamen reddetmişlerdir. Bu olumsuz algıya rağmen, son araştırmalar kentsel tarımın ticari değerini ortaya koyarken, özellikle yoksul kent sakinleri ve kadın hane reisleri arasında bir hayatta kalma stratejisi olarak taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Kentsel tarım, yalnızca ekonomik katkılar sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda sosyal dayanıklılık ve gıda güvenliği açısından da kritik bir rol oynamaktadır.

Kentsel tarımın belirli kırsal ve kentsel toplulukların refahı üzerindeki rolünü ve etkisini kapsamlı bir şekilde değerlendirmek ve teşvik etmek istiyorsak, kentsel gıda sistemlerinin nasıl çalıştığını daha iyi anlamalıyız. Kentsel tarım, şehirlere kırsal ve yabancı gıda tedarik kaynaklarını tamamlamak için gelişme eğilimindedir. Bunu etkili bir şekilde yapmak için teşvik edilmiştir ve özellikle yoksul kentsel hanelerin gıda güvenliğini güçlendirmek için önemlidir (Mougeot, 2000: 62). Araştırmalar kentsel gıda üretiminin hem gelir kaynağı hem de gıda temini açısından taşıdığı önemi açıkça ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, kentsel çiftçilerin geniş bir sosyoekonomik kesime yayıldığını ve özellikle kadınların yönettiği yoksul haneler için kendi kendine yetiştirilen gıdanın hayati bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, sebze, kümes hayvanları ve yumurta gibi ürünlerin ticari değerinin giderek arttığına dikkat çekilmektedir (Tinker, 1994: 1).

Kentsel tarım, sosyal adalet perspektifinden değerlendirildiğinde, sürdürülebilir bir gıda üretim modeli oluşturmak için çok yönlü ve alternatif etkinlik alanları sunmaktadır. Bu model, gıda güvenliğini sağlama ve güvenilir gıdaya erişimi artırma hedefleriyle kolaylıkla şekillendirilebilir (Keskin, 2019: 154). Çevresel, toplumsal ve ekonomik faydaları açısından kentsel tarım; kent ekonomisi, arazi kullanımı, ekoloji ve kentsel yönetimle doğrudan bağlantılıdır ve yerelden ulusala, hatta küresel gıda sistemlerine kadar bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaktadır (Büyükcivelek, 2013: 42) Yerel gıda arzının artırılması, biyolojik çeşitliliğin korunması, gürültü kirliliğinin azaltılması, sera gazı emisyonlarının

düşürülmesi ve hava kalitesinin iyileştirilmesi gibi ekolojik faydaları olan kentsel tarım, aynı zamanda çevre ve atık yönetimine de önemli katkılar sunmaktadır. Bu yönleriyle kentsel tarım, sadece bir üretim modeli olmanın ötesine geçerek, sosyal eşitlik ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyen kapsamlı bir çözüm içermektedir (Işıklar & Yalçıntaş, 2024: 36)

Araştırmalar kentsel tarımın halkın refahı üzerindeki etkileri, kırsal tarımın halkın refahına etkilerinden daha kapsamlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bissau, Brazzaville ve Nairobi gibi şehirlerde, düşük gelirli bölgelerdeki kentsel çiftçiler, toplumsal dayanışma ağlarına ve refah gruplarına önemli katkılarda bulunmaktadır (Mougeot, 1994: 107). Bu çiftçiler, gıda üretimiyle bağlantılı istihdam yaratırken, mevsimlik ya da ek gelir sağlamak, işlenmiş gıda gibi temel ihtiyaçların karşılanmasına destek olmaktadır. Ayrıca, resmi ve gayri resmi gıda tedarik kanallarına katkıda bulunarak, aksi takdirde karşılanamayacak gıda maddelerini üretmekte ve satın alınan gıdaya bağımlılığı azaltmaktadır. Bu faaliyetler, bireylerin ve toplulukların değişim kapasitelerini artırırken, hediyeler ve yemek paylaşımı yoluyla toplumsal bağları güçlendirmektedir (Lourenco-Lindell, 1996: 165)

Doğal kaynakların çeşitliliği ve kullanımı, coğrafyaya ve insan yönetimine bağlı olarak şekillendiğinden, insanların doğadan sağladığı faydalar doğrudan sosyal refahı etkilemektedir. Gelir, eğitim, sağlık ve sosyal sermaye gibi faktörler, gıda sistemi içindeki aktörler için gıda güvencesinin hem sonuçları hem de belirleyicileri arasında yer alır. Bu bağlamda, kentsel tarım uygulamaları, yalnızca gıda üretimi ile ilgili bir mesele değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel boyutları etkileyen önemli bir süreçtir. Gıda güvencesi, sosyal eşitsizlikleri azaltma, yerel ekonomileri canlandırma ve çevreyi koruma gibi bir dizi olumlu etkiye sahiptir (Deviren, 2016: 46). Kentlerdeki yoksul kesimlerin gıda güvencesine erişimi, onların sağlık ve eğitim seviyeleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu süreç, yerel toplulukların

dayanıklılığını artırırken, çevresel sürdürülebilirliğe de katkıda bulunmaktadır. Kentsel tarım, sosyal refahı artıran ve çevresel sorunlara çözüm üreten entegre bir yaklaşım olarak, toplumsal yapıları güçlendirir ve şehirlerin daha sürdürülebilir hale gelmesini sağlayan bir faaliyettir (Akkaya ve diğerleri, 2024: 102).

Çoğu kentte kentsel tarım yapan bireyler bulunabilir, ancak bu alanda kadınların rolü daha belirgindir. Kentsel çiftçilerin büyük bir kısmı, genellikle kendi tüketimleri için, sahip olmadıkları küçük arazilerde ve sınırlı destekle gıda üreten düşük gelirli kadınlardır. Kadınların kentsel tarımda baskın olma eğilimleri, dünya çapında gözlemlenen ancak tam olarak açıklanamayan bir olgudur. Ancak genel kanı, kentsel tarımın kadınların geleneksel çocuk bakımı ve ev yönetimiyle uyumlu olmasıdır. Kadınlar, tarımsal faaliyetlerle evlerinin yakınında çalışarak gıda tedarikini sağlama imkânı bulmaktadır. Ayrıca, kentsel tarım, kadınların daha fazla kendi ihtiyaçlarını karşılama fırsatı verdiği için, erkeklerden çok kadınların hâkim olduğu bir alandır. Kentli kadın üreticiler, genellikle gıda sağlama ve ailelerine katkıda bulunma konusunda daha fazla sorumluluk taşırken, bu durum hem ekonomik hem de sosyal açıdan kadınların güçlenmesini desteklemektedir. Kentsel tarım, kadınların hem üretici olarak hem de ailelerinde önemli bir ekonomik rol üstlenmelerine olanak tanımaktadır (Hovorka, 1999: 66). Kadınların kentsel tarım faaliyetlerine yatkınlığı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarının güçlendirilmesinde de etkili bir faktördür. Tarım, özellikle gıda temini ile ev ve çocuk bakımının yakından ilişkili olduğu bir alandır. Bu da tarımı geleneksel olarak feminen bir faaliyet olarak ön plana çıkarmaktadır. Kadınlar, kentsel tarım sayesinde ailelerinin gıda güvenliğini sağlarken, aynı zamanda ekonomik bağımsızlıklarını kazanma fırsatı bulmaktadır (Kanbak, 2018). Bu durum, kadınların karar alma süreçlerinde daha eşit bir yer edinmelerine katkı sağlamaktadır. Kentsel tarım, kadınlara hem aile

bütçelerine katkı yapma hem de toplumda daha fazla eşit katılım gösterme imkânı sunmaktadır. Bu süreç, toplumsal cinsiyet eşitliğini ilerletirken, kadınların ekonomik özgürlüğünü pekiştiren bir araç olarak görülmektedir. Kentsel alanlarda kadınların ekonomik güçlenmesi, toplumsal adaletin sağlanması ve daha eşitlikçi bir toplum yapısının inşa edilmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Kentsel tarım, kent ekonomisine sağladığı katkılarla, sosyal sınıflar ve siyaset arasındaki ilişkilerin yeniden şekillenmesine olanak tanır. Bu durum, kültür ekonomisi, sosyal kimlik ve siyasi temsil üzerinde derin etkiler yaratan bir faktördür. Kentsel tarım, yalnızca mal ve hizmet üretiminin ekonomik bir faaliyet olarak görülmesinden öte, bu üretim süreçlerinin toplumsal değerlerini daha açık bir şekilde anlamayı mümkün kılar (Atukunda ve Maxwell, 1998: 269). Üretim ve tüketim döngüsündeki toplulukları, haneleri ve bireyleri destekleyen bu sistem, ekonomik çıktının kapsamını genişleterek, üretimin ahlaki ve kültürel boyutlarını ön plana çıkarır. Ailelerin ve toplulukların üretken birimler olarak moral açıdan desteklenmesi, yalnızca ekonomik verimliliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda ekonomik faaliyetlere daha insani bir anlam kazandırır. Kentsel tarım, piyasayı etkileyen geleneksel unsurların (zaman, bilgi, kişilerarası ilişkiler, suçluluk ya da gurur gibi) ötesine geçerek, alışveriş süreçlerini sosyal ve kültürel bir etkinlik olarak yeniden değerlendirir. Bu süreç, yalnızca ürünlerin üreticiden tüketiciye taşınmasından ibaret bir döngü olmaktan çıkar; aynı zamanda üretim ve dağıtım süreçlerinin insani boyutlarını vurgulayan etkiye dönüşür (Drakakis-Smith, 1996: 699). Kentsel tarım, üretim ve tüketim arasındaki ilişkiyi yeniden düzenleyerek, bu süreçte yer alan aktörler arasındaki sosyal bağları güçlendirir. Ürünlerin yalnızca ekonomik değerlerini değil, topluluk içinde yarattıkları sosyal ve kültürel anlamı da ön plana çıkarır. Bu durum, ekonomik faaliyetlerin sosyal sınıflar üzerindeki etkisini dönüştürerek, toplumsal yapıda daha adil ve sürdürülebilir bir

düzenin tesis edilmesine katkıda bulunur. Böylelikle, kentsel tarım yalnızca ekonomik bir araç değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı artıran ve sosyal adaleti destekleyen bir mekanizma haline gelir (Dixon, 1999: 157).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada sosyal adalet ve kentsel tarım arasındaki ilişki, detaylı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma kapsamında, teorik bir altyapı oluşturmak amacıyla sosyal adalet, kent ve tarım gibi temel kavramlar ele alınmış ve bu kavramlar arasındaki bağlantılar sorgulanmıştır. Çalışma süreci, aşağıdaki adımları izleyen bir yöntem doğrultusunda gerçekleştirilmiştir:

1. Kavramsal İnceleme: İlk olarak, sosyal adalet ve kent ilişkisi; ardından tarım ve kent bağlamı detaylı bir şekilde analiz edilmiştir. Kentsel tarımın sosyal adalet üzerindeki etkilerini ele almak amacıyla bu iki kavramın birleşim noktaları üzerinde durulmuştur.

2. Literatür Taraması: Araştırmada kullanılan teorik çerçeve, sosyal adalet ve kentsel tarım üzerine yapılmış önceki bilimsel çalışmalar, tezler ve ilgili kitapların incelenmesi yoluyla oluşturulmuştur. Çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan elde edilen veriler, sosyal adaletin kentsel alanlarda sağlanmasına yönelik kentsel tarım uygulamalarının avantajlarını ve dezavantajlarını anlamaya yönelik bir analiz sunmaktadır. Kaynaklar, özellikle sosyal adalet, çevre yönetimi, gıda güvenliği ve sürdürülebilir kalkınma gibi disiplinler arası yaklaşımlar içeren çalışmalar arasından seçilmiştir.

3. Veri Analizi Yöntemi: Literatürden elde edilen bilgiler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Kentsel tarım uygulamalarının sosyal adalete olan katkıları ve bu uygulamaların çeşitli sosyo-ekonomik gruplar üzerindeki etkileri sistematik bir şekilde incelenmiştir.

4. Bağlamsal Değerlendirme: Kentsel tarımın sosyal adalet üzerindeki etkileri, çevresel, toplumsal ve ekonomik boyutlar göz önünde bulundurularak kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. Özellikle

kentsel yoksulluk, güvenli gıdaya erişim ve toplumsal eşitsizlikler gibi konular, kentsel tarımın bu sorunların çözümüne katkı sağlayıp sağlamadığı bağlamında ele alınmıştır.

5. Sonuç ve Yorumlama: Araştırmadan elde edilen bulgular, kentsel tarımın sosyal adaletin sağlanması üzerindeki potansiyelini ve sınırlılıklarını ortaya koymak üzere yorumlanmıştır. Ulaşılan sonuçlar, politika yapımcılar ve uygulayıcılar için öneriler geliştirilmesine olanak sağlamıştır.

3. KURAMSAL ÇERÇEVE

Akademik literatür incelendiğinde kentsel tarım faaliyetlerinin başta sosyal adalet ve eşitlikçi toplum yapısına uyumsuz bir model olduğu ile ilgili eleştirilere rastlamak mümkün değildir. Ancak kentsel tarım uygulamaların gelecekte daha geniş çapta uygulanması farklı çıkar guruplarını çeşitli şekillerde etkileyebilecektir. Örneğin, bazı eleştiriler, büyük şehirlerde kentsel tarıma sağlanacak artan kamu desteğinin kırsal kesimden kentlere göçü hızlandırabileceğini ileri sürmektedir. Ancak araştırmalar, büyük şehirlerde gelen göçmenlerin çoğunun kırsaldan değil, daha küçük kentlerden geldiğini ve genellikle tarımdan ziyade başka işlerde çalışmayı hedeflediğini göstermektedir. Ayrıca, kentsel üreticilerin büyük bir kısmı bu bölgelere yeni gelenler değil, uzun süredir kentte yaşayan bireylerden oluşmaktadır. (Mogeout, 2000: 29)

Kentsel planlamada baskın görüş, tarımın yalnızca kırsal alanlarda yapılması gerektiği yönündedir. Bu düşünce, tarım faaliyetlerinin kentsel arazilerin diğer ekonomik faaliyetler için daha verimli kullanımına engel teşkil edebileceği varsayımına dayanır. Ancak, mevcut araştırmalar kentsel tarımın genel olarak kentsel gelişimi engellediğine dair kayda değer bir kanıt sunmamaktadır. Kentsel tarım genellikle kentsel gelişimin yoğun olduğu alanlardan daha az merkezi bölgelere taşınan, araziye geçici ve düşük yoğunluklu kullanan bir etkinlik olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, kentsel tarımın tek katlı konutlar, zemin seviyesindeki otoparklar, depolar ve havaalanları gibi düşük yoğunluklu diğer arazi kullanım

türleriyle benzer şekilde, kentsel genişleme sırasında uyarlanabilir olduğu görülmektedir (del Rosario, 1999: 12). Diğer yandan, kentsel tarıma yönelik kamu desteğinin kırsal tarıma yapılan yatırımları azaltabileceği yönünde kaygılar kentsel tarımın sektörel koordinasyon ve mevcut finansal kaynakların verimli kullanımına duyduğu ihtiyacı göz ardı etmektedir. Giderek kentleşen bir dünyada, yoksulluk ve açlık gibi kalkınma sorunlarının çözümü, kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki tamamlayıcılığı gözetilen bütüncül tarım politikalarının geliştirilmesine bağlıdır. Kentsel tarım bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin büyüyen kentsel nüfuslarının en temel ihtiyaçlarını yalnızca küresel ticarete bağımlı kılmaya yönelik yaklaşımlara meydan okumaktadır. Meksika, Rusya, Brezilya ve bazı Güneydoğu Asya ülkelerindeki son ekonomik ve sosyal sorunlar da kentsel tarımın bu zorlukları hafifletmede potansiyel bir çözüm sunduğunu göstermektedir (Mougeot, 1994: 101).

Kentsel tarımın, şehirlerin kırsal tarıma olan bağımlılığını azaltarak daha fazla gıda bağımsızlığı sağlaması teorik olarak mümkün olmakla birlikte, herhangi bir kentin veya çoğu hanenin tüm gıda ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde tamamen kendi kendine yeterli hale gelmesi pek olası değildir. Ancak, daha küçük ölçeklerde—örneğin belirli şehir bölgeleri, gelir grupları veya haneler bazında—belirli gıda maddelerinde yüksek düzeyde kendine üretim yapmak mümkündür. Kentsel tarım, şehirlerin belirli gıda ürünlerinde daha bağımsız olmasına olanak tanırken, özellikle yoksul haneler için gıda güvenliğini artırmaktadır (Maxwell, 1995: 1672).

Kentsel araziler, kırsal arazilere kıyasla her zaman daha yüksek bir değer taşımakta ve bu durum, kentsel alanlardaki rant baskısının birçok mekânsal kullanımı yerinden edebilecek güçte olmasına yol açmaktadır. Günümüzde kentsel tarım faaliyetlerinin neredeyse tamamı kayıt dışı bir yapıya sahiptir ve bahçecilikle ilgili organizasyonların kentsel tarım üzerinde kayda değer bir etkisi bulunmamaktadır. Bu sebeple, konuya yaklaşım genellikle politika temelli bir

çerçeve üzerinden şekillenmektedir (Yılmaz, 2015). Bu bağlamda, kentsel tarımın özellikle yasal düzenlemelerle desteklenmesi büyük bir gereklilik arz etmektedir. Kent yaşamı, farklı kültürel unsurların bir arada bulunduğu karmaşık bir yapıya sahiptir ve bu ortamda tarımı entegre etmek oldukça zorlu ve riskli bir süreçtir. Ancak, uygun yasal düzenlemelerin hayata geçirilmesi ve tarımla uğraşmak isteyenler için elverişli koşulların sağlanması durumunda, kentsel tarımın kentleşmenin oluşturduğu baskılar karşısında sürdürülebilirliği mümkün hale gelebilir. Çünkü kentsel arazilerin taşıdığı yüksek ekonomik değer, toplum sağlığının önemini üzerinde tutulamaz.

Kentsel tarım uygulamalarında genellikle hedef kitle, işsiz ve yoksul kesimlerden oluşmaktadır. Bu gruplar içinde eğitim seviyesi düşük bireyler, istihdam ve sosyal uyum açısından dezavantajlı bir konuma sahip olup, çoğunlukla kayıt dışı sektörlerle yönelmektedir. Kent yaşamının sürdürülebilirliğini sağlamak ve sosyal adaleti tesis etmek amacıyla, başta belediyeler olmak üzere yerel yönetimler, kentsel tarım gibi yasal ve sürdürülebilir çözümler sunarak bu soruna müdahale etmektedir.

Kentsel tarımda istihdam edilen bireylerin büyük bir kısmının tarım kökenli olduğu dikkate alındığında, bu işsiz kesimin eğitimi ve tarımsal üretime uyumu yine yerel yönetimlerin sorumluluğunda olmalıdır. Kırsal geçmişleri nedeniyle tarım konusunda belirli bir aşinalığa sahip olan bu bireylerin, kentsel tarımın yoğun emek gerektiren ve daha teknik bir altyapı isteyen süreçlerine entegre olabilmesi için uygulamalı eğitimlere ihtiyaçları vardır. Bu eğitimler, hem bireylerin kentsel tarımdaki verimliliğini artıracak hem de uzun vadede sosyal ve ekonomik uyumu güçlendirecektir.

4. BULGULAR & TARTIŞMA

Kentler, farklı kültürlerin, karşıtlıkların ve sosyal dinamiklerin bir arada bulunduğu, medeniyetin merkezleri olarak tanımlanmaktadır. Tarih boyunca kentlerin ortaya çıkışı ve gelişimi, bu çeşitlilik ve zıtlıkların etkileşimiyle şekillenmiştir. Farklı ekonomik, sosyal ve kültürel yapıların bir arada

olduğu kentler, aynı zamanda kapitalizmin de merkez üssüdür. Kapitalist sistemin temel unsurlarından biri olan artı değer üretimi ve sermayenin yoğunlaşması, kentsel gelişimin önemli bir itici gücüdür. Ancak, çok katmanlı bir yapıya sahip olan kentlerde sosyal adaletin göz ardı edilmesi, uzun vadede toplumsal sorunların derinleşmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle, kentlerin yarattığı sermaye ve zenginlik, yalnızca belirli bir kesimin değil, tüm toplumun yararına kullanılmalıdır. Sermayenin en azından bir kısmının yeniden dağıtılması, daha eşitlikçi bir toplum yapısı kurmanın anahtarıdır. Sosyal adaletin gözetildiği bir kent yaşamı, yalnızca ekonomik faydaları artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal uyumu da güçlendirir. Bu bağlamda eşitsizlikleri azaltan politikalar ve uygulamalar, kentlerin sürdürülebilir bir şekilde gelişmesini sağlayacaktır.

Kentsel sosyal adaletin sağlanması, öncelikli olarak kent yoksulluğunun azaltılması ve bireylerin temel ihtiyaçlarına erişimin güvence altına alınmasıyla mümkündür. Bu çerçevede, gıda güvencesi ve güvenilir gıdaya erişim, sosyal adaletin ayrılmaz bir parçasıdır. Gıda güvencesinin sağlanması, sadece bireylerin fiziksel sağlığını korumakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal eşitliği güçlendiren bir araç olarak da işlev görür. Yeterli ve sağlıklı gıdaya erişimin yaygınlaştırılması, yoksulluk döngüsünün kırılmasına katkıda bulunur ve bireylerin ekonomik ve sosyal hayata aktif katılımını destekler. Gıda güvencesi, aynı zamanda sosyal devlet anlayışının bir gerekliliğidir. Devletin, toplumsal refahı artırmak ve temel ihtiyaçlara erişimi sağlamak konusundaki sorumluluğu, kentlerde sosyal adaletin inşasında belirleyici bir role sahiptir. Gıda güvenliğinin sağlanması, yerel yönetimler ve toplum iş birliği ile daha etkin hale getirilebilir. Bu süreçte, kentsel tarım gibi yenilikçi uygulamalar hem ekonomik kalkınmayı destekleyerek hem de sürdürülebilir bir çevreye katkı sağlayarak sosyal adaleti pekiştiren önemli bir strateji olarak değerlendirilmektedir. Kentlerde sosyal adaletin güçlendirilmesi, bireylerin insanca yaşam şartlarına

kavuşmasını ve toplumsal barışın tesis edilmesini mümkün kılacaktır.

Esasen tarım devrimim doğuşu tarımsal üretimden artık yaratma olgusuna dayanmaktadır. Gordon Childe'a göre, tarımsal üretim faaliyetlerinde, üreticilerin üretkenliklerini teknolojik kapasiteyle uyumlu en yüksek potansiyele ulaştırma yönünde içsel bir eğilime sahip oldukları görülmektedir. Bu eğilim, yalnızca geçim ihtiyacını aşan bir üretim düzeyine ulaşmayı değil, aynı zamanda tarımsal fazlanın, gıda üretme sorumluluğundan muaf hale gelen seçkin sınıflar tarafından yeni mülkiyet ve tüketim biçimlerine dönüştürülmesini de beraberinde getirmektedir (Childe, 2018). Bu süreç, tarımsal üretimin sadece ekonomik bir faaliyet değil, toplumsal ve politik yapılar üzerinde etkili bir dinamik olduğunu göstermektedir. Artan üretkenlik, ekonomik fazlanın yeniden dağıtımı ve kullanımında yeni hiyerarşik ilişkilerin doğmasına yol açmakta, bu durum ise toplumsal yapıların dönüşümüne zemin hazırlamaktadır. Tarım teknolojilerinin gelişimiyle birlikte, üretim süreçlerinin yalnızca geçimlik tarım çerçevesinden çıkarak toplumsal farklılaşma ve yeni sınıfsal düzenler yaratma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Sanayi devriminden itibaren kırsaldan kentlere gerçekleşen büyük göç, dünya nüfusunun yaklaşık %50'sinin kentlerde yaşamasına yol açmıştır. Bu oranın 2050 yılına kadar %70'in üzerine çıkması beklenmektedir. Kentlere yönelik bu yoğun nüfus hareketi, genellikle şehir çeperlerinde toplanarak kentli yoksulları oluşturmakta ve bu durum büyük metropollerin karşı karşıya kaldığı en ciddi sorunlardan biri haline gelmektedir. Özellikle yoksul kesim, yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli gıdaya erişimde zorluklar yaşamaktadır.

Gıda güvencesi, büyük şehirlerdeki bu yoksul nüfus için kritik bir sorundur. Gıda güvenliğini sağlamak ve bu sorunu çözmek adına Birleşmiş Milletler başta olmak üzere birçok uluslararası kuruluş, kentsel tarımı önemli bir çözüm aracı olarak önermektedir. Kentsel tarım, şehirlere yerel gıda üretimi sağlama, gıda tedarik zincirlerini kısaltma ve yoksullukla mücadele etme imkânı

sunmaktadır. Kentli yoksullar için gıda temini konusunda önemli bir alternatif olarak, sürdürülebilir gıda üretimi ve dağıtım sistemlerinin geliştirilmesi, kent yaşamının kalitesini artırarak sosyal adalete katkı sağlamaktadır.

Kentsel alanlarda tarım faaliyetleri, aslında oldukça eskiye dayanan bir geçmişe sahiptir. Ancak sanayi devriminden sonra, tarımın kırsal alanlarla özdeşleşmesi ve kentlerden uzaklaştırılması, büyük ölçüde kentlerin yüksek rant etkisinden kaynaklanmıştır. Bu süreç, tarımın kentlerde yapılması fikrinin gerilemesine neden olmuştur. Oysa bugün dünya çapında büyük kentler, verimli ve tarıma elverişli topraklarla çevrilidir. Bu gerçeklik, kentsel tarımın yeniden entegre edilmesiyle, hem kentlerin sürdürülebilir kalkınmasına katkı sağlamak hem de yeni bir sektör oluşturarak kentlerde istihdam yaratmak için büyük bir fırsat sunmaktadır. Kentsel tarımın yaygınlaştırılması, yerel gıda üretimini artırmakla birlikte, aynı zamanda iş gücü piyasasında yeni fırsatlar doğurarak işsizlik oranlarını düşürebilir. Bu, toplumsal refahı artırmanın yanı sıra, daha adil bir gelir dağılımı ve sosyal adaletin sağlanmasına da yardımcı olabilir. Kentsel tarım, kent ekonomisini güçlendirirken, gıda güvenliği ve çevresel sürdürülebilirlik gibi önemli hedeflere de ulaşılmasını mümkün kılacaktır.

Kentsel alanlarda sosyal adaletin sağlanmasında, arazi kullanımı önemli bir rol oynamaktadır. Arazi değerlerinin yüksekliği ve sınırlı alandaki yoğun talep nedeniyle, eşitlikçi bir yapı kurmak oldukça zordur. Kentlerdeki yüksek arazi değerleri, özellikle yoksul kesimlerin erişiminde ciddi engeller oluşturmaktadır. Ancak kentsel tarım uygulamaları, bu sorunun çözülmesinde önemli bir rol oynayabilir. Kentsel tarım, genellikle kamuya ait alanlar, boş alanlar veya kısıtlı bahçeler gibi mevcut yerlerde yapılır, bu da arazi kullanımının daha dengeli ve erişilebilir olmasını sağlamaktadır. Kentsel tarım, düşük gelirli topluluklar için gıda üretimi sağlarken, aynı zamanda bu alanların verimli ve sosyal açıdan faydalı şekilde kullanılmasına imkân tanımaktadır. Bu tür uygulamalar, kentte yaşayan bireylerin daha

sağlıklı ve sürdürülebilir gıdalara erişmesini sağlarken, arazi kullanımını toplumsal eşitlik açısından daha dengeli bir hale getirebilir. Böylece kentsel tarım, sadece gıda güvenliği değil, aynı zamanda sosyal adaletin de pekişmesine katkıda bulunacaktır.

5. SONUÇ

Yakın gelecekte kentlerdeki aşırı nüfus artışı, tüm toplumlar için gıda güvencesi kaygılarını artırmaktadır. Gıda güvencesizliği özellikle toplumun alt kesimlerini ve yoksul grupları etkilemekte, bu durum ekonomik eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Aslında bu iki sorun birbiriyle bağlantılıdır ve birbirini besler niteliktedir. Artan nüfusun kentsel ekonomiler tarafından yeterince beslenememesi, kent yoksulluğunun büyümesine yol açarken, bu yoksulluk da gıda güvencesizliğini tetiklemektedir. Bu kısır döngü, gıda yetersizliği sorununu daha da ağırlaştırmakta ve kentsel alanlarda gıda üretiminin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kentsel tarım, bu sorunla başa çıkabilmek için önemli bir çözüm olarak öne çıkmaktadır. Kentlerde gıda üretiminin artırılması, yoksul kesimlerin daha güvenli ve erişilebilir gıdaya ulaşabilmesini sağlayacak, aynı zamanda ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına katkıda bulunacaktır. Bu tür yerel üretim yöntemleri, gıda güvenliğini güçlendirirken, kentlerin sürdürülebilirliğini de artıracaktır. Bu bağlamda, kentsel tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması, yalnızca gıda tedarikini değil, aynı zamanda toplumsal refahı artırmaya da yardımcı olacaktır. Kentlerde sosyal adaletin sağlanmasında, kent yoksulluğu en önemli belirleyicilerden biridir. Kent yoksulluğu, şehirlerde yaşayan bireylerin temel yaşam ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanmalarına işaret eder ve bu ihtiyaçların başında gıda ve beslenme gelmektedir. Kentsel tarım, özellikle yoksul kentliler için ucuz ve güvenilir gıda sağlama konusunda önemli bir çözümdür. Aynı zamanda, bu üretim süreci için gerekli olan iş gücü, çoğunlukla kent yoksullarından temin edilmektedir. Bu durum, işsizliği azaltarak, düşük gelirli bireylerin istihdam edilmesine olanak

tanımaktadır. Kentsel tarımda çalışanlar, sadece gıda üretimi için değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik anlamda da fayda sağlamaktadır. Bu iş gücü, yoksul bireylere gelir imkânı sunarak, onların yaşam standartlarını yükselten bir faktördür. Ayrıca, tarımın kentlere entegre edilmesi, kentsel ekonomiye katkı sağlayarak, daha geniş bir sosyal refah unsurudur. Gıda güvenliği ve istihdam sağlama açısından kentsel tarım, kent yoksulları için bir geçim kaynağı oluştururken, aynı zamanda sosyal adaletin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Kentsel tarım, sosyal adalet üzerindeki etkilerinden biri olarak, kadınlar için etkin bir üretim aracı haline gelmiştir. Bu durum, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle hane reisi olan kadınların, asgari gıda ve geçim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kentsel tarıma yönelmeleri yaygın bir olgudur. Kadınların bu alandaki aktif rolü, sadece ekonomik anlamda değil, aynı zamanda sosyal statü ve güçlenme açısından da belirleyicidir. Kentsel tarım, kadınlara ekonomik özgürlük sağlayarak finansal kaynaklara erişimlerini kolaylaştırmaktadır. Gıda üretimi, ev ve çocuk bakımıyla yakından ilişkili olduğu için, kadınların geleneksel sorumluluklarıyla uyumlu bir faaliyet olarak öne çıkar. Bu durum, kadınların gelir elde etmelerini ve aile içindeki ekonomik rollerini güçlendirmelerini sağlar. Ayrıca, kentsel tarım, kadınların bilgi ve becerilerini geliştirmelerine, sosyal ağlarını genişletmelerine ve yerel düzeyde ekonomik ve sosyal karar alma süreçlerine daha

aktif katılmalarına olanak tanımaktadır. Kadınların üretim sürecindeki bu etkin rolü, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına ve daha adil bir toplum yapısının inşasına katkıda bulunmakta, kadınlar için bir üretim aracı olmanın ötesine geçerek, sosyal adaletin tesisinde önemli bir mekanizma haline gelmektedir.

Son olarak kentsel tarım, kapitalist sistemin dayattığı kar odaklı para kazanma anlayışına alternatif olarak toplumsal faydayı önceleyen, ahlaki değerleri temel alan ve üretici ile tüketici arasında doğrudan bir ilişki kurmayı hedefleyen bir alışveriş yaklaşımı geliştirmektedir. Bu model, üretim ve tüketim süreçlerini doğrudan bağlayarak aktörler arasındaki sosyal ilişkilerin güçlenmesine olanak tanımaktadır. Üretici ve tüketiciler arasındaki bu doğrudan ilişki, karşılıklı güvenin artmasına ve toplumsal bağların güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Böylece kentsel tarım, yalnızca ekonomik bir faaliyet olmanın yanı sıra daha derin bir değer üretimi sürecine dönüşmektedir. Üretim, toplumsal dayanışmayı teşvik eden ve toplumsal adaletin kültürel ve ahlaki boyutlarını da geliştiren bir araç haline gelmektedir. Bu anlayış, kentsel tarımı bireylerin sadece maddi kazanç için değil, aynı zamanda toplumun genel refahı ve sosyal dengeyi sağlamak amacıyla bir araya geldiği bir platforma dönüştürmektedir. Böylece kentsel tarım, üretim ve tüketim arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlayarak toplumsal adaletin, ahlaki ve kültürel değerlerle daha da derinleşmesine katkıda bulunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Akkaya, D., Tunçel, H., & Günay, S. (2024). Gıda Coğrafyası ve Kentsel Tarım İlişkisi. *TÜCAUM 2024 Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*. Bilecik. <https://tucaum.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/280/2024/12/TM-06-Deniz-Ates-Akkaya-Harun-Tuncel-Semra-Gunay-100-113.pdf>
- Büyükcivelek, A. B. (2013). Kentsel Tarım Nedir? Neden Kentsel Tarım? *Kalkınma Ajandası*, 40-44. https://www.academia.edu/45261807/Nedir_Kentsel_Tar%C4%B1m_Neden_Kentsel_Tar%C4%B1m
- Childe, G. (2018). *Tarihte Neler Oldu?* Kırmızı Yayınları.
- del Rosario, P. J. (1999). La agricultura en la ciudad. *La Era Urbana*, 5(3).
- Dalaman Z. B. (2024). Toplumsal Cinsiyet, İklim Krizi ve Şehirler: Savunmasızlıklar ve Uluslararası Kuruluşların Politikaları. İçinde Z.B. Dalaman, F. Tozan (Eds.) *Afetler ve Göç Bağlamında Kentler ve Toplum*. (134-158). Transnational Press London.
- Dalaman, Z. B., & Lehimler, H. M. (2021). *Türkiye Sınırı ve Sınırötesi Kentlerde Göç Hareketliliği ve Kentsel Yaşanabilirlik-Afrin ve Çevresi Gözlem Araştırması*. Transnational Press London.
- Dalaman, Z. B. & Lehimler, H. M. (2016). Dalaman, Z., & Lehimler, H. (2016). *Köylerin Mahalle Statüsüne Dönüştürülmesinin Sosyal Etkileri. Saha Araştırma Raporu*. İstanbul Aydın Üniversitesi Yayınları.
- Deviren, S. (2012). *Kentsel Tarım Potansiyeli: İstanbul ve Saraybosna*. Kentli Dergisi, 44-52.
- Dixon, J. (1999). A cultural economy model for studying food systems. *Agriculture and Human values*, 16, 151-160. <https://doi.org/10.1023/A:1007531129846>
- Ellis, F., & Sumberg, J. (1998). Food production, urban areas and policy responses. *World Development*, 26(2), 213-225. [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(97\)10042-0](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(97)10042-0)
- Engels, F. (2013). *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu*. Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Hovorka, A. J. (2006). Urban agriculture: addressing practical and strategic gender needs. *Development in Practice*, 16(1), 51-61. <https://doi.org/10.1080/09614520500450826>
- Işıklar, Ö., & Yalçıntaş, E. (2024). *Sürdürülebilir Gıda Üretim Stratejisi Olarak Kentsel Tarım*. Cinius Yayınları.
- Kanbak, A. (2018). *Kent Politikaları İçinde Tarımı Düşünmek*. Turkish Studies: <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies>. adresinden alındı
- Keskin, N. (2019). *Küba'da Kentsel Tarım Uygulamaları; Havana Örneği*. Hukuk ve İktisat araştırmaları Dergisi, 149-162.
- Keyder, Ç., & Yenal, Z. (2013). *Bildiğimiz Tarımın Sonu*. İletişim Yayınları.
- Koca Gülbay, F. (2018). Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi. *Medium*. <https://medium.com/t%C3%BCrkiye/maslowun-i%C3%A7tiya%C3%A7lar-hiyerar%C5%9Fisi-d3b99924c49b>
- Koçancı, M., & Beşirli, H. (2016). *Sosyal Adalet, Yoksulluk ve Kentleşme Kavramlarıyla Yoksul Sosyal Konut Uygulamalarını Tartışmak*. Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, s. 435-440.

- Lindner, C. (2021). Rooted in Community”: The Importance of Community Gardens. *Liberated Arts: A Journal for Undergraduate Research*, 1-9.
https://www.researchgate.net/publication/351365865_Rooted_in_Community_The_Importance_of_Community_Gardens
- Longhurst, N., Avelino, F., Wittmayer, J., & Weaver, P. (2017). *New Economic Logics And Urban Sustainability Transitions*. TRANSIT Working Paper.
- Lourenço-Lindell, I. (1996). How do the urban poor stay alive? Food provision in a squatter settlement of Bissau, Guinea-Bissau. *African Urban Quarterly*, 11(2-3), 163-168.
<https://www.africabib.org/rec.php?RID=184596726>
- Lukacs, G. (1971). *Lenin: A Study on the Unity of His Thought*. London: The MIT Press.
- Marks, K. (2018). *Grundrisse; Ekonomi Politğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma*. İstanbul: Birikim Yayınları.
- Maxwell, D. G. (1995). Alternative food security strategy: A household analysis of urban agriculture in Kampala. *World Development*, 23(10), 1669-1681. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(95\)00073-L](https://doi.org/10.1016/0305-750X(95)00073-L)
- Mebratu, D. (1998). Sustainability And Sustainable Development: Historical And Conceptual Review. *Elsevier Science Inc*, 498.
- Mogeout, L. (2000). Urban Agriculture: Definition, Presence, Potentials and Risks, and Policy Challenges. *International Development Research Centre (IDRC)*. <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/server/api/core/bitstreams/a0cf4b0d-b96c-4124-a1de-f006d4a97f00/content>
- Mougeot, L. (1994). Introduction African City Farming from a World Perspective. *International Development Research Centre*. <https://www.researchgate.net/publication/277165866>
- Partigöç, N. S. (2018). Kentleşme sürecinde kırsal alanların mekânsal değişimi ve dönüşümü: Denizli kenti örneği. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 11(1), 89-98. <https://doi.org/10.17671/gazibtd.347729>
- Platon. (2008). *Devlet*. Anonim Yayıncılık.
- Şengöz, M. (2022). Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisi modeli’nin bütünleşik bir süreç olarak yeniden yorumlanması. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 9(1), 164-173.
<https://doi.org/10.51725/etad.977931>
- Tekeli, İ. (2016). *Dünya’da ve Türkiye’de kent-kır karşıtlığı yok olurken yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. İdealkent Yayınları.
- Tinker, I. (1994). *Cities Feeding People*. *International Development Research Centre*.
- Tozar, T., & Ayaşlıgil, T. (2007). Doğal kaynakların sürdürülebilirliği için geliştirilen ekolojik planlama yöntemleri. *Journal of the Faculty of Forestry Istanbul University*, 58(1), 17-36.
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/174732>
- TÜİK. (2022). *Büyükşehir Nüfusunun Demografik Yapısı*. Türkiye İstatik Kurumu: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> adresinden alındı
- Wratten, E. (1995). Conceptualizing urban poverty. *Environment and urbanization*, 7(1), 11-38.
<https://doi.org/10.1177/0956247895007001>

Yenigül, S. B. (2016). Büyükşehirlerde tarımsal alanların korunmasında kentsel tarım ve yerel yönetimlerin rolü. *Megaron*, 11(2), 291-299. https://jag.journalagent.com/megaron/pdfs/MEGARON-35743-FRONT_MATTER.pdf#page=119

Yılmaz, Ç. (2015). *Kentsel Tarımın Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Geleceği*. AB Uzmanlık Tezi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Ankara.

To Cite Yalçıntaş, E. (2025). Kentlerde Sosyal Adalet ve Kentsel Tarım İlişkisi. *Journal of Sustainable Equity and Social Research (JSESR)*, 2(1), 82-100. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14603432>

TABLolar & ŞEKİLLER

Şekil 1: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Piramidi (Koca Gülbay, 2018)

